

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Τόμος 2ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Βλάχος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

**«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή
υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το
ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Μετάφραση:
Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 2ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Ζωή Σπανάκου, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αντώνιος Σακελαρίου, Επίκ. Καθ. του Παν/μίου Πατρών
Αντώνιος Σπανουδάκης, Σχολικός Σύμβουλος
Βενετία Μπαλτά, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Ιωάννα Δρόσου, Ζωγράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία Βασιλάκη, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου, Σύμβουλος του Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Αγάθη Γεωργιάδου, Φιλολόγος,
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Γεώργιος – Θωμάς Λαζόγκας, Ζωγράφος

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ **ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ**

Στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3) έλαβε μέρος και
ο Ιωάννης Α. Πανούσης, Σχολικός Σύμβουλος

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας Αποφ. 16158/6-11-06
και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΕΝΟΤΗΤΑ 9η (α) : Ο Ηρόδοτος
ως γεωγράφος**

Η μούσα Μελπομένη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τέταρτο βιβλίο της *Ίστορίας* περιλαμβάνει τις εκστρατείες του Δαρείου στη Σκυθία (514 π.Χ.) και στη Λιβύη. Με την πρώτη εκστρατεία ο Δαρείος διαπράττει, κατά τον Ηρόδοτο, ύβρη, αφού θέλει να ενώσει υπό την κυριαρχία του δυο κόσμους χωριστούς και διαφορετικούς, Ασία και Ευρώπη. Ο Ηρόδοτος, πριν αφηγηθεί τα γεγονότα των εκστρατειών, παραθέτει «λόγους» για τις χώρες εναντίον των οποίων στράφηκε ο Δαρείος («σκυθικό» και «λιβυκό λόγο» αντίστοιχα). Αναφέρεται στην καταγωγή των Σκυθών, τη μυθολογία τους, τη φύση της χώρας, τους «νόμους» και τα «θωμάσια». Εδώ φαίνεται ο ερευνητής Ηρόδοτος, που επηρεάζεται από το φιλοπερίεργο ιωνικό πνεύμα και την ιωνική παράδοση της εθνογραφίας, ο περιηγητής και γεωγράφος.

- Ο Ηρόδοτος σχολιάζει το χάρτη του Εκαταίου:

IV36. Γελώ ακόμα και βλέποντας ότι πολλοί κιόλας σχεδίασαν χάρτες της οικουμένης, κι όμως κανείς δεν έδωσε λογικές εξηγήσεις απ' αυτούς που εικονίζουν τον Ωκεανό να κυλά τα ρεύματα του γύρω γύρω από τη γη, που την παριστάνουν ολοστρόγγυλη, λες κι έγινε με τόρνο, και που κάνουν την Ασία και την Ευρώπη ίσες.

Ο χάρτης του Εκαταίου

- Στο «λιβυκό λόγο» ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τον πρώτο περίπλου της Αφρικής, που έγινε περίπου το 600 π.Χ.· (2100 χρόνια πριν από τον Βάσκο ντε Γκάμα):

IV42. Γιατί βέβαια είναι γνωστό πως η Λιβύη (= η Αφρική) βρέχεται γύρω γύρω από θάλασσα, εκτός από το μέρος της που συνορεύει με την Ασία, κάτι που πρώτος, απ' ό,τι ξέρουμε, το έκανε ολοφάνερο ο Νεκώς, ο βασιλιάς της Αιγύπτου, που όταν σταμάτησε το σκάψιμο της διώρυγας που από το Νείλο φτάνει στον Αραβικό κόλπο, έστειλε με πλοίο Φοίνικες, με εντολή να γυρίσουν από τις Ηράκλειες στήλες και, διασχίζοντας τη βόρεια θάλασσα (= τη Μεσόγειο) να καταπλεύσουν στην Αίγυπτο· λοιπόν ξεκίνησαν οι Φοίνικες από την Ερυθρά θάλασσα και αρμένιζαν στη νότια θάλασσα (= τον Ινδικό ωκεανό)· και, κάθε που ερχόταν φθινόπωρο,

έπιαναν στεριά σ' όποιο μέρος της Λιβύης έφταναν με τα πλοία τους, έσπερναν τη γη και περίμεναν να ωριμάσει το σιτάρι, κι αφού το θέριζαν συνέχιζαν το ταξίδι τους· κι έτσι διάβηκαν δυο χρόνια και τον τρίτο χρόνο προσπέρασαν τις Ηράκλειες στήλες (= Γιβραλτάρ) και κατέπλευσαν στην Αίγυπτο. Και λέγανε - εγώ βέβαια δεν δίνω πίστη στα λόγια τους, μπορεί όμως κάποιος άλλος να έδωσε - ότι, καθώς έκαναν με τα πλοία τους το γύρο της Λιβύης, είχαν τον ήλιο στο δεξί τους χέρι.

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τα παραπάνω κείμενα, να συζητήσετε τις παρατηρήσεις του Ηροδότου και τις επικρίσεις που διατυπώνει για τον Εκαταίο, προσέχοντας ποιες είναι οι γεωγραφικές γνώσεις του ιστορικού. Ο χάρτης «ο κόσμος του Ηροδότου» (1ος τόμος, σ.134 – 135) θα σας βοηθήσει.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9η (β) : Η καταγωγή των Μακεδόνων –
Η Ιωνική επανάσταση

Η μούσα Τερψιχόρη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα πρώτα κεφάλαια του V βιβλίου περιλαμβάνουν τις επιχειρήσεις για την υποταγή της Θράκης, τις οποίες οργάνωσε ο Πέρσης στρατηγός Μεγάβαζος, με εντολή του Δαρείου, όταν ο τελευταίος αποχώρησε από την περιοχή νικημένος από τους Σκύθες. Σε μια αποστολή του Μεγάβαζου για την υποταγή της Μακεδονίας, αναδείχτηκε ο νεαρός τότε Αλέξανδρος (που βασίλευσε αργότερα ως Αλέξανδρος Α΄) και ο Ηρόδοτος τονίζει με έμφαση την ελληνική καταγωγή των Μακεδόνων, αναφέροντας μεταξύ άλλων πως, όταν ο Αλέξανδρος θέλησε να συμμετάσχει σε αγώνα δρόμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες, μερικοί αντίπαλοι του ζήτησαν να αποκλειστεί, ισχυριζόμενοι ότι δεν είναι Έλληνας. Ο Αλέξανδρος όμως απέδειξε ότι κατάγεται από τη βασιλική οικογένεια του Αργούς, οι κριτές συμφώνησαν πως είναι Έλληνας και έτσι πήρε μέρος στους αγώνες.

Τα υπόλοιπα κεφάλαια αναφέρονται στην ιωνική επανάσταση (499 – 494 π.Χ.), που αποτέλεσε την αφορμή για τις εκστρατείες των Περσών εναντίον της Ελλάδας και ταυτόχρονα το πρώτο επεισόδιο των περσικών πολέμων. Η αφήγηση της ιωνικής επανάστασης τελειώνει στο έκτο βιβλίο. Ο Ηρόδοτος τη θεωρεί έργο δύο προσώπων (του τυράννου της

Μιλήτου Ιστιαίου και του γαμπρού του Αρισταγόρα), τα οποία και επικρίνει. Πιστεύει ότι η απόφαση της Αθήνας να ανταποκριθεί στο αίτημα του Αρισταγόρα για βοήθεια (που η Σπάρτη είχε απορρίψει) ήταν λάθος, και χαρακτηρίζει την αποστολή πλοίων από την Αθήνα και την Ερέτρια «αρχή κακών για τους Έλληνες», ίσως επειδή ήταν δύσκολο να επιτύχει τη στιγμή εκείνη η επανάσταση. Με τη βοήθεια των Αθηναίων και των Ερετριέων, οι επαναστάτες κυρίευσαν τις Σάρδεις και πυρπόλησαν την πόλη· μαζί κάηκε το ιερό της «Μεγάλης Μητέρας», της θεάς Κυβήβης: (= Κυβέλης). Γρήγορα όμως υποχώρησαν, ηττήθηκαν στην Έφεσο και οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν τους Ίωνες. Οι Πέρσες στο εξής θα δικαιολογούν κάθε εχθρική, ιερόσυλη ή απάνθρωπη πράξη τους από την πυρπόληση του ιερού της Κυβήβης, ενώ ένας δούλος του Δαρείου θα αναλάβει να του επαναλαμβάνει καθημερινά «*δέσποτα, μέμνησο των Αθηναίων*». Οι Ίωνες συνέχισαν τον αγώνα και ελληνικές πόλεις από τον Εύξεινο Πόντο ως την Κύπρο προσχώρησαν στην επανάσταση, αλλά τελικά δεν μπόρεσαν να αντέξουν μπροστά στη δύναμη του Μεγάλου Βασιλιά. Η Μίλητος μετά από πολιορκία κυριεύθηκε (494 π.Χ.), καταστράφηκε και «ερημώθηκε από Μιλησίους». Το επόμενο έτος, 493 π.Χ., οι Πέρσες κατέλαβαν με το ναυτικό τους τα νησιά Χίο, Λέσβο, Τένεδο, συνέλαβαν με «σαγήνευση»* τους κατοίκους και ερήμωσαν τις πόλεις της Ιωνίας. (Βλ. χάρτη 2, σ. 18, 19, 20, 21).

Και στο βιβλίο αυτό ο ιστορικός επεκτείνεται σε διάφορα θέματα, παρεκκλίνοντας από τον κύριο άξονα της αφήγησής του. Η εκτενέστερη και σημαντικότερη από τις παρεκβάσεις* αυτές αφορά την ιστορία της Αθήνας από το θάνατο του Πεισιστράτου ως τις παραμονές της Ιωνικής επανάστασης.

Η Κύπρος πήρε μέρος στην Ιωνική επανάσταση με επικεφαλής το βασιλιά της Σαλαμίνας. Κυπριακά νομίσματα: από αριστερά στατήρας Πάφου, στατήρας Λαπήθου (κεφαλή Αθηνάς), δίδραχμο Σαλαμίνας. Μουσείο Λευκωσίας.

Η μούσα Ερατώ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της *Ίστορίας* αποτελούν μια ευρύτερη ενότητα, στην οποία ο ιστορικός αφηγείται τη σύγκρουση Ελλήνων – Περσών, όπως είχε υποσχεθεί στο προοίμιο. Χρειάστηκε δηλαδή ένα είδος εισαγωγής, που κάλυψε τα 5 από τα 9 βιβλία. Το **VI** βιβλίο περιλαμβάνει το τέλος της ιωνικής επανάστασης και τις εκστρατείες των Περσών εναντίον των Ελλήνων, που οργάνωσε ο Δαρείος: η πρώτη με αρχηγό τον **Μαρδόνιο** (492 π.Χ.) δεν προχώρησε πέρα από τον Άθω, λόγω καταιγίδας στη θάλασσα του, η οποία προκάλεσε απώλειες σε πλοία και άνδρες, και λόγω των θρακικών φύλων, που χτύπησαν το στρατό. Η δεύτερη με αρχηγούς τον **Δάτη** και τον **Αρταφέρνη** – που είχαν ρητή εντολή από τον Μεγάλο Βασιλιά να οδηγήσουν σ' αυτόν αιχμάλωτους τους κατοίκους της Ερέτριας και της Αθήνας – τελείωσε με τη μάχη του **Μαραθώνα** (490 π.Χ.) και τη ματαίωση των σχεδίων του Δαρείου. Οι νέοι αρχηγοί έπλευσαν από την Κιλικία στη Σάμο και από εκεί στις Κυκλάδες, καταστρέφοντας όσα νησιά δεν είχαν δηλώσει υποταγή στον Δαρείο, με εξαίρεση τη Δήλο, από σεβασμό στους θεούς· τέλος πολιορκήσαν την Ερέτρια, την οποία κατέλαβαν με προδοσία, αιχμαλώτισαν όλους τους κατοίκους της και αποβιβάστηκαν στο Μαραθώνα.

Θεματικά κέντρα

- *Απόβαση των Περσών στο Μαραθώνα*
- *Οι ενέργειες των Αθηναίων*

Οι στρατηγοί των Αθηναίων

VI103. Οι Αθηναίοι, όταν τα πληροφορήθηκαν αυτά¹, πήραν τα όπλα τους και έσπευδαν στον Μαραθώνα. Κι αρχηγοί τους ήταν δέκα στρατηγοί, με δέκατο² τους τον Μιλτιάδη³.

Ο Φιλιππίδης και ο θεός Πάν

VI105. Η πρώτη ενέργεια των στρατηγών, πριν ακόμη κινήσουν από την πόλη, ήταν να στείλουν στη Σπάρτη κήρυκα τον Φιλιππίδη⁴, που βέβαια ήταν Αθηναίος, κι επίσης ταχυδρόμος – αυτή ήταν η δουλειά του. Αυτόν λοιπόν, όπως διηγόταν ο ίδιος ο Φιλιππίδης και το ανάγγειλε στους Αθηναίους, τον συνάντησε ο Παν⁵ στην περιοχή του Παρθενίου⁶ όρους, που βρίσκεται πάνω από την Τεγέα⁷. Και, πως ο Παν φωνάζοντας τον Φιλιππίδη με τ' όνομά του τον πρόσταξε ν' αναγγείλει στους Αθηναίους, για ποιο λόγο δεν του προσφέρουν καμιά λατρεία, αυτόν που θέλει το καλό των Αθηναίων και σε πολλές περιπτώσεις τους στάθηκε χρήσιμος, και θα τους σταθεί και στο μέλλον. Οι Αθηναίοι λοιπόν πίστεψαν πως αυτά είναι αληθινά, κι έτσι, όταν αποκαταστάθηκαν με τον καλύτερο τρόπο τα πράγματα της πόλης τους⁸, ίδρυσαν ναό του Πανός⁹ κάτω από

¹ **πληροφορήθηκαν αυτά:** την άλωση της Ερέτριας και τις κινήσεις των Περσών.

² **δέκατος:** ήταν ο ανώτερος από όλους, γι' αυτό και επέλεγαν για τη θέση αυτή τον ικανότερο. Ανάμεσα στους δέκα ήταν ο Αριστείδης, ο Ξάνθιππος και πιθανόν ο Θεμιστοκλής.

³ **Μιλτιάδης:** (554– 489 π.Χ.) γόνος μεγάλης αθηναϊκής οικογένειας, που κληρονομικά διοικούσε τη Χερσόνησο (θρακική). Ακολούθησε, υποχρεωτικά, τον Δαρείο στην εκστρατεία εναντίον των Σκυθών, όπου επιχείρησε να πείσει τους Ίωνες να καταστρέψουν τη γέφυρα του Ίστρου (Δούναβη), για να παγιδεύσουν τον Πέρση βασιλιά.

⁴ **Φιλιππίδης:** αυτό μάλλον είναι το σωστό όνομα· συχνότερα όμως αναφέρεται το Φειδιππίδης.

⁵ **Παν:** θεός των βοσκών με πόδια και κέρατα τράγου, ουρά και σουβλερό πηγούνι. Πίστευαν ότι η φωνή του σκορπούσε τέτοιο φόβο (πανικό), που μπορούσε να τρέψει ακόμη και στρατό σε φυγή.

⁶ **Παρθένιον όρος:** βρίσκεται μεταξύ Αργολίδας και Αρκαδίας.

⁷ **Τεγέα:** η σπουδαιότερη πόλη της Αρκαδίας στην αρχαιότητα, στο δρόμο προς τη Σπάρτη.

⁸ **όταν ... της πόλης τους:** το γεγονός που διηγείται ο Ηρόδοτος τοποθετείται στο μέλλον σε σχέση με την κύρια αφήγηση· η τεχνική αυτή ονομάζεται «*προληπτική αφήγηση*» ή «*πρόληψη*».

⁹ **ναό του Πανός:** βρίσκεται στη ΒΔ πλευρά της Ακρόπολης και σήμερα λέγεται «Σπήλαιο του Πανός». Η πίστη των Αθηναίων στην αφήγηση του κήρυκα δείχνει ότι η μάχη του Μαραθώνα γρήγορα έγινε θρύλος.

την Ακρόπολη και, εξαιτίας του μηνύματος που τους έστειλε, κάθε χρόνο προσπέφτουν στη χάρη του με θυσίες και λαμπαδηφορία.

Ο Φιλιππίδης στη Σπάρτη

VI 106. Λοιπόν, τότε αυτός ο Φιλιππίδης, που στάλθηκε με εντολή των στρατηγών και που, κατά τα λεγόμενα του, του εμφανίστηκε ο Παν, ξεκινώντας απ' την πόλη της Αθήνας, την επόμενη μέρα έφτασε στη Σπάρτη, παρουσιάστηκε στους άρχοντες κι έλεγε: «Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι σάς ζητούν να τους βοηθήσετε και να μην αφήσετε να πέσει σκλαβωμένη στα χέρια των βαρβάρων η αρχαιότερη ελληνική πόλη· γιατί να, τώρα η Ερέτρια έχει υποδουλωθεί κι η δύναμη της Ελλάδας¹⁰ μειώθηκε με το να χαθεί μια υπολογίσιμη πόλη». Αυτός λοιπόν τους μετέφερε όσα του είχαν παραγγείλει, κι εκείνοι δέχτηκαν βέβαια να βοηθήσουν τους Αθηναίους, τους ήταν όμως αδύνατο να το κάνουν αυτό αμέσως, επειδή δεν ήθελαν να καταργήσουν το έθιμο τους¹¹· δηλαδή ήταν η ένατη μέρα του μήνα και την ένατη μέρα, καθώς δεν έχουν ακόμη πανσέληνο, είπαν πως δε θα βγουν σε εκστρατεία.

Η απόβαση των Περσών. Ο οiwνός του Ιππία

VI107. Αυτοί λοιπόν περίμεναν την πανσέληνο, ενώ ο Ιππίας, ο γιος του Πεισιστράτου, οδηγούσε τους βαρβάρους στον Μαραθώνα· [...] έφερε τα καράβια στον Μαραθώνα σε αραξοβόλια και οργάνωνε την παράταξη των βαρβάρων που είχαν αποβιβαστεί. Και την ώρα που ρύθμιζε αυτά, τον έπιασε φτάρνισμα και βήχας δυνατότερος απ' το συνηθισμένο· κι έτσι που ο άνθρωπος τα 'χε τα χρονάκια του¹², τα περισσότερα

δόντια του κουνήθηκαν. Μάλιστα απ' το δυνατό βήξιμο ένα πετάχτηκε απ' το στόμα του κι έπεσε στην άμμο· κι εκείνος και τι δεν έκανε για να το βρει. Και μη βρίσκοντας το δόντι του, αναστέναξε κι είπε¹³ στη συνοδεία του: «Η γη αυτή δεν είναι δική μας κι ούτε θα μπορέσουμε να τη βάλουμε στο χέρι· κι αν είχα κάποιο μερίδιο σ' αυτή, το κατέχει τώρα το δόντι μου».

Οὔτοι (= Λακεδαιμόνιοι) μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον, τοῖσι δὲ βαρβάροισι κατηγέετο Ἴππιης ὁ Πεισιστράτου ἕς τὸν Μαραθῶνα.

¹⁰ **της Ελλάδας:** ο λόγος του κήρυκα διαπνέεται από πανελλήνιο πνεύμα.

¹¹ **το έθιμό τους:** ο περιορισμός ίσχυε μόνο για το μήνα που γιόρταζαν τα Κάρνεια (15 Αύγ. – 15 Σεπτ.): ετήσια εορτή, εννέα ημερών, προς τιμή του Καρνείου Απόλλωνα. Ίσως όμως οι Σπαρτιάτες να αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους γείτονές τους.

¹² **τα χρονάκια του:** θα βρισκόταν σε μεγάλη ηλικία, αφού το 546 π.Χ. συσκεπτόταν με τον πατέρα του και τον αδελφό του, για την ανακατάληψη της εξουσίας.

¹³ **αναστέναξε κι είπε:** ο Ιππίας το θεώρησε κακό οιωνό· αντίθετα την προηγούμενη νύχτα είχε δει ένα όνειρο που το θεώρησε καλό οιωνό. Κατάλοιπα των «μαγικών» αντιλήψεων για το φτάρνισμα διατηρούνται και σήμερα. Γνωρίζετε εσείς τέτοιες αντιλήψεις;

Αθηναίος οπλίτης

Πέρσης μέλος
του σώματος των αθανάτων

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε στο χάρτη την πορεία που ακολούθησαν οι Πέρσες στις δυο πρώτες εκστρατείες και να συζητήσετε τους πιθανούς κίνδυνους ή τα πλεονεκτήματα καθεμιάς πορείας και τους πιθανούς λόγους, για τους οποίους οι δυο στρατηγοί (Δάτης και Αρταφρένης) προτίμησαν τη θαλάσσια οδό.
2. Να σχολιάσετε τη στάση των Σπαρτιατών, λαμβάνοντας υπόψη σας και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας τους, όπως τις γνωρίζετε από το μάθημα της Ιστορίας.
3. Ο Ηρόδοτος δεν διστάζει να συμπεριλάβει στην ιστορική αφήγηση ανέκδοτα*, όπως το φτάρνισμα του Ιππία. Τι εξυπηρετεί η τεχνική αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με ρήματα ή ρηματικά σύνολα που θα αποδίδουν τις βασικές ενέργειες καθενός από τα υποκείμενά τους.

Οι Πέρσες:

Οι Αθηναίοι:

Οι Σπαρτιάτες:

Ο Φιλιππίδης:

Ο Ιππίας:

(α)

(β)

(α)

Χάλκινος θώρακας του 6ου αι. π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

(β)

Χάλκινος θώρακας με εγχάρκτη διακόσμηση (επάνω:
ταύροι, λιοντάρια, πάνθηρες, σφίγγες, κάτω: θεοί).
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Οι εκστρατείες των Περσών στην Ελλάδα

- Μαρδόνιος (πορεία στρατού και στόλου)
- Δάρις και Αρταφέρνης (πορεία στόλου)
- Ξέρξης (πορεία στόλου και στόλου)

Χάρτης 2: Περσικοί πόλεμοι

Θεματικά κέντρα

- Η κρίσιμη ψήφος τον Καλλίμαχο
- Η μάχη • Οι Λακεδαιμόνιοι στο πεδίο της μάχης
- Η παράταξη τον στρατού • Οι ήρωες της μάχης
- Η επίθεση των Αθηναίων
- Οι νεκροί κάθε πλευράς

Ο Μιλτιάδης πείθει τον Καλλίμαχο

VI109. Ο Μιλτιάδης πήγε και βρήκε τον Καλλίμαχο από τις Αφίδνες¹⁴, που ήταν τότε πολέμαρχος¹⁵, και του μίλησε έτσι: «Καλλίμαχε, τώρα στα χέρια σου είναι ή να ρίξεις στη σκλαβιά την Αθήνα ή να την κάνεις ελεύθερη και να μείνει τ' όνομά σου, όσο θα υπάρχουν άνθρωποι, πιο δοξασμένο απ' του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος¹⁶. Γιατί, βλέπεις, τώρα η Αθήνα διατρέχει τον πιο μεγάλο κίνδυνο απ' τον καιρό της ίδρυσής της, κι αν μπει κάτω απ' το ζυγό των Μήδων, όλος ο κόσμος ξέρει τι θα πάθει στα χέρια του Ιππία· αν όμως η πόλη αυτή σωθεί, μπορεί ν' αναδειχτεί η πρώτη απ' τις ελληνικές πόλεις. Λοιπόν, πώς μπορούν να γίνουν αυτά, και κάτω από ποιες συνθήκες η τελική απόφαση γι' αυτά είναι στα χέρια σου, θα σου το πω τώρα. Εμάς, των δέκα στρατηγών, οι γνώμες είναι στα δυο· άλλοι υποστηρίζουν να δώσουμε μάχη κι άλλοι να μη δώσουμε. Λοιπόν, αν δε δώσουμε μάχη, φοβάμαι μήπως ξεσπάσει καμιά μεγάλη διχόνοια και κλονίσει το φρόνημα των Αθηναίων, με αποτέλεσμα να μηδίσουν¹⁷. αν όμως δώσουμε μάχη προτού κάτι σάπιο φωλιάσει στις ψυχές μερικών Αθηναίων, θα μπορέσουμε, φτάνει

οι θεοί να κρατήσουν δίκαιη ζυγαριά, να βγούμε νικητές στη σύγκρουση. Λοιπόν όλ' αυτά τώρα εσένα περιμένουν και από σένα κρέμονται· δηλαδή, αν προσθέσεις την ψήφο σου στη δική μου γνώμη, θα 'χεις πατρίδα ελεύθερη κι η πόλη σου θα είναι η πρώτη ανάμεσα στις ελληνικές¹⁸. αν προτιμήσεις τη γνώμη αυτών που πασχίζουν ν' αναβάλουν τη σύγκρουση, θα πετύχεις τα αντίθετα από τα καλά που σου απαρίθμησα».

«Ἐν σοὶ νῦν, Καλλίμαχε, ἐστὶ ἢ καταδουλώσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνον λιπέσθαι ἕς τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον οἶον οὐδὲ Ἀρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων [λείπουσι]... Ταῦτα ὧν πάντα ἕς σέ νῦν τείνει καὶ ἐκ σέο ἄρτηται».

Η παράταξη των Αθηναίων

VI110 – 111. Μ' αυτά τα λόγια ο Μιλτιάδης προσεταιρίζεται τον Καλλίμαχο· και με την προσθήκη της γνώμης του πολεμάρχου πάρθηκε η τελική απόφαση, να δώσουν μάχη· [...] να πώς παρατάχτηκαν¹⁹ οι Αθηναίοι για να δώσουν μάχη· επικεφαλής στη δεξιά πτέρυγα ήταν ο πολέμαρχος· γιατί τότε αυτή ήταν η τάξη στην Αθήνα, να έχει τη δεξιά πτέρυγα ο πολέμαρχος· κι αρχίζοντας απ' αυτήν έρχονταν η μια αμέσως ύστερ' από την άλλη οι φυλές²⁰ των πολιτών, με τη σειρά της απαρίθμησης τους· την παράταξη έκλειναν οι Πλαταιείς, που κρατούσαν την αριστερή πτέρυγα. [...] Τότε λοιπόν η παράταξη τους στον Μαραθώνα πήρε ένα τέτοιο σχήμα: το στρατόπεδο τους σχημάτιζε μέτωπο ίσο²¹ με το μέτωπο των Περσών, αλλά στο κέντρο είχε μικρό βάθος κι ήταν το πιο

αδύνατο σημείο της παράταξης τους, ενώ οι δυο πτέρυγες με τις πυκνές γραμμές τους ήταν ενισχυμένες.

¹⁴ **Αφίδνες**: ένας από τους 12 αρχαιότερους δήμους της Αττικής.

¹⁵ **πολέμαρχος**: επί ολιγαρχίας ήταν αρχιστράτηγος στη μάχη, επί δημοκρατίας διοικούσε τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη και διατηρούσε δικαίωμα ψήφου στο συμβούλιο των δέκα στρατηγών.

¹⁶ **του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος**: έμειναν στην ιστορία ως τυραννοκτόνοι, γιατί σκότωσαν τον Πεισιστρατίδη Ίππαρχο (514 π.Χ.). Με την κατάρρευση της τυραννίδας (510 π.Χ.) τιμήθηκαν ως ελευθερωτές, οι ανδριάντες τους στήθηκαν στην αγορά και τους αποδίδονταν τιμές ηρώων.

¹⁷ **μήπως ...μηδίσουν**: οι οπαδοί των Πεισιστρατιδών είχαν συγκροτήσει φιλοπερσικό μέτωπο και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να δράσουν.

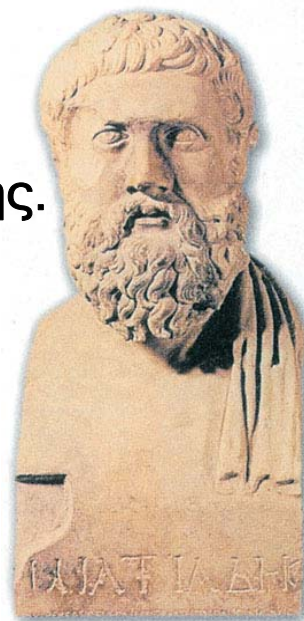
¹⁸ **η πόλη σου θα είναι η πρώτη...**: η Αθήνα πράγματι αναδείχτηκε πρώτη πόλη μετά τους Περσικούς πολέμους.

¹⁹ **να πώς παρατάχτηκαν**: θεωρείται βέβαιο ότι το σχέδιο της παράταξης ανήκε στον Μιλτιάδη, αν και ο Ηρόδοτος δεν το αναφέρει. Ήταν η πρώτη φορά που γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκε.

²⁰ **οι φυλές**: η σειρά είχε καθοριστεί από τον Κλεισθένη, αλλά δεν γνωρίζουμε αν ήταν σταθερή. Την ημέρα της μάχης πρυτανεύουσα φυλή ήταν η Αιαντίς, στην οποία ανήκε και ο πολέμαρχος.

²¹ **μέτωπο ίσο**: δηλαδή ίδιου μήκους με των Περσών, με στόχο να αποφύγουν την κύκλωση από τους πενταπλάσιους σε αριθμό εχθρούς.

Μιλτιάδης
Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής.
Ραβένα, Εθνικό Μουσείο

■ Έλληνες

■ Πέρσες

Μαραθώνας: η παράταξη των αντιπάλων (κάτω), Α και Β
φάση της μάχης αντίστοιχα (επάνω).

Η επίθεση των Αθηναίων. Η μάχη

VI112. Κι όταν πήραν τις θέσεις μάχης κι οι θυσίες έδωσαν αίσιους οιωνούς, τότε, μόλις τους δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι χύθηκαν τρέχοντας²² εναντίον των βαρβάρων κι η απόσταση που χώριζε τους δυο στρατούς δεν ήταν μικρότερη από οχτώ σταδίου²³. Κι οι Πέρσες, βλέποντας τους να έρχονται πάνω τους τρέχοντας, ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν, και καταλόγιζαν στους Αθηναίους μανία που τους οδηγούσε στον αφανισμό, βλέποντας τους να είναι λίγοι, κι αυτοί οι λίγοι να εξορμούν ακράτητοι, την ώρα που δεν τους στήριζαν ούτε ιππικό ούτε τοξότες· λοιπόν τέτοια υποτιμητική ιδέα σχημάτισαν γι' αυτούς οι βάρβαροι. Κι οι Αθηναίοι, καθώς ήρθαν σε πυκνό σχηματισμό στα χέρια με τους βαρβάρους, πολεμούσαν με έξοχη παλικάριά. Κι αλήθεια, απ' όσο ξέρουμε εμείς, ήταν οι πρώτοι απ' όλους τους Έλληνες που επιτέθηκαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών, και πρώτοι που δε δείλιασαν αντικρίζοντας τη μηδική στολή²⁴ και τους άντρες που τη φορούσαν ενώ πρωτύτερα οι Έλληνες και μόνο που άκουγαν το όνομα Μήδοι κυριεύονταν από φόβο.

Ελληνική νίκη – φυγή των Περσών στα πλοία

VI113. Η μάχη τους στον Μαραθώνα κράτησε ώρες πολλές²⁵. Λοιπόν, στο κέντρο του μετώπου νικούσαν οι βάρβαροι, εκεί όπου είχαν παραταχτεί οι ίδιοι οι Πέρσες και οι Σάκες²⁶. Σ' αυτό το σημείο νικούσαν οι βάρβαροι, δημιούργησαν ρήγμα και συνέχιζαν την καταδίωξη προς τα μεσόγεια· αλλά στη μια και στην άλλη πτέρυγα νικούσαν²⁷ οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς. Και παίρνοντας τη νίκη, τους βαρβάρους που είχαν στρέψει τα νώτα

τους παράτησαν στη φευγάλα τους²⁸, ενώ, ενώνοντας τις δυο πτέρυγές τους σ' ένα σώμα, έδιναν μάχη με τους Πέρσες που είχαν πετύχει το ρήγμα στο κέντρο του μετώπου· νικητές βγήκαν οι Αθηναίοι. Και πήραν στο κυνήγι τους Πέρσες που τράπηκαν σε φυγή και τους έσφαζαν, ώσπου έφτασαν στη θάλασσα κι έψαχναν να βρουν φωτιά²⁹ και γαντζώνονταν στα καράβια των εχθρών.

Μαχόμενων δέ εν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγένετο πολλός.

Ανδραγαθίες

VI114. Και σ' αυτό τον αγώνα σκοτώνεται ο πολέμαρχος Καλλίμαχος³⁰, που αναδείχτηκε ήρωας, σκοτώθηκε κι από τους στρατηγούς ο Στησίαλος, ο γιος του Θρασυλάου· κι από τους άλλους ο Κυνέγειρος³¹, ο γιος του Ευφορίωνος, γαντζωμένος τότε στη φιγούρα της πρύμης караβιού, έπεσε νεκρός όταν του έκοψαν με τσεκούρι το χέρι· κι άλλοι ακόμα Αθηναίοι, πολλοί και ονομαστοί.

{Οι Πέρσες επιχειρούν να φτάσουν στο Φάληρο με τα πλοία τους πριν προλάβει ο στρατός να επιστρέψει στην Αθήνα, ώστε σε συνεννόηση με τους οπαδούς του Ιππία να μπουν την αφύλακτη πόλη. Ο αθηναϊκός στρατός με υπεράνθρωπες προσπάθειες φτάνει έγκαιρα, ενώ οι Πέρσες μένουν για λίγο στο Φάληρο και έπειτα αποπλέουν επιστρέφοντας στην Ασία.}

²² **τρέχοντας:** την πληροφορία αυτή τη συναντάμε και σε άλλα αρχαία κείμενα. Μερικοί σύγχρονοι ιστορικοί τονίζουν ότι κάτι τέτοιο είναι δύσκολο. Μπορεί όμως να περιλαμβανόταν στο σχέδιο του Μιλτιάδη το τρέξιμο,

ώστε να καλυφθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η απόσταση, πριν προλάβει να ετοιμαστεί το ιππικό (το οποίο τελικά δεν συμμετείχε στη μάχη).

²³ **οχτώ σταδίου**: περίπου 1480 μέτρα.

²⁴ **μηδική στολή**: οι Πέρσες είχαν υιοθετήσει τη στολή των Μήδων. Μπορείτε να περιγράψετε τις στολές και γενικότερα την ενδυμασία των Περσών με βάση τις εικόνες του βιβλίου σας;

²⁵ **«η μάχη τους... κράτησε ώρες πολλές»**: αξιοσημείωτη είναι η λιτότητα του ύφους.

²⁶ **Σάκες**: Σκύθες, επίλεκτο σώμα του περσικού στρατού· τους είχε στρατολογήσει ο Μαρδόνιος.

²⁷ **νικούσαν...έψαχναν**: να σημειώσετε όλα τα ρήματα του κεφαλαίου 113 που βρίσκονται σε χρόνο παρατατικό και να συζητήσετε τη λειτουργία τους. Προσέξτε το υποκείμενο τους και συσχετίστε τα με την πρώτη φράση του κεφαλαίου.

²⁸ **φευγάλα τους**: το σχέδιο του Μιλτιάδη, που περιγράφει εδώ ο Ηρόδοτος, και ο απόλυτος συγχρονισμός των κινήσεων που πέτυχαν οι Αθηναίοι εφαρμόζοντας το έτρεψαν σε φυγή τους Πέρσες.

²⁹ **να βρουν φωτιά**: ήθελαν να κάψουν τα πλοία των Περσών, για να εμποδίσουν τη φυγή τους.

³⁰ **Καλλίμαχος**: αργότερα η σκηνή της μάχης παραστάθηκε σε ζωγραφική σύνθεση (τοιχογραφία ή πίνακα) της Ποικίλης Στοάς (στα ανατολικά του λόφου του Θησείου).

³¹ **Κυνέγειρος**: αδελφός του τραγικού ποιητή Αισχύλου, ο οποίος επίσης αγωνίστηκε στο Μαραθώνα. Η ηρωική πράξη του Κυνέγειρου παραστάθηκε στην *Ποικίλη στοά* της Αθήνας (=πολύχρωμη, κοσμημένη με τοιχογραφίες)

**Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἔνθαῦτα
ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα
ἀποκοπεῖς πελέκεϊ πίπτει.**

Αθηναῖος οπλίτης (ανάγλυφο).
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο,
Αθήνα.

Πέρσης τοξότης.
Μουσείο Λούβρου,
Παρίσι.

Οι απώλειες των δύο πλευρών. Θαύμα στη μάχη

VI117. Στη μάχη αυτή του Μαραθώνα σκοτώθηκαν³² από τους βαρβάρους περίπου ἑξὶ χιλιάδες τετρακόσιοι ἄντρες κι ἀπὸ τους Αθηναίους ἑκατὸ ἐνενήντα δυο· αὐτὲς ἦταν οἱ απώλειες που εἶχαν τα δυο μέρη. Και στην ἴδια μάχη συνέβη ἕνα τέτοιο καταπληκτικὸ περιστατικὸ: ἕνας Αθηναῖος, ὁ Επίζηλος, ὁ γιος τοῦ Κουφαγόρα, που πολεμοῦσε ἡρωικά, ἐκεῖ που πάλευαν στήθος με στήθος, ἔχασε τὸ φῶς τῶν ματιῶν του χωρὶς νὰ δεχτεῖ οὔτε χτύπημα οὔτε βέλος σε κανένα μέρος τοῦ σώματός του κι ἀπὸ τότε ἔμεινε σ' ὅλη τὴ ζωὴ του τυφλός. Κι ἀκουσα νὰ διηγεῖται γιὰ τὸ πάθημά του μὴ τέτοια ἱστορία, πῶς του φάνηκε νὰ στέκεται ἀντίκρου τοῦ

έναν πελώριο οπλίτη, που η γενειάδα του σκέπαζε ολόκληρη την ασπίδα του· κι αυτό το φάντασμα προσπέρασε τον ίδιο και σκότωσε τον συμπολεμιστή του³³. Αυτή την ιστορία άκουσα πως διηγούνταν ο Επίζηλος.

{Επιστρέφοντας στην Ασία, οι Πέρσες στρατηγοί, εκτελώντας τη διαταγή του Δαρείου, οδήγησαν σ' αυτόν τους αιχμάλωτους Ερετριείς, που τους είχαν συλλάβει πριν από την απόβαση στο Μαραθώνα. Ο Δαρείος τους χάρισε τη ζωή και τους εγκατέστησε κοντά στα Σούσα. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στην εποχή του ζούσαν στην ίδια περιοχή και κρατούσαν τη μητρική τους γλώσσα.}.

Οι Σπαρτιάτες στο πεδίο της μάχης

VI120. Αυτή την τύχη λοιπόν είχαν οι Ερετριείς· κι ήρθαν στην Αθήνα δυο χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι ύστερ' από την πανσέληνο, κι η βιασύνη³⁴ τους να φτάσουν έγκαιρα ήταν τόσο μεγάλη, που έκαναν το δρόμο απ' τη Σπάρτη ως την Αθήνα σε δυο μέρες. Κι όσο κι αν δεν πρόλαβαν τη μάχη, ήθελαν όμως να δουν τους Μήδους· πήγαν λοιπόν στον Μαραθώνα και τους είδαν. Κι ύστερα, συγχαίροντας τους Αθηναίους για το κατόρθωμά τους, πήραν το δρόμο του γυρισμού.

³² **σκοτώθηκαν...**: οι απώλειες των Περσών ήταν μικρές σε σχέση με τη δύναμη που διέθεταν, μεγάλες όμως αναλογικά με τη δύναμη των Αθηναίων. Όπως έδειξαν οι ανασκαφές, οι 192 νεκροί των Αθηναίων κήκαν και ενταφιάστηκαν μαζί με τα κτερίσματα που είχαν φέρει οι συγγενείς τους. Η ταφή στο πεδίο της μάχης ήταν ένδειξη τιμής προς τους νεκρούς. Τα ονόματα των

νεκρών είχαν χαραχτεί σε επιτύμβιες στήλες, μία για κάθε φυλή, που στήθηκαν στον τύμβο. Από εκεί μάλλον πήρε τα στοιχεία του ο Ηρόδοτος.

³³ **τον συμπολεμιστή του:** φαίνεται περίεργο που το «φάντασμα» βοηθάει τους Πέρσες εναντίον των Ελλήνων. Σε άλλη πηγή βρίσκουμε πως βοηθάει τους Έλληνες.

³⁴ **βιασύνη:** πράγματι διήνυσαν ταχύτατα την απόσταση, αφού, αν και βαριά οπλισμένοι, έκαναν μόνο μια ημέρα παραπάνω από τον ημεροδρόμο Φιλιππίδη.

Δαρείος: λεπτομέρεια από το αγγείο «Πέρσες»: ο κρατήρας του 340 - 330 π.Χ. φαίνεται ότι σχετίζεται με το ομότιτλο, χαμένο σήμερα, δράμα του Φρυνίχου. Στο κέντρο ο Δαρείος καθισμένος σε περίτεχνο θρόνο ακούει το γέροντα αγγελιοφόρο, που φέρνει το μήνυμα προφανώς της ήττας του Μαραθώνα.
Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδέες και αξίες μπορείτε να εντοπίσετε στο λόγο του Μιλτιάδη προς τον Καλλίμαχο;

2. Αφού μελετήσετε το σχεδιάγραμμα της μάχης (σ. 25) και το κείμενο της ενότητας, ιδίως τον συγχρονισμό των κινήσεων και τον οπλισμό (με βάση και τις εικόνες), να εξηγήσετε τους παράγοντες της νίκης.
3. Να συζητήσετε στην τάξη τη στάση των Σπαρτιατών, αφού λάβετε υπόψη σας και όσα διαβάσατε γι' αυτό το θέμα στην προηγούμενη ενότητα.
4. Ποια ήταν η συμβολή του Καλλίμαχου στη μεγάλη νίκη των Αθηναίων;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να αποδώσετε με λίγα λόγια τα βασικότερα σημεία της ενότητας, λαμβάνοντας υπόψη σας τους πλαγιότιτλους και τα θεματικά κέντρα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μερικά από τα στοιχεία που μαρτυρούν τη σημασία της μάχης του Μαραθώνα μπορείτε να βρείτε στις σελίδες του βιβλίου σας. Να συγκεντρώσετε τα στοιχεία αυτά από το κείμενο του Ηροδότου και από τα «παράλληλα κείμενα» και να τα σχολιάσετε. (Προφορική άσκηση).
2. Ο Πλάτων στο διάλογο «Μενέξενος» (βλ. «Παράλληλα κείμενα») πιστεύει ότι η μάχη του Μαραθώνα έχει αξία παραδείγματος. Να συζητήσετε την έννοια του «παραδείγματος» στις διάφορες επιστήμες και στην καθημερινή ζωή.
- 3 Ποια στοιχεία της μάχης του Μαραθώνα σώθηκαν στη λαϊκή παράδοση (βλ. «Παράλληλα κείμενα») και ποια άλλαξαν; Αιτιολογήστε μία από αυτές τις αλλαγές.

4. Ο Ηρόδοτος παρακολουθεί τους ήρωες του ως το τέλος, που, σχεδόν πάντοτε, είναι τραγικό. Αφού διαβάσετε το επόμενο κείμενο, να συζητήσετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου που εκφράζονται στο χωρίο το οποίο βρίσκεται μέσα σε εισαγωγικά.

Το κράνος του Μιλτιάδη από το ιερό του Δία στην Ολυμπία φέρει επιγραφή: «**Μιλτιάδης ἀνέθεκεν τῷ Διί**». Ίσως πρόκειται για ανάθημα του ίδιου του Μιλτιάδη μετά τη νίκη. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Κράνος «ασσυριακού» τύπου που αφιέρωσαν οι Αθηναίοι στο ναό, όπως δείχνει η επιγραφή: «**Διί Ἀθηναῖοι Μέδον λαβόντες**». Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Το τέλος του Μιλτιάδη (VI 132 – 136)

Ο Μιλτιάδης, παντοδύναμος μετά τη νίκη στο Μαραθώνα, επιχείρησε εκστρατεία κατά της Πάρου, αλλά απέτυχε, τραυματίστηκε τυχαία και επέστρεψε στην Αθήνα. Καταδικάστηκε σε πρόστιμο, που, μετά το θάνατο του, πλήρωσε ο γιος του Κίμων. Οι Πάριοι θέλησαν να τιμωρήσουν μια γυναίκα, την Τιμώ, για συνεργασία με τον Μιλτιάδη (στην πραγματικότητα όμως τον είχε παραπλανήσει), αλλά η Πυθία, από την οποία ζήτησαν χρησμό, τους απέτρεψε, λέγοντας πως

«το φταίξιμο δεν ήταν της Τιμώς, αλλά, καθώς ο Μιλτιάδης με τα όσα έπραξε έπρεπε να βρει κακό τέλος³⁵, οι θεοί του έστειλαν την Τιμή να τον σπρώξει στην καταστροφή³⁶». (VI 135)

Παράλληλο κείμενο

1. Επίγραμμα³⁷ για τους Μαραθωνομάχους

Έλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων έστόρεσαν δύναμιν.

Σιμωνίδης ο Κείος

2. Το παράδειγμα των Μαραθωνομάχων

Στην περίπτωση τούτη λοιπόν θα μπορούσε ν' αντιληφθεί κάποιος τι άνθρωποι ήταν εκείνοι που αντιστάθηκαν στη δύναμη των βαρβάρων στον Μαραθώνα τιμωρώντας την υπερηφάνεια ολόκληρης της Ασίας και στήνοντας πρώτοι τρόπαια των βαρβάρων, γινόμενοι οδηγητές και δάσκαλοι των άλλων για το ότι η δύναμη των Περσών δεν ήταν αήττητη, αντίθετα ότι τα μεγαλύτερα πλήθη και ο μεγαλύτερος πλούτος υποτάσσονται στην ανδρεία. Εγώ λοιπόν εκείνους τους άνδρες θεωρώ πατέρες όχι μόνον των σωμάτων μας αλλά και της ελευθερίας της δικής μας και (της ελευθερίας) όλων ανεξαιρέτως όσοι κατοικούν σ' αυτή την ήπειρο. Διότι στο έργο εκείνο απέβλεψαν και τόλμησαν στις μεταγενέστερες μάχες να διακινδυνεύσουν οι Έλληνες για τη σωτηρία, γινόμενοι μαθητές των Μαραθωνομάχων.

Πλάτωνος Μενέξενος 240 d – e,
Μετάφραση φιλολογική ομάδα Κάκτου, εκδ. Κάκτος

³⁵

κακό τέλος: είναι εκδήλωση της νέμεσης των θεών, αφού ο ήρωας έχει παρασυρθεί από την άτη και διαπράττει ύβρη· η τιμωρία του λοιπόν είναι βέβαιη. Ο Ηρόδοτος ίσως επειδή δεν θέλει να μείνουμε με την τελευταία αυτή εντύπωση για τον νικητή του Μαραθώνα, ανατρέχει στο παρελθόν και αφηγείται ένα από τα κατορθώματα του Μιλτιάδη: την κατάληψη της Λήμνου και την ένταξή της στην αθηναϊκή επικράτεια.

³⁶

να τον σπρώξει στην καταστροφή: η Τιμώ παίζει εδώ το ρόλο του **ἀλάστορος** (**ἀλάστωρ**= εκδικητής, τιμωρός), ενεργεί όχι σαν άνθρωπος αλλά σαν όργανο των θεών. Ίσως μάλιστα να ήταν «φάσμα» (= φάντασμα). Οι άνθρωποι τότε πίστευαν στα «φάσματα» (όπως φαίνεται και στην αφήγηση του Επίζηλου).

³⁷

επίγραμμα: σύντομο λυρικό ποίημα. Επιτύμβια ονομάζονταν τα επιγράμματα που χάραζαν στους τάφους.

3. Αναβίωση παλιών μύθων – Μαρτυρίες

Στον κάμπο του Μαραθώνα έγινε μια φορά μεγάλη μάχη. Τούρκοι πολλοί με άρμενα πολλά ήρθαν να σκλαβώσουν τη χώρα και απ' εκεί να περάσουν στην Αθήνα. Δεν επήγαν γραμμή στην Αθήνα, γιατί οι Έλληνες εφύλαγαν με πολλά πλεούμενα και τρικάταρτα τον Πειραιά. Οι Έλληνες ήταν λίγοι εμπρός στην αμέτρητη δύναμη του εχτρού. Εσυνάχτηκαν απ' όλα περίγυρα τα χωριά και από την Αθήνα κι έπιασαν πόλεμο φριχτό. Αν τους νικήσουμε, σου λέει, εδώ, πάει τους σπάσαμε· δε θα ιδούν τη στράτα να φύγουν.

Επολέμησαν από την αυγή έως το βράδυ.

Απελπισμένοι επολέμησαν οι εχτροί, αλλά πλέον

απελπισμένοι επολέμησαν οι Έλληνες. Το αίμα επήγε ποτάμι· έφτασεν έως τα ριζά του Βρανά και έως το Μαραθώνα αντίκρυ. Έσυρεν ως τη θάλασσα κι έβαψε κατακόκκινα τα κύματα.

Θρήνος και κακό έγινε. Τέλος ενίκησαν οι Έλληνες. Οι Τούρκοι έτρεξαν να γλιτώσουν στα καράβια. Οι Έλληνες τους κυνήγησαν κι εκεί, τους κατάσφαξαν, κανείς από τους εχτρούς δεν εγύρισε πίσω.

Έτρεξαν τότε δύο να φέρουν την είδηση στην Αθήνα. Ο ένας έτρεξε καβαλάρης, ο άλλος πεζός κι αρματωμένος. Ο καβαλάρης επήγεν από το Χαλάντρι, ο πεζός έπιασε τη Σταμάτα. Φτεροπόδαρος ανέβηκε τον Αφορεσμό και κατέβηκε στο χωριό. Καθώς τον είδαν οι γυναίκες, έτρεξαν κοντά του:

– Σταμάτα, του φώναζαν, σταμάτα! Ήθελαν να τον ρωτήσουν τι απόγινε η μάχη. Εστάθηκε μια στιγμή να πάρει φύσημα, κι έπειτα πάλι δρόμο. Τέλος φτάνει στο Ψυχικό· εκεί επήγε να ξεψυχήσει, πιάστηκε η αναπνοή του, τα πόδια του έτρεμαν· τώρα έλεγε να πέσει.

Αντρειεύεται τότε και παίρνει βαθιό ανασασμό, και μια και δυο έφτασε τέλος στην Αθήνα. – Ενικήσαμε! Είπε, κι έπεσε ευτός και ξεψύχησε. Ο καβαλάρης ταχυδρόμος ακόμα δεν εφάνηκε! Εκεί όμως που σταμάτησε ο πεζοδρόμος κι εκεί που πήρε ανάσα, άφησε τ' όνομα του καμώματος του. Το πρώτο χωριό τ' ονόμασαν Σταμάτα, το δεύτερο Ψυχικό.

*Ι.Θ.Κακριδής, Οι Αρχαίοι Έλληνες
στη Νεοελληνική Λαϊκή Παράδοση,
ΜΙΕΤ*

Η μούσα Πολύμνια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κεντρικό γεγονός στο έβδομο βιβλίο είναι η εκστρατεία του Ξέρξη στην Ελλάδα και η μάχη στις Θερμοπύλες. Ο Ξέρξης, γιος και διάδοχος του Δαρείου, συνεχίζει την επεκτατική πολιτική εκείνου· καταστέλλει την επανάσταση στην Αίγυπτο και, παρά τους αρχικούς δισταγμούς του, πείθεται να εκστρατεύσει στην Ελλάδα και να πάρει εκδίκηση για την ήττα στο Μαραθώνα. Στο συμβούλιο των πρώτων από τους Πέρσες που συγκαλεί, ανακοινώνει τα σχέδια του: να ενώσει με γέφυρα τις ακτές του Ελλησπόντου, να προελάσει στην Ευρώπη, να παραδώσει στις φλόγες την Αθήνα για εκδίκηση και να καταλάβει την Πελοπόννησο· «τότε θα κάνουμε την Περσία να συνορεύει με τον ουρανό του Δία», υποστηρίζει. Ο θεός του Αρτάβανος προσπαθεί να τον αποτρέψει από την ύβρη, τονίζοντας του ότι το «θείο είναι φθονερό», ότι δεν ανέχεται την υπερηφάνεια και την αλαζονεία στους ανθρώπους, ότι καταστρέφει καθετί που υπερέχει. Ο Ξέρξης είχε σχεδόν πειστεί, αλλά ένα προφητικό όνειρο τον παραπλανά. Οι ετοιμασίες θα κρατήσουν τέσσερα ολόκληρα χρόνια και τον πέμπτο χρόνο (480 π.Χ.) αρχίζει η μεγαλύτερη εκστρατεία που έγινε ποτέ. Ο Ξέρξης αφήνει τοποτηρητή τον θείο του Αρτάβανο και συγκεντρώνει το στρατό του στις Σάρδεις (βλ. χάρτη 2, σ. 18, 19, 20, 21).

Εξοργίζεται, όμως, γιατί μαθαίνει πως μια ξαφνική μεγάλη μπόρα κατέστρεψε τη γέφυρα που είχε κατασκευάσει στον Ελλήσποντο και διατάζει να μαστιγώσουν τον Ελλήσποντο, να ρίξουν ένα ζευγάρι χειροπέδες στ' ανοιχτά, να του χαράξουν στίγματα και να αποκεφαλίσουν τους υπεύθυνους για την κατασκευή. Νέες γέφυρες κατασκευάστηκαν και η στρατιά χρειάστηκε επτά ημέρες και επτά νύχτες, για να περάσει, την άνοιξη του 480 π.Χ., στην ευρωπαϊκή ακτή. Στον Δορίσκο της Θράκης, κοντά στις εκβολές του Έβρου, γίνεται η καταμέτρηση του στρατού (περίπου 1.700.000 άνδρες) και η επιθεώρηση – στρατού και στόλου – από τον αλαζονικό Ξέρξη. Δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ότι σε λίγους μήνες θα έπαιρνε ταπεινωμένος το δρόμο του γυρισμού.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12η

«ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΞΕΡΞΗ – ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ VII 101 – 104

Θεματικά κέντρα

- Η «απορία» τον Ξέρξη
- Ξέρξης: σύγχυση ελευθερίας – ασυδοσίας
- Δημάρατος: η ελληνική αρετή
- Δημάρατος: νόμος και ελευθερία
- Το γέλιο του Ξέρξη

Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα τολμήσουν οι Έλληνες να αντισταθούν;

VII101. Κι όταν πλέοντας έφτασε από το ένα στο άλλο άκρο του στόλου και βγήκε απ' το καράβι¹, έστειλε να φωνάξουν τον Δημάρατο², το γιο του Αρίστωνος, που

τον συνόδευε στην εκστρατεία εναντίον της Ελλάδος· τον κάλεσε και του έκανε την εξής ερώτηση:

«Δημάρατε, τώρα³ θα μου έδινε χαρά να σε ρωτήσω κάτι που θέλω. Εσύ είσαι Έλληνας και μάλιστα, όπως ακούω κι από σένα κι από τους άλλους Έλληνες που ήρθαν και συζήτησαν με μένα, από την πιο μεγάλη και την πιο ισχυρή πόλη⁴. Τώρα λοιπόν απάντησε μου σ' αυτό το ερώτημα: θα τολμήσουν οι Έλληνες⁵ να σηκώσουν χέρι εναντίον μου και να μου αντισταθούν; Γιατί, όπως εγώ πιστεύω, κι αν ακόμη όλοι οι Έλληνες και οι υπόλοιποι λαοί που κατοικούν δυτικότερα ένωναν τις δυνάμεις τους, δε θα 'ναι σε θέση ν' αντιμετωπίσουν την επίθεσή μου, μια και δεν είναι μονοιασμένοι. Θέλω όμως ν' ακούσω ποια γνώμη έχεις κι εσύ γι' αυτούς». Εκείνος αυτήν την ερώτηση έκανε κι ο άλλος παίρνοντας το λόγο είπε: «Βασιλιά μου, να σου πω την αλήθεια⁶ ή λόγια που θα σου δώσουν χαρά να τ' ακούσεις;». Κι εκείνος τον ενθάρρυνε να πει την αλήθεια, και να είναι βέβαιος πως η εύνοια με την οποία τον περιβάλλει δε θα λιγοστέψει, θα μείνει όση ήταν πρωύτερα.

Δημάρατος: η αρετή κατά της Πενίας και του δεσποτισμού

VII102. Όταν τ' άκουσε αυτά ο Δημάρατος, είπε τα εξής: «Βασιλιά μου, επειδή η προσταγή σου είναι να σου πω οπωσδήποτε την αλήθεια, μιλώντας έτσι ώστε ο συνομιλητής σου να μην πιαστεί αργότερα ψεύτης, η Ελλάδα παλαιόθεν και ως τώρα ζει συντροφιά με την Πενία⁷, αλλά εφοδιάστηκε με αρετή⁸, που κερδήθηκε με τη σοφία και τον κυρίαρχο νόμο· οπλισμένη μ' αυτήν η Ελλάδα αγωνίζεται εναντίον της Πενίας και του

¹ **καράβι:** αυτό από το οποίο επιθεώρησε το στόλο.

² **Δημάρατος:** πρώην βασιλιάς της Σπάρτης (510 – 491 π.Χ.)· διαφώνησε με τον συμβασιλέα του Κλεομένη, εκθρονίστηκε και κατέφυγε στην αυλή του Δαρείου, του οποίου έγινε σύμβουλος. Με την ιδιότητα αυτή ακολούθησε τον Ξέρξη στην εκστρατεία του.

³ **τώρα:** γιατί ο Ξέρξης επαναλαμβάνει δυο φορές τη λέξη;

⁴ **την πιο ισχυρή πόλη:** η Σπάρτη αναγνωριζόταν από όλους ως η πιο ισχυρή ελληνική πόλη με τον πιο αξιόμαχο στρατό.

⁵ **θα τολμήσουν οι Έλληνες:** ο Πέρσης βασιλιάς, ενθουσιασμένος από την επιθεώρηση του στρατού του, πιστεύει ότι είναι αήττητος.

⁶ **να σου πω την αλήθεια...:** ο Δημάρατος χρησιμοποιεί την τυπική έκφραση με την οποία οι σύμβουλοι του μεγάλου βασιλιά εισάγουν τις απόψεις τους (βλ. 1ος τόμος, ενότητα 3, σ. 65, σχόλιο 78).

⁷ **συντροφιά με την Πενία:** η πενία είναι το αντίθετο του πλούτου· η κατάσταση ανάμεσα στην ανέχεια και στην επάρκεια αγαθών.

⁸ **αρετή:** η κάθε είδους ικανότητα ή δεξιότητα σε κάποια τέχνη· η ηθική αρετή και η γενναιότητα. Η σοφία (θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις) και η υπακοή στο νόμο ωθούν τους Έλληνες να κατακτούν και να ασκούν την αρετή, για να αντιμετωπίσουν την Πενία και την τυραννία. Ο Δημάρατος, σύμβουλος και συνεργάτης του εχθρού, δεν μπορεί να είναι φορέας αυτών των ιδανικών και αξιών, αλλά τα αναγνωρίζει (σωστά) ως ιδανικά των Ελλήνων.

δεσποτισμού. Λοιπόν έχω να πω επαινετικά λόγια για όλους τους Έλληνες που ζουν σ' εκείνα τα δωρικά μέρη⁹, όμως τα λόγια που θα πω δεν αφορούν σε όλους, αλλά μονάχα στους Λακεδαιμονίους: πρώτα πρώτα πως δεν υπάρχει περίπτωση να δεχτούν ποτέ τις προτάσεις σου που αποσκοπούν στην υποδούλωση της Ελλάδας· κάτι παραπάνω, θα σηκώσουν χέρι εναντίον σου πολεμώντας, κι αν όλοι οι Έλληνες¹⁰ προσχωρήσουν σ' εσένα. Τώρα, για το πλήθος τους, πόσοι άραγε να 'ναι και μπορούν να ενεργούν έτσι, μη ρωτάς' γιατί κι αν τύχει να έχουν βγει σε εκστρατεία χίλιοι, αυτοί θα σε χτυπήσουν με πόλεμο – λιγότεροι ή περισσότεροι, δεν έχει σημασία».

τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν αἰεὶ κοτε σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δὲ ἔπακτός ἐστι, ἀπὸ τῆς σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ· τῇ διαχρεωμένη ἢ Ἑλλάς τὴν τῆς πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δεσποσύνην.

Δαρεικός (περσικό νόμισμα)· θεωρείται ότι απεικονίζει τον Ξέρξη.

Ανταπάντηση Ξέρξη: οι αριθμοί και το μαστίγιο υπερτερούν

VII103. Ο Ξέρξης ακούοντας αυτά γέλασε¹¹ και είπε: «Δημάρατε, τι λόγια είν' αυτά που είπες, χίλιοι άντρες να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό! Έλα, πες μου,

εσύ δηλώνεις πως χρημάτισες βασιλιάς αυτών των αντρών. Θα θελήσεις λοιπόν εδώ και τώρα να χτυπηθείς με δέκα άντρες; Και μάλιστα, αν όλοι οι πολίτες σας έχουν την αξιοσύνη που τους αποδίδεις, ε, εσύ σαν βασιλιάς τους¹² πρέπει, σύμφωνα με τους νόμους σας, ν' αντιμετωπίσεις διπλάσιους αντιπάλους. Γιατί, αν ο καθένας από κείνους είναι σε θέση ν' αντιμετωπίσει δέκα άντρες απ' το δικό μου στρατό, τότε μπορώ να έχω την απαίτηση από σένα, να 'σαι σε θέση να τα βγάλεις πέρα με είκοσι' κι έτσι θα μπορούσε να έχει βάση ο ισχυρισμός σου. Αλλά αν, με τη δύναμη και το ανάστημα που έχετε εσύ κι εκείνοι από τους Έλληνες που σχετίζονται μαζί μου, καυχησιολογείτε σε τέτοιο βαθμό, πρόσεξε μήπως τα λόγια που έχεις πει είναι κούφια κομπορρημοσύνη. Γιατί εντάξει, ας δούμε τα πράγματα με τη λογική' πώς θα 'ταν δυνατόν χίλιοι ή και δέκα χιλιάδες ή και πενήντα χιλιάδες, που όλοι τους θα ήταν στον ίδιο βαθμό ελεύθεροι και δεν τους εξουσίαζε ένας, να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό; Γιατί αναλογούμε πάνω από χίλιοι¹³ στον καθένα τους, αν πούμε πως εκείνοι είναι πέντε χιλιάδες. Βέβαια αν, όπως συμβαίνει με μας, τους εξουσίαζε ένας, από το φόβο που θα τους έδινε θα μπορούσαν να δείξουν μεγαλύτερη παλικάριά απ' αυτή που έχουν από φυσικού τους, και θα βιάδιζαν, κι ας ήταν λιγότεροι, εναντίον περισσότερων – να 'ναι καλά το μαστίγιο¹⁴ που θα τους ανάγκαζε– όμως, με το χαλάρωμα που τους δίνει η ελευθερία, ούτε το ένα ούτε τ' άλλο απ' αυτά θα μπορούσαν να κάνουν. Αλλά εγώ πιστεύω πως, κι αν ακόμη εξισωθούν αριθμητικά, δύσκολα οι Έλληνες θα έδιναν μάχη με τους Πέρσες, μονάχα μ' αυτούς! Αντίθετα, εμείς το έχουμε αυτό που ισχυρίζεσαι,

όχι βέβαια σε αφθονία, αλλά σπάνιο· δηλαδή, ανάμεσα στους δικούς μου Πέρσες δορυφόρους¹⁵ βρίσκονται

⁹ **τα δωρικά μέρη:** εννοεί κυρίως την ανατολική και νοτιοανατολική Πελοπόννησο όπου κατοικούσαν Δωριείς ή φύλα δωρικής καταγωγής.

¹⁰ **κι αν όλοι οι Έλληνες:** βέβαια δεν ήταν οι μόνοι που δεν μήδισαν, είναι όμως γεγονός ότι στη Σπάρτη δεν δημιουργήθηκε ποτέ φιλοπερσική ομάδα, παράταξη ή τάση (στην περίοδο αυτή). Ίσως ο Ηρόδοτος θέλει να προϊδεάσει για τη θυσία τους στις Θερμοπύλες.

¹¹ **Ο Ξέρξης... γέλασε:** το γέλιο είναι χαρακτηριστικό της ύβρης του Ξέρξη και μας θυμίζει το γέλιο των μνηστήρων στην Οδύσσεια (ν, 346–7, 358) που δεν άργησε να μετατραπεί σε θρήνο.

¹² **εσύ σαν βασιλιάς τους:** ανάμεσα στα προνόμια των βασιλιάδων της Σπάρτης ήταν η διπλή μερίδα φαγητού, η διπλή ψήφος στη Γερουσία κτλ. Ο Ξέρξης φαίνεται ότι το γνωρίζει και περιμένει να έχει ο βασιλιάς διπλάσιες ικανότητες από τον απλό πολίτη.

¹³ **αναλογούμε πάνω από χίλιοι:** σύμφωνα μ' αυτά η στρατιά πρέπει να αριθμούσε πάνω από 5.000.000. Προηγουμένως ο Ηρόδοτος ανέφερε 1.700.000. Οι αριθμοί είναι υπερβολικοί.

¹⁴ **να 'ναι καλά το μαστίγιο:** ο Ξέρξης, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του δεσποτισμού της Ανατολής, πιστεύει στην υπεροχή των αυταρχικών καθεστώτων απέναντι στα δημοκρατικά.

¹⁵ **δορυφόροι:** επίλεκτο σώμα πεζών λογχοφόρων που με ένα σώμα λογχοφόρων ιππέων αποτελούσαν την τιμητική φρουρά και σωματοφυλακή του βασιλιά.

ορισμένοι που πρόθυμα θα χτυπιόνταν με τρεις Έλληνες μαζί ο καθένας τους· εσύ αυτούς δεν τους ξέρεις, γι' αυτό και η ακατάσχετη φλυαρία¹⁶ σου».

Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα τολμήσουν οι Έλληνες να αντισταθούν;

VII104. Σ' αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος: «Βασιλιά μου, ήξερα απ' την αρχή πως με τη γλώσσα της αλήθειας δε θα σ' ευχαριστούσα. Επειδή όμως εσύ μ' εξανάγκασες να σου πω όλη την αλήθεια, σου εξέθεσα τη σπαρτιατική πραγματικότητα. Ποια βέβαια τυχαίνει να είναι σήμερα τα αισθήματα μου¹⁷ απέναντι τους, εσύ ο ίδιος το ξέρεις καλύτερα απ' τον καθένα, που μου στέρησαν τ' αξιώματα και τα κληρονομικά προνόμια μου και μ' έκαναν χωρίς πατρίδα κι εξόριστο, ενώ ο πατέρας σου με δέχτηκε στην αυλή του και μου έδωσε περιουσία και στέγη. Λοιπόν είναι παράλογο ένας μυαλωμένος άνθρωπος ν' αποδιώχνει μια ολοφάνερη εύνοια – αντίθετα, την αγκαλιάζει όσο γίνεται πιο σφιχτά. Τώρα, εγώ δεν ισχυρίζομαι ότι μπορώ να χτυπηθώ ούτε με δέκα άντρες ούτε με δύο, κι όσο είναι στο χέρι μου ούτε καν θα μονομαχούσα. Αν όμως το έφερνε η ανάγκη ή είχε κάπως μεγάλη σημασία το τι διακυβεύεται στον αγώνα, με την πιο μεγάλη ευχαρίστηση θα ερχόμουν στα χέρια μ' έναν απ' αυτούς τους άντρες που λένε πως ο καθένας τους αξίζει για τρεις Έλληνες. Το ίδιο και οι Λακεδαιμόνιοι· πολεμώντας ένας προς ένα δεν είναι κατώτεροι από οποιονδήποτε πολεμιστή, πολεμώντας όμως όλοι τους μαζί είναι οι πιο αντρειωμένοι του κόσμου. Γιατί είναι βέβαια ελεύθεροι, όμως η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη· γιατί πάνω τους στέκεται δυνάστης ο νόμος¹⁸, που τον τρέμουν πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι

δικοί σου εσένα. Εκτελούν λοιπόν ό,τι τους προστάζει αυτός· και τους δίνει πάντοτε την ίδια προσταγή, απαγορεύοντας τους να υποχωρούν στη μάχη μπροστά σε πλήθος ανθρώπων, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό, αλλά να μένουν στις γραμμές τους και να ζητούν ή τη νίκη ή τη θανά ¹⁹. Τώρα, αν μιλώντας έτσι σου δίνω την εντύπωση ότι φλυαρώ, ε λοιπόν, από δω και πέρα δε θέλω ν' ανοίξω το στόμα μου· αλλά τώρα εξαναγκάστηκα να μιλήσω. Οπωσδήποτε, ας έρθουν τα πράγματα όπως τα θέλει η καρδιά σου ²⁰, βασιλιά μου».

Ἐλεύθεροι γὰρ ἔοντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι·
ἔπειτα γὰρ σφι δεσπότης νόμος, [...] μένοντας
ἐν τῇ τάξει ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι.

Το τέλος του διαλόγου

VII105. Λοιπόν εκείνος αυτά του αποκρίθηκε κι ο Ξέρξης έβαλε τα γέλια ²¹ και δεν εξοργίστηκε καθόλου ²², αλλά με γλυκύ τρόπο τον έστειλε στη θέση του.

¹⁶ **ακατάσχετη φλυαρία:** ο Ξέρξης δεν κατάλαβε ή δεν έδωσε σημασία σε όσα είπε ο Δημάρατος· φαίνεται πάντως ότι αγνοεί την έννοια της ελευθερίας.

¹⁷ **αισθήματά μου:** διακρίνεται η πικρία του Δημάρατου για τη συμπεριφορά των συμπατριωτών του. Κυρίως όμως επιδιώκει να υπογραμμίσει την αντικειμενικότητά του και να κάνει πιο πειστικό το λόγο του, αφού δεν έχει συμφέρον να πλέξει το εγκώμιο των Λακεδαιμονίων· αντίθετα επιθυμεί την ήττα της πατρίδας του, ενώ χρωστάει ευγνωμοσύνη στον Δαρείο.

¹⁸ **η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη – δυνάστης ο νόμος:** ο Δημάρατος δίνει το νόημα της πραγματικής ελευθερίας: η ελληνική ελευθερία δεν είναι ασυδοσία ούτε αναρχία, αλλά υπακούει στο νόμο που στέκεται πάνω από όλους και τον οποίο αναγνωρίζουν όλοι.

¹⁹ **η τη νίκη η τη θανή:** η μετάφραση παραπέμπει στο στίχο του Δ. Σολωμού από τον Ύμνο στην Ελευθερία (θα μπορούσε να αποδοθεί «μένοντας στην παράταξη να ζητούν να νικήσουν ή να πεθάνουν – βλ. το πρωτότυπο που παρατίθεται)· θυμίζει το «ἢ τάν ἢ ἐπὶ τᾶς» που έλεγε κάθε Σπαρτιάτισσα μάνα στο γιο της, πριν φύγει για τη μάχη, αλλά και τον όρκο των αγωνιστών του 1821 «ελευθερία ή θάνατος».

²⁰ **όπως τα θέλει η καρδιά σου:** ο Δημάρατος με διπλωματικό τρόπο σταματά τη δυσάρεστη συζήτηση και ταυτόχρονα εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Πέρση βασιλιά.

²¹ **έβαλε τα γέλια:** βλ. σ. 43, σχόλιο 11.

²² **δεν εξοργίστηκε καθόλου:** ο Ξέρξης δεν θεωρεί τα λόγια του Δημάρατου άξια προσοχής, γιατί είναι απόλυτα βέβαιος ότι κανείς δεν θα επιχειρήσει να του αντισταθεί.

Χάλκινο αγαλματίδιο Σπαρτιάτη οπλίτη
από τη Δωδώνη.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια επιχειρήματα προβάλλει ο Ξέρξης για να απορρίψει την άποψη του Δημάρατου;
2. Ο διάλογος Ξέρξης – Δημάρατου θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα σημεία του έργου του Ηροδότου. Αφού θυμηθείτε τις βασικές ιδέες του ηροδότειου έργου (κοιτάξτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας) να συζητήσετε τη θέση του διαλόγου στην *Ίστορίη*.
3. Να γράψετε σε δυο στήλες τα χαρακτηριστικά των δυο κόσμων (ασιατικού – ελληνικού), όπως προκύπτουν από τα λόγια των δυο συνομιλητών. Συζητήστε έπειτα
 - α) ποιο περιεχόμενο έχουν οι έννοιες: ελευθερία, ανδρεία, δυνάστης, δεσποτισμός, για καθέναν από τους δυο συνομιλητές,
 - β) πώς αντιλαμβάνεστε εσείς τη διαφορά ανάμεσα στον εξαναγκασμό του νόμου (στην υποχρεωτική υπακοή στο νόμο) και τον εξαναγκασμό του δεσπότη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: διάλογος

Συνομιλητές:

Τόπος διεξαγωγής:

Χρόνος:

Επικοινωνιακό πλαίσιο: ο βασιλιάς, μετά την επιθεώρηση του στρατού, ζητάει τη γνώμη του συμβούλου του.

Θέμα του διαλόγου:

Άποψη Α΄ Συνομιλητή:

Άποψη Β΄ Συνομιλητή: :

Παράλληλο κείμενο

Σπερθίας και Βούλης

{Ο Ηρόδοτος αφηγείται πως, όταν ο Δαρείος είχε στείλει κήρυκες για να ζητήσουν «γη και ύδωρ» από τις ελληνικές πόλεις, οι μεν Αθηναίοι τους έριξαν σε βάραθρο, οι δε Σπαρτιάτες σε πηγάδι. Καθώς όμως οι Σπαρτιάτες έβλεπαν ότι οι θυσίες στους θεούς δεν έδιναν καλά προμηνύματα, αποφάσισαν, με συμβουλή των μάντεων, να στείλουν δυο νέους στα Σούσα, για να θανατωθούν εθελοντικά στη θέση των κηρύκων του Πέρση βασιλιά. Ο Σπερθίας και ο Βούλης, νέοι με χαρίσματα και από την πλουσιότερη τάξη, ζήτησαν να πάνε εκείνοι στον Ξέρξη. Όταν έφτασαν στη Μικρά Ασία, ο Υδάρνης, Πέρσης στρατιωτικός διοικητής της περιοχής, τους φιλοξένησε και, βλέποντας τα χαρίσματα και την αρετή τους, τους πρότεινε να υπηρετήσουν το βασιλιά, για να τους χαρίσει τη ζωή.}

Η απόκρισή τους ήταν η εξής: «Υδάρνη, η συμβουλή που μας απευθύνεις στηρίζεται σε μονόπλευρη εμπειρία· γιατί μας συμβουλεύεις για δύο πράγματα, που το ένα τους το δοκίμασες, το άλλο όμως όχι· δηλαδή γνωρίζεις πολύ καλά πώς ζουν οι δούλοι, όμως δε δοκίμασες ως σήμερα την ελευθερία, τι άραγε να 'ναι, γλυκό ή όχι. Γιατί, αν κάποτε τη δοκίμαζες, θα μας συμβούλευες ν' αγωνιζόμαστε γι' αυτήν όχι μονάχα με δόρατα, αλλά και με τσεκούρια». Αυτή την απάντηση έδωσαν στον Υδάρνη.

Κι από κει ανέβηκαν στα Σούσα· κι όταν παρουσιάστηκαν στο βασιλιά, πρώτα πρώτα, ενώ οι σωματοφύλακές του τους πρόσταζαν, ασκώντας βία, να πέσουν και να προσκυνήσουν το βασιλιά, δε δέχτηκαν με κανένα τρόπο να το κάνουν, όσο κι αν εκείνοι τους έσπρωχναν το κεφάλι προς τα κάτω· γιατί, επέμεναν, ούτε στο νόμο τους είναι γραμμένο να προσκυνούν άνθρωπο ούτε γι' αυτό ήρθαν κι αφού με αγώνα απέφυγαν την προσκύνηση, κατόπι λένε τα εξής [...].

{Μετά από σύντομη συνομιλία, ο Ξέρξης δείχνοντας μεγαλοψυχία τους χάρισε τη ζωή.}

Ηρόδοτος **VII** 135 – 136

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αφού βρείτε στο χάρτη 1 (τόμος 1ος σ. 105 – 108) τα σύνορα της περσικής αυτοκρατορίας, να προσδιορίσετε την έκτασή της σε σχέση με την Ελλάδα και να παρακολουθήσετε την πορεία του Ξέρξη από τα Σούσα ως τον Δορίσκο (χάρτης 2, σ. 18 – 21). Με βάση τις παρατηρήσεις σας αυτές και τα αριθμητικά στοιχεία του κειμένου, να εξηγήσετε τη βεβαιότητα του Ξέρξη πως κανείς δεν θα τολμήσει να του αντισταθεί.

2. Αφού διαβάσετε τη ιστορία του Βούλη και του Σπερθία («Παράλληλο κείμενο»), να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων, ελληνικού και περσικού, όπως προκύπτουν από τα κείμενα, και να τα συσχετίσετε με τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από το διάλογο Ξέρξη – Δημάρατου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: Η έννοια της ελευθερίας

Χωρισμένοι σε ομάδες να μελετήσετε: α) τα σχετικά χωρία στον Ηρόδοτο, β) χωρία από ποιητικά και πεζά κείμενα με θέμα την ελευθερία στην αρχαιοελληνική και νεοελληνική λογοτεχνία, γ) η ελευθερία σε δημοσιογραφικά κείμενα με αφορμή κάποιο γεγονός της επικαιρότητας, δ) εικαστικές αναπαραστάσεις της ελευθερίας, ε) η ελευθερία στις Αρχές Δημοκρατικού Πολιτεύματος, την Ιστορία και τα Θρησκευτικά.

Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει ένα συνολικό κείμενο για το θέμα που ανέλαβε, θα ακολουθήσει συζήτηση στην τάξη και θα διαμορφωθεί ένα τελικό κείμενο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13η «Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ VII 206, 208,209 – 213, 215, 219, 223 – 226, 228, 238

Εισαγωγικά στην ενότητα

Ενώ ο Ξέρξης συνεχίζει την προέλασή του, οι Έλληνες ορίζουν την πρώτη γραμμή άμυνας στο Αρτεμίσιο (από τη θάλασσα) και στις Θερμοπύλες (από την ξηρά) και όχι στα Τέμπη όπως είχε αρχικά αποφασιστεί, μετά από τις πληροφορίες που παίρνουν από τον Αλέξανδρο της Μακεδονίας για τις κινήσεις του Ξέρξη. Οι Αθηναίοι παίρνουν χρησμό από τους Δελφούς ότι την Αθήνα θα τη σώσει το «ξύλινο τείχος» και ο

Θεμιστοκλής με δυσκολία τους πείθει ότι ο χρησμός εννοεί τα πλοία και επομένως πρέπει να ενισχύσουν τη ναυτική τους δύναμη.

Θεματικά κέντρα

- Έλληνες και Πέρσες στις Θερμοπύλες
- Ο προδότης Εφιάλτης
- Οι πρώτες αποτυχημένες επιθέσεις των Περσών
- Η ηρωική θυσία
- Ο επίλογος της μάχης

Ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες. Τα σχέδια των Σπαρτιατών

VII206. Οι Σπαρτιάτες λοιπόν έστειλαν πρώτο αυτό το σώμα²³ του Λεωνίδα, ώστε βλέποντας τους οι άλλοι σύμμαχοι να πάρουν μέρος στην εκστρατεία και να μη μηδίσουν²⁴ κι αυτοί, αν πληροφορηθούν πως οι Σπαρτιάτες δεν το 'λεγαν να ξεκινήσουν. Σχεδιάζαν λοιπόν αργότερα, αφού γιορτάσουν τα Κάρνεια²⁵ που τους υποχρέωναν ν' αναβάλουν την εκστρατεία, ν' αφήσουν φρουρά στη Σπάρτη και να σπεύσουν το ταχύτερο σε βοήθεια πανστρατιά. Με τον ίδιο τρόπο σκέφτονταν κι οι υπόλοιποι σύμμαχοι, να ενεργήσουν παρόμοια· γιατί συνέπιπταν τον ίδιο καιρό μ' αυτά τα γεγονότα οι ολυμπιακοί αγώνες²⁶. λοιπόν, καθώς πίστευαν πως ο πόλεμος στις Θερμοπύλες δε θα κριθεί τόσο γρήγορα, έστειλαν τους προπομπούς τους²⁷. {Οι Έλληνες στις Θερμοπύλες συσκέπτονται, μερικοί θέλουν να φύγουν και ο Λεωνίδας προτείνει να ζητήσουν ενισχύσεις από τις πόλεις, στέλνοντας αγγελιοφόρους}.

²³ **πρώτο αυτό το σώμα:** πρόκειται για τους τριακόσιους άνδρες τους οποίους ο Λεωνίδας επέλεξε ανάμεσα σ' αυτούς που είχαν γιους (όπως αναφέρει παραπάνω ο Ηρόδοτος), για να μη χαθεί η γενιά τους.

²⁴ **να μη μηδίσουν:** μπορεί να ερμήνευαν την καθυστέρηση των Λακεδαιμονίων, που ήταν αρχηγοί των Ελλήνων, ως δισταγμό ή φόβο και κάποιοι ίσως να «μήδιζαν».

²⁵ **Κάρνεια:** για τη γιορτή βλ. σ. 15, σχόλιο 11. Θα γιορτάστηκαν πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες και ο Λεωνίδας θα ξεκίνησε στα μέσα Ιουλίου, πριν αρχίσουν οι εκδηλώσεις. Εδώ η γιορτή δεν τους εμποδίζει να στείλουν στρατό έξω από τη Σπάρτη, αλλά δεν εκστρατεύουν πανστρατιά.

²⁶ **Ολυμπιακοί αγώνες:** είναι η 75η Ολυμπιάδα, που έγινε στις 16 – 19 ή 17 – 20 Αυγούστου 480 π.Χ. Η μάχη των Θερμοπυλών έγινε μάλλον το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου.

²⁷ **τους προπομπούς τους:** οι ιστορικοί σήμερα πιστεύουν ότι δεν επρόκειτο να σταλεί άλλη δύναμη, καθώς θεωρούσαν ότι μπορούν να κρατήσουν τα στενά. Δεν είχαν υπολογίσει τον Εφιάλτη.

Σπαρτιάτης: το Λ στην ασπίδα σημαίνει Λακεδαιμόνιος. Με το κόκκινο χρώμα του χιτώνα δεν έβλεπαν το αίμα οι εχθροί σε περίπτωση τραυματισμού

Ο Πέρσης κατάσκοπος στο ελληνικό στρατόπεδο

VII208. Ενώ αυτοί συσκέπτονταν γι' αυτό το θέμα, ο Ξέρξης έστειλε καβαλάρη κατάσκοπο να δει πόσοι είναι και τι κάνουν. Κι είχε ακούσει απ' τον καιρό που βρισκόταν στη Θεσσαλία πως σ' αυτό το μέρος είχε συγκεντρωθεί μικρό στράτευμα και πως αρχηγοί ήταν οι Λακεδαιμόνιοι και ο Λεωνίδας, απόγονος του Ηρακλή²⁸. Μόλις ο καβαλάρης έφτασε κοντά στο στρατόπεδο, εξέταζε και παρατηρούσε το στρατόπεδο, όχι βέβαια ολόκληρο – γιατί δεν ήταν δυνατό να παρατηρήσει καλά όσους ήταν παραταγμένοι στο εσωτερικό του τείχους²⁹, που το ξανάχτισαν και το φρουρούσαν κι έτσι έβλεπε τι έκαναν αυτοί που ήταν έξω, που είχαν αποθέσει τα όπλα τους μπροστά απ' το τείχος. Κι εκείνη την ώρα έτυχε να είναι παραταγμένοι έξω οι Λακεδαιμόνιοι. Έβλεπε λοιπόν άλλους άντρες να γυμνάζονται κι άλλους να χτενίζουν τα μαλλιά τους³⁰. Παραξενεύτηκε απ' αυτό το θέαμα³¹ και τους μετρούσε· κι αφού τα παρατήρησε όλα με ακρίβεια, γύρισε πίσω καβάλα στ' άλογο του ανενόχλητος· γιατί κανένας δεν τον κατάδιδε, ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν³². γύρισε λοιπόν πίσω κι έλεγε στον Ξέρξη όλα όσα είχε δει.

Ξέρξης και Δημάρατος: η πολεμική αρετή των Ελλήνων

VII209. Ακούοντάς τον ο Ξέρξης δεν μπορούσε να καταλάβει τι πραγματικά συνέβαινε, δηλαδή πως αυτοί ετοιμάζονταν να σκοτωθούν και να σκοτώσουν όσο πιο πολλούς μπορούσαν αλλά, επειδή αυτά που έκαναν του φαίνονταν γελοία, κάλεσε τον Δημάρατο, το γιο τού Αρίστωνος, που βρισκόταν στο στρατόπεδο. Κι όταν έφτασε, τον ρωτούσε τα καθέκαστα, θέλοντας να

καταλάβει αυτό που έκαναν οι Λακεδαιμόνιοι. Κι εκείνος αποκρίθηκε: «Μ' άκουσες και την προηγούμενη φορά³³, όταν μπαίναμε στο δρόμο για την Ελλάδα, να σου μιλώ γι' αυτούς τους άντρες· κι όταν μ' άκουσες, γέλασες με μένα που έλεγα ποια έκβαση έβλεπα πως θα έχουν αυτές οι επιχειρήσεις. Γιατί για μένα, βασιλιά μου, ο πιο μεγάλος αγώνας είναι να σου παρουσιάζω την αλήθεια. Άκουσε με λοιπόν και τώρα. Οι άντρες αυτοί ήρθαν για να δώσουν μάχη με μας για το πέρασμα του στενού και γι' αυτό προετοιμάζονται. Γιατί έχουν τον ακόλουθο νόμο: όταν είναι να δώσουν μάχη για ζωή ή θάνατο, τότε στολίζουν το κεφάλι τους. Και βάλε το καλά στο νου σου· αν υποδουλώσεις αυτούς εδώ και τους άλλους που έχουν μείνει στη Σπάρτη, δεν υπάρχει κανένα άλλο έθνος στον κόσμο, βασιλιά μου, που θα τολμήσει να σηκώσει χέρι εναντίον σου· γιατί τώρα πας να χτυπηθείς με τον πρώτο και καλύτερο βασιλιά των Ελλήνων και τους άντρες με την ανώτερη πολεμική αρετή». Τα λόγια αυτά φάνηκαν πέρα για πέρα απίστευτα στον Ξέρξη κι έκανε μια δεύτερη ερώτηση: πώς είναι δυνατό, την ώρα που είναι τόσο λίγοι, να δώσουν μάχη με τη στρατιά του. Κι ο άλλος αποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, να μ' έχεις για ψεύτη, αν τα πράματα δεν ακολουθήσουν το δρόμο που λέω εγώ». Με τα λόγια του αυτά δεν έπειθε τον Ξέρξη.

Πρώτη αποτυχημένη επίθεση των Μήδων

VII210. Άφησε λοιπόν να περάσουν τέσσερις μέρες, με την προσδοκία πάντοτε πως αυτοί θα το βάλουν στα πόδια³⁴ την πέμπτη μέρα όμως, καθώς δε σηκώνονταν

²⁸ **απόγονος του Ηρακλή:** το γενεαλογικό δέντρο του Λεωνίδα, που ο ιστορικός παρουσίασε στα

προηγούμενα, έφτανε ως τον ημίθεο και ήρωα Ηρακλή. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επαναλαμβάνει ο Ηρόδοτος την πληροφορία για την καταγωγή του Λεωνίδα;

²⁹ **του τείχους:** το είχαν χτίσει οι Φωκείς, για να αντιμετωπίζουν τις επιδρομές των Θεσσαλών.

³⁰ **να χτενίζουν τα μαλλιά τους:** η περιποίηση των μαλλιών και του σώματος, πριν από τη μάχη, ήταν νόμος για τους Σπαρτιάτες. Έπρεπε να είναι ωραίοι και στεφανωμένοι, σαν να πήγαιναν σε γιορτή. Ανάλογη ήταν η συμπεριφορά των αγωνιστών του 1821, βλ. «Παράλληλα κείμενα».

³¹ **παραξενεύτηκε:** το θέαμα ήταν ακατανόητο για τον Πέρση κατάσκοπο, όπως ακατανόητο θα ήταν για ένα Σπαρτιάτη να πολεμήσει εξαναγκασμένος από το μαστίγιο (βλ. παρακάτω κεφ. 223).

³² **ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν:** είναι υπερβολικό να μην τον είδαν, ίσως ήθελαν να καταλάβει ο εχθρός ότι δεν τους φοβίζει η αριθμητική του υπεροχή ούτε ο θάνατος.

³³ **την προηγούμενη φορά:** είχε χαρακτηρίσει φλυαρίες τα λόγια του Δημάρατου, βλ. ενότητα 12, κεφ. 104, σ. 44 – 45. Ο Ξέρξης θα έχει στις Θερμοπύλες άλλον ένα διάλογο με τον Δημάρατο, ο οποίος θα τον συμβουλέψει πώς να καταλάβει τη Σπάρτη και την Ελλάδα, αλλά και πάλι δεν θα τον ακούσει.

³⁴ **θα το βάλουν στα πόδια:** ο Ξέρξης δεν μπορεί να πιστέψει πως υπάρχουν άνθρωποι που θα τα βάλουν με το στρατό του. Ο Πλούταρχος (1ος αι. μ.Χ.) αναφέρει ότι στο διάστημα αυτό της αναμονής, ο Ξέρξης ζήτησε από τον Λεωνίδα να παραδώσει τα όπλα και εκείνος του απάντησε «μολών λαβέ» (= έλα να τα πάρεις). Η απάντηση έμεινε στην ιστορία.

να φύγουν αλλά έμεναν στη θέση τους, από ξιπασιά κι αποκοτιά, όπως νόμιζε, οργισμένος στέλνει εναντίον τους τους Μήδους και τους Κισσίους³⁵, με εντολή να τους πιάσουν ζωντανούς και να τους φέρουν μπροστά του. Κι όταν οι Μήδοι ρίχτηκαν ορμητικά πάνω στους Έλληνες, σκοτώνονταν πολλοί, αλλά άλλοι έπαιρναν τη θέση τους, και δεν έκαναν πίσω, αν και πάθαιναν μεγάλο χαλασμό. Και τότε έβλεπε ο καθένας, και προπάντων ο ίδιος ο βασιλιάς, πως οι άνθρωποι του ήταν πολλοί, άντρες όμως λίγοι³⁶. Κι η σύγκρουση κράτησε όλη τη μέρα³⁷.

Η αποτυχία των αθανάτων. Η πολεμική τέχνη των Σπαρτιατών

VII211. Κι όταν οι Μήδοι πήραν άγριο χτύπημα, τότε αποσύρθηκαν και ρίχτηκαν στη μάχη οι Πέρσες που τους αντικατέστησαν, αυτοί που ο βασιλιάς τους αποκαλούσε αθανάτους³⁸ κι είχαν αρχηγό τους τον Υδάρνη, με την ιδέα πως αυτοί πια εύκολα θα τους έβαζαν κάτω. Αλλά όταν κι αυτοί ήρθαν στα χέρια με τους Έλληνες, δεν τα κατάφεραν καθόλου καλύτερα³⁹ απ' τον μηδικό στρατό, αλλά τα ίδια, για τον πρόσθετο λόγο που έδιναν μάχη σε στενοποριά και πολεμούσαν με δόρατα κοντύτερα από των Ελλήνων και δεν μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την αριθμητική τους υπεροχή. Εκείνο που αξίζει ν' αναφερθεί είναι ο τρόπος που πολεμούσαν οι Λακεδαιμόνιοι, καθώς έδειχναν με πολλές ενέργειες πως κάτεχαν απόλυτα την τέχνη του πολέμου, ενώ οι άλλοι δεν είχαν ιδέα απ' αυτά, ιδιαίτερα μ' αυτόν τον ελιγμό⁴⁰: κάθε τόσο έστρεφαν τα νώτα, δίνοντας την εντύπωση πως το 'βαλαν όλοι μαζί

στα πόδια· κι οι βάρβαροι βλέποντας τους να το βάζουν στα πόδια ρίχνονταν καταπάνω τους με φωνές και κακό – εκείνοι όμως, τη στιγμή που τους προλάβαιναν οι άλλοι, έκαναν στροφή κι έρχονταν αντιμέτωποι με τους βαρβάρους και με τη μεταβολή αυτή που έκαναν έστρωναν κάτω αναρίθμητους Πέρσες, με το σωρό – σ' αυτή την επιχείρηση έπεφταν λίγοι κι απ' τους ίδιους τους Σπαρτιάτες. Και καθώς οι Πέρσες δεν μπορούσαν να κερδίσουν κάποιο έδαφος στη στενοποριά, μ' όλες τις επιθέσεις που έκαναν τότε με κανονική τάξη και πότε με διάφορους άλλους τρόπους, τραβήχτηκαν πίσω.

³⁵ **τους Κισσίους:** κατοικούσαν κοντά στα Σούσα, πρωτεύουσα του περσικού κράτους.

³⁶ **άντρες όμως λίγοι:** άντρες με την έννοια «αντρειωμένοι»· τώρα αρχίζει να αντιλαμβάνεται ο Ξέρξης ότι υπερέχει σε «πλήθος» όχι σε «άντρες».

³⁷ **όλη τη μέρα:** είναι η πρώτη ημέρα της μάχης· ταυτόχρονα άρχισε η ναυμαχία στο Αρτεμίσιο.

³⁸ **αθανάτους:** το πιο αξιόμαχο σώμα της βασιλικής φρουράς. Ο Ηρόδοτος (**VII, 81**) αναφέρει ότι ονομάζονταν «αθάνατοι», γιατί, αν κάποιος πέθαινε ή αρρώσταινε και έμενε η θέση του κενή, την έπαιρνε – με επιλογή – άλλος πολεμιστής. Έτσι ο αριθμός τους (10.000) δεν μειωνόταν ποτέ.

³⁹ **καθόλου καλύτερα:** εξηγήστε με βάση και το σχεδιάγραμμα (σ. 58) γιατί απέτυχε και η έφοδος των «αθανάτων». Να λάβετε υπόψιν σας ότι η μάχη στην φάση αυτή διεξάγεται στο δεύτερο στενό

⁴⁰ **τον ελιγμό:** ήταν μέρος της σπαρτιατικής πολεμικής τέχνης.

Τρίτη αποτυχία των Περσών

VII212. Λένε πώς, όσο κρατούσαν αυτές οι εχθροπραξίες, ο βασιλιάς παρακολουθώντας τες αναπήδησε τρεις φορές⁴¹ από το θρόνο του, γιατί πήρε φόβο για το στρατό του. Τότε λοιπόν αγωνίστηκαν μ' αυτό τον τρόπο· και την άλλη μέρα οι βάρβαροι⁴² δεν τα κατάφερναν καθόλου καλύτερα στον αγώνα· γιατί έκαναν εφόδους ελπίζοντας πως, καθώς έτσι κι αλλιώς οι Έλληνες ήταν λίγοι κι έχουν χύσει βρύση το αίμα, δε θα είχαν πια το κουράγιο να σηκώσουν χέρι να τους αντισταθούν. Οι Έλληνες όμως ήταν παραταγμένοι

κανονικά, το κάθε τάγμα κι η κάθε φυλή στη γραμμή της· το κάθε τάγμα έμπαινε στη μάχη με τη σειρά του, εκτός από τους Φωκείς, αυτοί πήραν εντολή να πιάσουν θέσεις στο βουνό για να φρουρήσουν το μονοπάτι⁴³. Τέλος οι Πέρσες, καθώς έβλεπαν πως τίποτε δεν άλλαζε από την προηγούμενη μέρα, τραβήχτηκαν πίσω.

Ο προδότης Εφιάλτης

VII213. Εκεί λοιπόν που ο βασιλιάς βρισκόταν σε αμηχανία, πώς ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε, ήρθε σε συνεννοήσεις μαζί του ο Εφιάλτης⁴⁴, ο γιος του Ευρυδήμου, από τη Μαλίδα, και, προσδοκώντας ν' αποκομίσει κάποια μεγάλη αμοιβή από τον βασιλιά, του μαρτύρησε το μονοπάτι που, διασχίζοντας το βουνό, καταλήγει στις Θερμοπύλες, και που έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες⁴⁵ που κρατούσαν άμυνα εκεί. [...]

Η κυκλωτική κίνηση

VII215. Κι ο Ξέρξης, γιατί του άρεσαν τα όσα του υποσχέθηκε να πράξει ο Εφιάλτης, καταχαρούμενος έστειλε αμέσως τον Υδάρνη και το σώμα που διοικούσε ο Υδάρνης. Ξεκίνησαν από το στρατόπεδο την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια⁴⁶. [...]

⁴¹ **ο βασιλιάς... αναπήδησε:** ίσως να καθόταν σε θρόνο σε κάποιο ύψωμα (όπως αργότερα στη Σαλαμίνα), ώστε να παρακολουθεί τη μάχη. Προσέξτε τη σταδιακή αλλαγή των συναισθημάτων του.

⁴² **την άλλη μέρα οι βάρβαροι...:** είναι η δεύτερη μέρα και η τρίτη έφοδος των Περσών, οι οποίοι στηρίζουν τις ελπίδες τους στη συντριπτική αριθμητική τους υπεροχή.

⁴³ **το μονοπάτι:** πρόκειται για το μονοπάτι Ανόπαια (βλ. σελ. 58, σχεδιάγραμμα) στο όρος Καλλίδρομο. Ο ιστορικός είχε αναφέρει (κεφ. 175) ότι οι Έλληνες δεν γνώριζαν την ύπαρξή του· την πληροφορήθηκαν από τους ντόπιους μόλις έφτασαν στις Θερμοπύλες. Η δεύτερη αυτή αναφορά, τη στιγμή ακριβώς που οι Έλληνες, έχοντας αποκρούσει τρεις επιθέσεις, αρχίζουν να ελπίζουν ότι οι εχθροί δεν θα περάσουν, παίζει το ρόλο τραγικής προειδοποίησης για την ανατροπή της κατάστασης.

⁴⁴ **ο Εφιάλτης:** η καταγωγή του από τη Μαλίδα έχει σημασία, αφού μόνο ένας ντόπιος θα γνώριζε το μονοπάτι. Το τέλος του Εφιάλτη ήταν αντάξιο ενός προδότη: κατέφυγε φοβισμένος στη Θεσσαλία, τον επικήρυξαν οι Αμφικτύονες των Δελφών και, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, τον σκότωσε ο Αθηνάδης από την Τραχίνα (που τον τίμησαν οι Λακεδαιμόνιοι). Το όνομα του έμεινε στην ιστορία ως συνώνυμο του προδότη. Ο Ηρόδοτος απορρίπτει την άποψη ότι ο προδότης ήταν άλλος.

⁴⁵ **έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες:** για το μονοπάτι, βλ. παραπάνω, σχόλιο 43.

⁴⁶ **την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια:** δηλ. την ώρα που βραδιάζει· προσέξτε και στη συνέχεια πόσες εκφράσεις για την ώρα χρησιμοποιεί ο ιστορικός παρακολουθώντας από κοντά τις κινήσεις των αντιπάλων. Είναι φανερό πως οι εξελίξεις θα είναι δραματικές.

Οι Έλληνες μαθαίνουν για την προδοσία

VII219. Πρώτος ο μάντης Μεγιστίας⁴⁷ ειδοποίησε τους Έλληνες που βρίσκονταν στις Θερμοπύλες για το θάνατο που τους περίμενε με το γλυκοχάραμα, αφού παρατήρησε τα σπλάχνα των σφαγίων της θυσίας· ύστερα ήταν κι οι αυτόμολοι απ' τον εχθρό που ανάγγειλαν ότι οι Πέρσες τους περικύκλωναν. Αυτοί λοιπόν έδωσαν το μήνυμα όσο ακόμα κρατούσε η νύχτα· τρίτοι έφτασαν οι σκοποί που ροβολώντας κατέβηκαν απ' τις βουνοκορφές καθώς πήρε να φωτίζει η μέρα. [...]

Έξοδος θανάτου

VII223. Ο Ξέρξης με την ανατολή του ήλιου⁴⁸ πρόσφερε σπουδές κι ύστερα περίμενε την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο⁴⁹ και τότε επιχείρησε την επίθεση· γιατί αυτό του είχε παραγγείλει ο Εφιάλτης, επειδή η κατάβαση από το βουνό είναι συντομότερη κι η απόσταση πολύ πιο μικρή απ' ό,τι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση. Κι οι βάρβαροι του Ξέρξη πλησίαζαν κι οι Έλληνες που περιστοιχίζαν τον Λεωνίδα⁵⁰, μια και θα επιχειρούσαν έξοδο θανάτου⁵¹, τώρα πια έβγαιναν πολύ πιο έξω απ' ό,τι στην αρχή, στο πλατύτερο μέρος του αυχένα. Γιατί τις προηγούμενες μέρες, θέλοντας να υπερασπίσουν το προστατευτικό τείχος, έδιναν μάχη στη στενωπό, χωρίς ν' απομακρύνονται πολύ από το τείχος. Όμως τη μέρα εκείνη έδιναν τη μάχη έξω από τα στενά και σκοτώνονταν πολλοί βάρβαροι – γιατί οι αρχηγοί των ταγμάτων στέκονταν πίσω τους κρατώντας μαστίγια⁵² και μαστίγωναν όλους τους άντρες τους προστάζοντας τους να βαδίζουν συνεχώς μπροστά. Πολλοί απ' αυτούς λοιπόν έπεφταν στη

θάλασσα κι αφανίζονταν και πολύ περισσότερους ακόμη τους καταπατούσαν ζωντανούς οι δικοί τους· και κανένας δεν έδινε την παραμικρή σημασία στο σύντροφο του που σκοτωνόταν. Γιατί απ' τη μεριά τους οι Έλληνες, ξέροντας καλά πως όπου να 'ναι έρχεται ο θάνατος από εκείνους που έκαναν την κυκλωτική κίνηση απ' το βουνό, έφτασαν στην κορυφή της παλικαριάς τους χτυπώντας τους βαρβάρους, αψηφώντας το θάνατο μες στη μανιασμένη αποκοτιά τους.

Ανδριάντας του Λεωνίδα.
Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης.

Ο θάνατος του Λεωνίδα

VII224. Λοιπόν, τα δώρα των περισσοτέρων απ' αυτούς είχαν κιόλας τσακιστεί, ετούτοι όμως με τα ξίφη τους πετσόκοβαν τους Πέρσες. Και σ' αυτόν τον αγώνα πέφτει ο Λεωνίδας, αφού αποδείχτηκε άντρας με λαμπρότατη παλικαριά, και μαζί του κι άλλοι σημαντικοί Σπαρτιάτες, που εγώ ρώτησα κι έμαθα τα ονόματά τους (μάλιστα έμαθα κι όλων των Τριακοσίων⁵³). Κι απ' την άλλη μεριά, από τους Πέρσες πέφτουν σ' αυτή τη μάχη πολλοί και σημαντικοί, κι ανάμεσα τους δυο γιοι του Δαρείου, ο Αβροκόμης κι ο Υπεράνθης. [...]

⁴⁷ **Μεγιστίας:** οιωνοσκοπός από τη γενιά του ονομαστού μάντη Μελάμποδα (τον θεωρούσαν ως τον

αρχαιότερο μάντη). Ο Λεωνίδα του πρότεινε να φύγει, αλλά εκείνος αρνήθηκε και έδιωξε μόνο τον μοναχογιό του. Αντίθετα, άλλοι εκδηλώνουν την επιθυμία να φύγουν ή φεύγουν μετά από απόφαση του Λεωνίδα. Έμειναν οι Θεσπιείς με τη θέλησή τους και οι Θηβαίοι παρά τη θέλησή τους (τους κράτησε ο Λεωνίδα μάλλον για να μην αυτομολήσουν).

⁴⁸ **ανατολή του ήλιου:** βρισκόμαστε στην 3η μέρα της μάχης, 7η από τη στιγμή που έφτασαν οι Πέρσες στις Θερμοπύλες.

⁴⁹ **την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο:** γύρω στις 11 το πρωί, την ώρα δηλαδή που είχε υπολογίσει ο Εφιάλτης ότι θα έφταναν στα νώτα των Ελλήνων.

⁵⁰ **που περιστοίχιζαν το Λεωνίδα:** οι τριακόσιοι και οι Θεσπιείς, βλ. παραπάνω σχόλιο 47 (σελ. 62). Οι Φωκείς είχαν σταλεί για να φρουρήσουν το μονοπάτι (κεφ. 212). Στο βουνό συναντήθηκαν με τους Πέρσες, συγκρούστηκαν μαζί τους και υποχώρησαν γρήγορα προς την κορυφή του βουνού. Οι Πέρσες δεν έδωσαν συνέχεια, καθώς επείγονταν να φτάσουν έγκαιρα στα νώτα των Ελλήνων.

⁵¹ **έξοδο θανάτου:** γιατί γνωρίζουν ήδη την κυκλωτική κίνηση των εχθρών και επιδιώκουν να προκαλέσουν όσο το δυνατό περισσότερες απώλειες στον εχθρό.

⁵² **κρατώντας μαστίγια:** προσέξτε την εικόνα των περσικών γραμμών που μας δίνει ο ιστορικός και τη διαφορά ανάμεσα στους δύο κόσμους (ελληνικό – ασιατικό).

⁵³ **όλων των Τριακοσίων:** προφανώς τα διάβασε στο μνημείο που έστησαν προς τιμήν τους οι συμπολίτες τους το 442 π.Χ., όταν μετέφεραν τα οστά του Λεωνίδα στη Σπάρτη.

Σκύθης τοξότης

Η κύκλωση και το τέλος

VII225. Σ' αυτή τη μάχη λοιπόν πέφτουν πολεμώντας τα δυο αυτά αδέρφια του Ξέρξη, ενώ για το πτώμα του Λεωνίδα⁵⁴ Πέρσες και Λακεδαιμόνιοι έδωσαν ανάμεσα τους πολύωρη μάχη σώμα με σώμα, ωσότου οι Έλληνες με την αντρεία τους το τράβηξαν προς το μέρος τους κι έτρεψαν σε φυγή τον εχθρό τέσσερις φορές. Έτσι συνεχίστηκε για ώρα η μάχη, ως τη στιγμή που έφτασαν εκείνοι που οδηγούσε ο Εφιάλτης. Όταν οι Έλληνες αντιλήφθηκαν τον ερχομό τους, από εκείνη την ώρα ο αγώνας άλλαξε μορφή⁵⁵· γιατί οπισθοχώρησαν στη στενοποριά και προσπερνώντας το τείχος ήρθαν και πήραν θέση όλοι τους⁵⁶ συσπειρωμένοι, εκτός απ' τους Θηβαίους⁵⁶, στο ύψωμα· το ύψωμα αυτό βρίσκεται στην είσοδο των στενών, εκεί όπου σήμερα είναι στημένο το μαρμάρينو λιοντάρι⁵⁷ για τον Λεωνίδα. Καθώς αγωνίζονταν χτυπώντας τον εχθρό σ' αυτό το μέρος με πολεμικές μάχαιρες, όσοι ακόμα τύχαινε να έχουν, και με τα χέρια

και με τα δόντια⁵⁸, οι βάρβαροι τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους⁵⁹, άλλοι κάνοντας επίθεση κατά μέτωπο, αφού ισοπέδωσαν το προστατευτικό τείχος, κι οι άλλοι, που έκαναν την κυκλωτική κίνηση, κλείνοντάς τους ένα γύρο από παντού.

Ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξομένους μαχαίρησι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες [...]

Ο Διηνέκης

VII226. Τέτοιοι άντρες αναδείχτηκαν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Θεσπιείς, αλλά λέγεται πως ανάμεσά τους πιο λαμπρό παλικάρι αναδείχτηκε ο Σπαρτιάτης Διηνέκης· λένε μάλιστα πως, προτού έρθουν στα χέρια με τους Μήδους, είπε την ακόλουθη φράση, ακούοντας από κάποιον Τραχίνιο πως, όταν οι βάρβαροι ρίχνουν με τα τόξα τους, τα αμέτρητα βέλη τους κρύβουν τον ήλιο· τόσο μεγάλο είναι το πλήθος τους! κι ετούτος δεν έδειξε να ταραάζεται απ' αυτό κι είπε, περιφρονώντας το πλήθος των Μήδων, ότι τα νέα που τους έφερνε ο ξένος απ' την Τραχίνα ήταν όλα ευχάριστα γι' αυτούς, αφού με τους Μήδους να κρύβουν τον ήλιο θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά⁶⁰ κι όχι κάτω από τον ήλιο. Λένε λοιπόν πως αυτή κι άλλες παρόμοιες φράσεις άφησε για να τον θυμούνται οι άνθρωποι ο Διηνέκης ο Λακεδαιμόνιος.

ὡς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος ἀγγέλλοι, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.

54

για το πτώμα του Λεωνίδα: θυμίζει ομηρικές μάχες στην Ιλιάδα (για το νεκρό του Πατρόκλου, του Έκτορα κ.α.). Οι συμπολεμιστές του Λεωνίδα όμως αγωνίζονται να κρατήσουν τον νεκρό του βασιλιά τους, ενώ γνωρίζουν καλά ότι κανείς τους δεν θα επιζήσει.

55

ο αγώνας άλλαξε μορφή: η τακτική από επιθετική γίνεται αμυντική και η ύστατη άμυνα οργανώνεται σ' ένα μικρό λόφο (ο Ηρόδοτος τον αποκαλεί «Κολωνό») στην είσοδο των στενών (βλ. σ. 58, σχεδιάγραμμα). Εκεί αγωνίστηκαν ως το τέλος.

56

εκτός από τους Θηβαίους: βρήκαν την ευκαιρία να αυτομολήσουν στους Πέρσες.

57

το μαρμάρινο λιοντάρι: στην ίδια θέση βρίσκεται σήμερα το άγαλμα του Λεωνίδα.

58

...με τα δόντια: επαληθεύονται όσα είπε ο Δημάρατος στον Ξέρξη, ο Σπερθίας και ο Βουλής στον Υδάρνη (σ. 44 – 45, 48 – 49).

59

τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους: η έκφραση δηλώνει την αριθμητική υπεροχή του εχθρού και βέβαια το όπλο που χρησιμοποίησε. Βρέθηκαν πράγματι πολλές αιχμές βελών ίδιες μ' αυτές που βρέθηκαν στο Μαραθώνα και ίχνη κοινού τάφου (πολυάνδριον) των πολεμιστών.

60

θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά: να σχολιάσετε τη φράση του Διηνέκη.

Τιμητικά επιγράμματα

VII228. Γι' αυτούς (που τάφηκαν εκεί όπου έπεσαν) και για κείνους που είχαν σκοτωθεί πριν σηκωθούν να φύγουν εκείνοι που τους έστειλε πίσω ο Λεωνίδας, χαραχτηκε πάνω στον τάφο τους επίγραμμα⁶¹ που λέει τα εξής:

Σ' αυτό το μέρος, πάει καιρός, οι τέσσερις χιλιάδες απ' το νησί τον Πέλοπα με τρία εκατομμύρια εχθρών⁶² δώσανε μάχη.

μυριάσιν ποτέ τῆδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο ἔκ Πελοποννάσου χιλιάδες τέτορες.

Αυτό λοιπόν το επίγραμμα χαραχτηκε πάνω στον κοινό τάφο όλων, αλλά για τους Σπαρτιάτες ιδιαίτερα: *Διαβάτη, μήνυμα να πας στους Λακεδαιμονίους: σ' αυτήν εδώ τη γη πέσαμε και κειτόμαστε στο νόμο τους πιστοί⁶³.*

ἽΩ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε κείμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Αυτό λοιπόν για τους Λακεδαιμονίους' και για τον μάντη το εξής:

Του Μεγιστία εἶν' εδώ, του ξακουσμένου μάντη, το μνήμα π' αντικρίζεις.

Αυτὸν που οι Μήδοι σκότωσαν, καθώς τότε διαβήκαν του Σπερχειοῦ το ρέμα'

ἤξερε και καλόξερε πως ὅπου να 'ναι θα 'ρθουν του θανάτου του οι Μοίρες,

μα δεν το καταδέχτηκε, τον βασιλιά της Σπάρτης προδίνοντας, να φύγει.

Λοιπόν, οι Αμφικτύονες είναι που στόλισαν τους τάφους τους με επιγράμματα και στήλες, εκτός από το επίγραμμα του μάντη· όμως το επίγραμμα του μάντη Μεγιστία το φιλοτέχνησε ο Σιμωνίδης, ο γιος του Λεωπρέπη, δώρο φιλίας.

Η προσβολή του νεκρού Λεωνίδα

VII238. Αυτά είπε ο Ξέρξης και κατόπι περνούσε ανάμεσα απ' τα πτώματα και διέταξε του Λεωνίδα, γιατί είχε ακούσει πως ήταν βασιλιάς και στρατηγός των Λακεδαιμονίων, να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι⁶⁴. Λοιπόν, κι από πολλές άλλες ενδείξεις, αλλά προπάντων απ' αυτήν αντιλήφθηκα πως ο βασιλιάς Ξέρξης με κανέναν άλλο άνθρωπο δεν οργίστηκε όσο με τον Λεωνίδα, όσο ήταν ζωντανός· γιατί αλλιώςτικα δε θ' ασχημονούσε μ' αυτό τον τρόπο στο πτώμα του, αφού απ' όσους λαούς γνώρισα κανένας δε συνηθίζει να τιμά τους άντρες που έχουν πολεμική αρετή όσο οι Πέρσες. Λοιπόν αυτοί που πήραν την προσταγή αυτή, την εκτελούσαν.

Το μνημείο της μάχης των Θερμοπυλών.

⁶¹ **επίγραμμα:** τα επιγράμματα που παραθέτει ο Ηρόδοτος τα έγραψε ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του είδους, ο Σιμωνίδης ο Κείος.

⁶² **τέσσερις χιλιάδες ... τρία εκατομμύρια:** γιατί ο ποιητής παραθέτει τους αριθμούς;

⁶³ **στο νόμο τους πιστοί:** σχολιάστε την αναφορά του ποιητή στο «νόμο».

⁶⁴ **να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι:** η βάρβαρη αυτή πράξη κατάγεται ως έθιμο από την Ανατολή, αλλά δεν ήταν έθιμο περσικό, αφού οι Πέρσες τιμούσαν την ανδρεία και των εχθρών τους. Μάλιστα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας είχαν μαζί τους – ως πρότυπο ανδρείας – τον Πυθέα που είχε συλληφθεί με το πλοίο του στο Αρτεμίσιο και το σώμα του ήταν αγνώριστο από τα τραύματα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στις πρώτες φάσεις της μάχης οι Πέρσες δεν κατορθώνουν να κάμψουν την αντίσταση των Ελλήνων. Που οφειλόταν η ελληνική επιτυχία;
2. Ποιος ήταν, κατά τη γνώμη σας, ο ρόλος του Εφιάλτη στην έκβαση της μάχης;
3. Ποια στοιχεία της θυσίας των Ελλήνων στις Θερμοπύλες προβάλλονται σε καθένα από τα επιγράμματα του κεφ. 228;
4. Ο Ηρόδοτος προσπαθεί να εξηγήσει την ασέβεια που δείχνει ο Ξέρξης στο νεκρό ήρωα Λεωνίδα. α) Τι δείχνει για τον Ηρόδοτο ως ιστορικό αυτή η προσπάθεια εξήγησης; β) Να δώσετε τις δικές σας εξηγήσεις για τη συμπεριφορά του Ξέρξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: αφήγηση, περιγραφή γεγονότος

Θέμα, γεγονός:

.....

Τόπος:

.....

Χρόνος:

.....

Πρωταγωνιστές:

.....

Δευτερεύοντα πρόσωπα:

.....

Έκβαση γεγονότος:

.....

Αίτια- παράγοντες έκβασης:

.....

.....

Σχόλια:

.....

.....

Παράλληλο κείμενο

1. Χορός πριν από τη μάχη: Έλληνες και Ιμπραήμ στην Πύλο

Την αυγή δυο ώρες να φέξει πλάκωσε ο Μπραΐμης, πεζούρα και καβαλαρία, και ήρθανε πολλά πλησίον μας. Είναι ένα γιοφύρι ενού γιβαριού (= ιχθυοτροφείου) και πέρασαν εκεί και στάθηκαν. Εγώ κατέβασα καμιά εικοσαριά παιδιά και πιάσαν τον χορόν και τραγουδούσαν και χόρευαν. Τηράνε οι Τούρκοι, πλησιάζουν κι άρχισαν με τους κατσαδόρους (= είδος τουφεκιών) και καραμπίνες τον τουφεκισμόν. Εμείς τους είπα και δεν έριχνε κανένας. Εκεί οπού ρίχναν, μου λάβωσαν δυο παιδιά εις τον χορόν. Κέρασα απόνα ρακί τους Έλληνες τους αθάνατους, τα γενναία λιοντάρια. Οπού ανάθεμα τους αίτιους οπού τους γιόμωσαν φατρίες και διχόνοιες και γίνηκαν από αυτά οι αράπηδες παλικάρια κι άφησαν εποχή. Αφού κέρασα το ρακί των Ελλήνων, ζύγωσαν οι Τούρκοι κοντώτερα. Τότε άρχισε ο πόλεμος και βάσταξε ως εφτά ώρες.

Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Σπ. Ι. Ασδραχά, εκδ. Κεραυβία

2. Θερμοπύλες

Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες'
[...]

Και περισσότερη τιμή τους πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επιτέλους θα διαβούνε.

Κ. Π. Καβάφης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια κοινά στοιχεία μπορείτε να εντοπίσετε στη συμπεριφορά των τριακοσίων του Λεωνίδα και των στρατιωτών του Μακρυγιάννη; Ποιες ιδέες και αξίες είναι κοινές ανάμεσα στα δυο κείμενα;
2. Τι συμβολίζουν οι Θερμοπύλες στο ομώνυμο ποίημα του Κ. Π. Καβάφη και ποια άλλα σύμβολα χρησιμοποιεί ο ποιητής;
3. Να διαβάσετε το διήγημα του Μ. Μητσάκη, «Το φίλημα» και να σχολιάσετε τη στάση των πρωταγωνιστών στο Μανιάκι και στις Θερμοπύλες.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τη μάχη των Θερμοπυλών όπως αποδόθηκε από τη λογοτεχνία και την τέχνη. Θα είναι ευκολότερο να χρησιμοποιήσετε το διαδίκτυο με μία μηχανή αναζήτησης. Μπορείτε όμως να κάνετε την έρευνα σας στη βιβλιοθήκη, αρχίζοντας από τους καταλόγους. Φυσικά η έρευνα δεν θα είναι εκτεταμένη, μπορείτε όμως να συγκεντρώσετε ορισμένα στοιχεία, να διαβάσετε κείμενα (αν είναι σύντομα), να δείτε πίνακες ζωγραφικής στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε στην τάξη τα συμπεράσματά σας. Οι άξονες της έρευνας σας μπορεί να είναι: πώς παρουσιάζεται η μάχη ή ορισμένα στοιχεία– σύμβολα της μάχης, αν γίνεται το θέμα ενός έργου ή απλώς αναφέρεται μέσα σ' ένα έργο (π.χ. στον Εθνικό ύμνο) ή ποιος συμβολισμός της συγκινεί περισσότερο τους λογοτέχνες.

2. α) Να χαρακτηρίσετε το Δημάρατο από όλα τα στοιχεία που έχετε γι' αυτόν (ενότητες 12, 13) και όποια τυχόν συγκεντρώσατε από τη διδασκαλία της Ιστορίας ή και της Λογοτεχνίας (αν υπάρχει κάτι στα ΚΝΛ). β) Να εντάξετε το χαρακτηρισμό σε μία ευρύτερη εργασία με θέμα «Έλληνες στην αυλή των Περσών». Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε συγκεκριμένα το βιβλίο του Αγγ. Βλάχου, Οδοιπόροι για τα Σούσα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1995.
3. Από το έβδομο βιβλίο του Ηροδότου (και από την Ιστορία) μάθατε ότι οι λίγοι και αδύναμοι τα βάζουν με τους πολλούς και δυνατούς. Το συναντάμε και στα «Απομνημονεύματα» των αγωνιστών του 1821. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει (ανάμεσα σε άτομα όμως) στην ιστορία του Δαυίδ και του Γολιάθ ή στα λαϊκά παραμυθία. Να συζητήσετε αν πίσω από όλα αυτά υπάρχει μια κοινή ιδέα, αντίληψη, πίστη, και γιατί αυτές οι ιστορίες μας γοητεύουν.

**Για τον τρόπο εργασίας
βλ.1ος τόμος, ενότητα 3, σ. 74.**

Χάλκινο αγαλμάτιο πολεμιστή.
Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Η μούσα Ουρανία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Ξέρξης μετά τη νίκη του στις Θερμοπύλες βαδίζει προς τη Βοιωτία χωρίς να συναντήσει αντίσταση, μπαίνει στην έρημη Αθήνα και σκοτώνει τους λίγους υπερασπιστές της Ακρόπολης μέσα στο ναό, ενώ ο στόλος του έχει καταπλεύσει στο Φάληρο. Ο ελληνικός στόλος – 378 πλοία, εκτός από τις βοηθητικές πεντηκοντόρους – έχει φτάσει, πριν από τον περσικό, από το Αρτεμίσιο στη Σαλαμίνα. Το συμβούλιο των στρατηγών αποφασίζει, παρά τη ριζική διαφωνία του Θεμιστοκλή, να δοθεί η ναυμαχία στον Ισθμό. Τελικά ο Θεμιστοκλής θα καταφύγει σε τέχνασμα και οι Πέρσες θα κυκλώσουν τους Έλληνες. Η ναυμαχία δίνεται στη Σαλαμίνα και ο Ξέρξης την παρακολουθεί από το Αιγάλεω. Μαζί με το στόλο συντρίβεται και η αλαζονεία του Πέρση βασιλιά. Δραπετεύει στην Ασία, αφήνοντας πίσω τον Μαρδόνιο με μεγάλες δυνάμεις, για να υποτάξει την Ελλάδα. Οι Έλληνες μοιράζονται τα λάφυρα, τιμούν τον Θεμιστοκλή και ετοιμάζονται για τη συνέχιση του αγώνα, αφού ο Μαρδόνιος έχει ήδη υποβάλει στους Αθηναίους προτάσεις συνθηκολόγησης· η περήφανη απάντησή τους προδιαγράφει την επόμενη σύγκρουση.

Θεματικά κέντρα

- *Ο Ξέρξης στην Αθήνα*
- *Οι διαφωνίες των στρατηγών*
- *Το τέχνασμα τον Θεμιστοκλή*

Ο Ξέρξης στην έρημη Αθήνα. Τα «ξύλινα τείχη»

VIII51. Τώρα, οι βάρβαροι, απ' την ώρα που διαβήκαν τον Ελλήσποντο (αφετηρία της πορείας τους), κι αφού έχαναν εκεί ένα μήνα – τόσο χρειάστηκε για να διαβούν στην Ευρώπη – , σ' άλλους τρεις μήνες έφτασαν στην Αττική¹, όταν επώνυμος άρχων² στην Αθήνα ήταν ο Καλλιάδης. Και κυρίεψαν την έρημη πολιτεία· και βρίσκουν κάτι λίγους Αθηναίους καταυλισμένους στο ναό³, τους ταμίες⁴ του ναού μαζί με ανθρώπους της φτωχολογιάς, που έφραξαν την Ακρόπολη με θυρόφυλλα και με ξύλα και πρόβαλλαν αντίσταση στον εισβολέα· δεν κατέφυγαν στη Σαλαμίνα όχι μόνο εξαιτίας της ανέχειας τους, αλλά συνάμα κι επειδή πίστευαν πως αυτοί πέτυχαν την πραγματική έννοια του χρησμού που τους έστειλε η Πυθία, πως «το ξύλινο τείχος απόρθητο θα μείνει»· κι ότι, συμφωνά με το χρησμό, αυτός ο φράχτης τους είναι το καταφύγιο κι όχι τα καράβια.

{Οι Πέρσες πολιορκούν τους λίγους Αθηναίους, οι οποίοι αμύνονται με πέτρες, και τους προτείνουν, μάταια, συνθηκολόγηση.}

Η ιεροσυλία του Ξέρξη

VIII53. Κάποια ώρα όμως οι βάρβαροι μες στην αμηχανία τους ανακάλυψαν τέλος πάντων κάποια είσοδο [...]. Κι όταν οι Αθηναίοι τους είδαν να έχουν ανεβεί, άλλοι έπεφταν από το τείχος κάτω στο γκρεμό⁵ και σκοτώνονταν κι άλλοι κατέφευγαν στο σηκό⁶ του ναού. Κι οι Πέρσες που είχαν ανεβεί πρώτα τράβηξαν γραμμή προς τις πύλες κι αφού τις άνοιξαν σκότωναν τους ικέτες της θεάς· κι όταν όλους τους έστρωσαν καταγής, σύλησαν το ναό και παρέδωσαν στις φλόγες όλη την Ακρόπολη.

Αναγγελία της νίκης στα Σούσα

VIII54. Κι όταν ολοκλήρωσε την κατοχή της Αθήνας ο Ξέρξης, έστειλε έφιππο αγγελιοφόρο⁷ στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο⁸ την επιτυχία του.[...]

Θαύμα στο Ερέχθειο

Θυσίες του Ξέρξη στην Ακρόπολη

VIII55. Και θα πω το λόγο για τον οποίο μνημόνεψα αυτά. Σ' αυτή την Ακρόπολη υπάρχει ναός του Ερεχθέα (εκείνου που λένε πως είναι γέννημα της γης)⁹, που έχει μέσα μια ελιά¹⁰ και μια πηγή με θαλασσινό νερό, που η

¹ **έφτασαν στην Αττική:** στην ασιατική ακτή του Ελλησπόντου βρίσκονταν περίπου στα μέσα Μαΐου, επομένως, στην Αττική θα έφτασαν στα μέσα Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.

² **επώνυμος άρχων:** ένας από τους εννέα άρχοντες· για

πρώτη φορά χρησιμοποιείται το όνομα του επώνυμου άρχοντα για χρονολόγηση ιστορικού γεγονότος.

³ **στο ναό**: πρόκειται για το ναό της Αθηνάς και του Ερεχθέα, στη θέση του οποίου χτίστηκε αργότερα το Ερεχθείο, ή για το Εκατόμπεδον, όπου χτίστηκε αργότερα ο Παρθενώνας.

⁴ **τους ταμίες του ναού**: οι ταμίες, δέκα συνολικά, προέρχονταν από τους πλουσιότερους Αθηναίους. Διαχειρίζονταν τους θησαυρούς και τα αφιερώματα της θεάς.

⁵ **έπεφταν...στο γκρεμό**: γνωρίζετε παρόμοιες πράξεις θυσίας από την ελληνική ιστορία;

⁶ **στο σηκό**: στη μεγάλη εσωτερική αίθουσα του ναού.

⁷ **έφιππο αγγελιοφόρο**: ήταν ο ταχύτερος τρόπος για τη μετάδοση ειδήσεων, βλ. **VIII 98** σ. 95 – 96.

⁸ **στον Αρτάβανο**: ο Ξέρξης είχε ορίσει τον θείο του τοποτηρητή στα Σούσα (για τον Αρτάβανο, βλ. ενότητα 12 περίληψη σ. 37).

⁹ **Ερεχθέα ... γέννημα της γης**: ταυτίζεται με τον «οΐκουρὸ ὄφι», το φίδι για το οποίο πίστευαν πως φώλιαζε στο ναό της Αθηνάς. Εκείνες τις μέρες ακούστηκε πως η θεά Αθηνά εγκατέλειψε την Ακρόπολη, γιατί το φίδι – φύλακας (Εριχθόνιος) δεν έφαγε τη μελόπιτα, που, όπως κάθε μήνα, του άφησαν.

¹⁰ **μια ελιά...**: είναι γνωστή από τη μυθολογία η φιλονικία Αθηνάς – Ποσειδώνα. Το «θαύμα» της ελιάς ανήκει στα «θέματα του αδυνάτου»: εκφραστικός τρόπος με τον οποίο δηλώνουμε με έμφαση ότι κάτι είναι «αδύνατον» να πραγματοποιηθεί. Αν παρ' όλα αυτά πραγματοποιηθεί, μιλάμε για «θαύμα». Γνωρίζετε ανάλογα «θαύματα» από την παράδοση; (Βλ. και «Παράλληλο κείμενο»).

παράδοση των Αθηναίων λέει πως τ' άφησαν εκεί ο Ποσειδών και η Αθηνά, όταν φιλονικούσαν για τη χώρα, μαρτυρίες για το μέλλον. Λοιπόν αυτή η ελιά είχε την ίδια τύχη με τον υπόλοιπο ναό, έγινε στάχτη απ' τους βαρβάρους· κήκε, και την επομένη οι Αθηναίοι που πήραν διαταγή απ' το βασιλιά να προσφέρουν θυσίες, μόλις ανέβηκαν στο ναό, βλέπουν να έχει ξεπεταχτεί βλαστάρι από το κούτσουρο, ψηλό ίσαμε μια πήχη. Λοιπόν εκείνοι αυτά διηγήθηκαν.

{Το συμβούλιο των στρατηγών τελειώνει με την απόφαση να δοθεί ναυμαχία στον Ισθμό, αλλά ο Θεμιστοκλής, παρακινημένος από έναν Αθηναίο πολίτη, τον Μνησίφιλο, επιστρέφει και πείθει τον Ευρυβιάδη να καλέσει ξανά το συμβούλιο. Φοβάται πως, αν φύγουν από τη Σαλαμίνα, καθένας θα τραβήξει για την πόλη του και δεν θα δοθεί καν ναυμαχία.}

Θεμιστοκλής και Αδείμαντος

VIII59. [...] Ο Θεμιστοκλής μιλούσε ασταμάτητα, έτσι που τον πίεζε αδήριτη ανάγκη. Κι ενώ αυτός αγόρευε, ο στρατηγός της Κορίνθου Αδείμαντος, ο γιος του Ωκύτη, είπε: «Θεμιστοκλή, στους αγώνες, αυτούς που ξεκινούν πριν δοθεί το παράγγελμα, τους δίνουν μια με το ραβδί». Κι αυτός, απολογούμενος, είπε: «Όμως κι αυτοί που μένουν παραπίσω χάνουν το στεφάνι της νίκης¹¹».

Ἀδείμαντος ὁ Ὠκύτου εἶπε· ὦ Θεμιστόκλεες, ἐν τοῖσι ἀγῶσι οἱ προεξανιστάμενοι ῥαπίζονται Ὁ δὲ ἀπολυόμενος ἔφη· Οἱ δὲ γε ἐγκαταλειπόμενοι οὐ στεφανοῦνται.

Οπλίτης αττική
ερυθρόμορφη κύλικα
του Φιντία 505 - 500 π.χ,
Εθνικό Αρχαιολογικό
Μουσείο Αθηνών.

Απάντηση στον Ευρυβιάδη

VIII60. Αυτή την ήπια απάντηση έδωσε τότε στον Κορίνθιο· στον Ευρυβιάδη πάλι δεν έλεγε πια τίποτε απ' εκείνα που είχαν ειπωθεί προηγουμένως (πως, αν σηκώσουν πανιά απ' τη Σαλαμίνα, θα δραπτετεύσουν εδώ κι εκεί)· γιατί τώρα, με τους συμμάχους μπροστά, θα ήταν εκ μέρους του μεγάλη απρέπεια¹² να κάνει τον κατηγορο· αλλά ανέπτυσε άλλη επιχειρηματολογία, μιλώντας έτσι: «Στα χέρια σου κρατάς τη σωτηρία της Ελλάδας¹³, αν πειστείς σ' εμένα να δώσεις ναυμαχία παραμένοντας εδώ και δεν πειστείς σ' όσα λεν αυτοί, κι οδηγήσεις τα καράβια σ' άλλη θέση, προς τον Ισθμό.

¹¹ **το στεφάνι της νίκης:** ο Πλούταρχος παραδίδει το επεισόδιο με πρωταγωνιστή τον Ευρυβιάδη, ο οποίος μάλιστα επιχείρησε να χτυπήσει με ραβδί τον Θεμιστοκλή, που του απάντησε «πάταξον μέν, ἄκουσον δὲ» (= χτύπησέ με, αλλά άκουσέ με).

¹² **απρέπεια:** η συμπεριφορά αυτή δείχνει απλώς ευγένεια ή φανερώνει και άλλες προθέσεις;

¹³ **τη σωτηρία της Ελλάδας:** θυμηθείτε το λόγο του Μιλτιάδη προς τον πολέμαρχο Καλλίμαχο, πριν από τη μάχη του Μαραθώνα (ενότητα 11, κεφ. 109, σ. 22 – 23). Τι παρατηρείτε;

Λοιπόν άκουσε και το ένα και το άλλο και αντιπαράθεσε τα: αν έρθεις στα χέρια με τον εχθρό στη θάλασσα του Ισθμού, θα ναυμαχήσεις σε ανοιχτό πέλαγος που δεν προσφέρεται καθόλου σε μας που έχουμε καράβια πιο αργοκίνητα και λιγότερα στον αριθμό· κι απ' την άλλη θα χάσεις τη Σαλαμίνα και τα Μέγαρα και την Αίγινα, ακόμα και στην περίπτωση που όλα τ' άλλα θα μας έρθουν δεξιά. Και το ναυτικό τους θα το ακολουθήσει το πεζικό κι έτσι θα 'σαι εσύ ο ίδιος που θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο¹⁴ και θα διακυβεύσεις τη σωτηρία ολόκληρης της Ελλάδας. Αντίθετα, αν κάνεις αυτά που σου λέγω εγώ, δες ποια πλεονεκτήματα θα πετύχεις· πρώτα πρώτα, αν εμείς που έχουμε λίγα καράβια συγκρουστούμε με πολλά σε στενή θάλασσα, κι αν η έκβαση της σύγκρουσης είναι αυτή που συνήθως συμβαίνει, η νίκη μας θα είναι μεγάλη· γιατί η ναυμαχία σε στενό ευνοεί εμάς, ενώ στ' ανοιχτά εκείνους. Εξάλλου σώζεται κι η Σαλαμίνα, όπου βρήκαν καταφύγιο τα παιδιά και οι γυναίκες μας. Επίσης μ' αυτή την επιλογή έχεις και τούτο, που εσείς το βάζετε πάνω απ' όλα: μένοντας εδώ θ' αγωνιστείς για την Πελοπόννησο δίνοντας ναυμαχία, όπως αν την έδινες στον Ισθμό, κι επιπλέον, αν είσαι γνωστικός, δε θα κουβαλήσεις τον εχθρό στην Πελοπόννησο. Τέλος, αν γίνουν αυτά που προσδοκώ και νικήσουμε στη ναυμαχία, δε θα σας έρθουν οι βάρβαροι στον Ισθμό ούτε θα προελάσουν πιο πέρα απ' την Αττική, αλλά θα τραπούν σε άταχτη φυγή, ενώ εμείς θα 'χουμε το κέρδος να μείνουν στα χέρια μας τα Μέγαρα κι η Αίγινα κι η Σαλαμίνα – μάλιστα πήραμε χρησμό¹⁵ πως σ' αυτήν θα θριαμβεύσουμε πάνω στους εχθρούς μας. Λοιπόν, γενικά των ανθρώπων που σκέφτονται λογικά συνήθως πραγματοποιούνται οι επιδιώξεις· για όσους

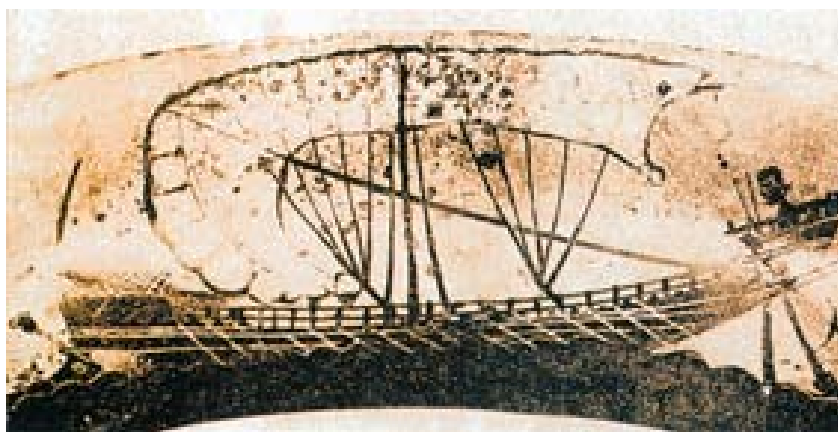
ὅμως δε σκέφτονται λογικά, ούτε ο θεός θέλει να συνταχθεί με τις γνώμες των ανθρώπων».

Οἰκότα μὲν νυν βουλευομένοισι ἀνθρώποισι ὡς τὸ ἐπίπαν ἐθέλει γίνεσθαι· μὴ δὲ οἰκότα βουλευομένοισι οὐκ ἐθέλει οὐδὲ ὁ θεὸς προσχωρέειν πρὸς τὰς ἀνθρωπῆιας γνώμας.

{Στο μεταξύ οι Πέρσες συσκέπτονται και συμφωνούν ὅλοι να ναυμαχήσουν στη Σαλαμίνα. Η Αρτεμισία· διαφωνεί. Στο ελληνικό στρατηγεῖο ο Θεμιστοκλῆς βλέποντας ὅτι δεν θα επικρατήσει η γνώμη του, καταφεύγει σε ἓνα τέχνασμα: στέλνει κρυφά ἓνα δούλο του, τον Σίκιννο, εκ μέρους του, στους Πέρσες, να τους πει ὅτι ο ἴδιος ο Θεμιστοκλῆς είναι με το μέρος του βασιλιά και ὅτι οἱ Ἕλληνες ετοιμάζονται να δραπτετεύσουν ἀπὸ τη Σαλαμίνα. Αν ὅμως εκείνοι κινηθούν, θα τους προλάβουν και θα τους νικήσουν, καθώς είναι διχασμένοι και πολλοί θα πάνε με το βασιλιά.}

¹⁴ **θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο:** προσέξτε ὅτι το επαναλαμβάνει στη συνέχεια. Τι νομίζετε ὅτι σημαίνει η επανάληψη;

¹⁵ **χρησμό:** ἔλεγε ὅτι στην «ἅγια Σαλαμίνα» θα χαθούν παιδιά πολλῶν μανάδων. Ο Θεμιστοκλῆς υποστήριξε ὅτι εννοούσε τους «βαρβάρους» αλλιῶς δε θα ἔλεγε «ἅγια» τη Σαλαμίνα. Αυτόν το χρησμό (με τη συγκεκριμένη ερμηνεία) επικαλεῖται.

Αρχαίο ελληνικό πλοίο από παράσταση σε αγγείο.
Υποθέτουμε ότι αναφέρεται στην Αργοναυτική
εκστρατεία.

Ο Αριστείδης στο πλευρό του πολιτικού του αντιπάλου

VIII79. Την ώρα που λογόφερναν οι στρατηγοί¹⁶
πέρασε από την Αίγινα στη Σαλαμίνα ο Αριστείδης¹⁷, ο
γιος του Λυσιμάχου, Αθηναίος πολίτης που το
δημοκρατικό πλήθος τον είχε τιμωρήσει με
εξοστρακισμό— όμως εγώ, συγκεντρώνοντας
πληροφορίες για τη συμπεριφορά του, σχημάτισα τη
γνώμη πως αναδείχτηκε ο πρώτος στην αρετή και ο
δικαιότατος ανάμεσα στους Αθηναίους. Αυτός ο άντρας
στάθηκε έξω απ' το χώρο όπου συνεδρίαζαν κι έλεγε να
του φωνάξουν τον Θεμιστοκλή· δεν ήταν βέβαια φίλος
του, κάθε άλλο, ήταν ο πιο μεγάλος εχθρός του· όμως
καθώς οι συμφορές που τους βρήκαν τότε ήταν
μεγάλες, έριξε στη λήθη τις διαφορές τους¹⁸ και τον
καλούσε να βγει έξω θέλοντας να συναντηθούν. Κι είχε
κιάλας ακούσει πως οι Πελοποννήσιοι ασκούσαν
πίεση, για ν' ανοιχτούν με τα καράβια τους στον Ισθμό.
Λοιπόν, μόλις βγήκε έξω ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης
του μίλησε έτσι: «Εμείς έχουμε χρέος να
συγκρουόμαστε και σε κάθε άλλη κρίσιμη ώρα και

προπάντων τώρα για το ποιος από τους δυο μας θα προσφέρει πολυτιμότερες υπηρεσίες στην πατρίδα¹⁹. Έχω λοιπόν να σου πω ότι είτε πολλά είτε λίγα έχετε να πείτε με τους Πελοποννησίους για την αποχώρηση του στόλου από δω, το ίδιο κάνει. Γιατί εγώ σου λέω ως αυτόπτης πώς, όσο κι αν το θέλουν οι Κορίνθιοι – ας είναι κι ο ίδιος ο Ευρυβιάδης –, δε θα μπορέσουν να φύγουν από δω με τα καράβια τους· γιατί μας έχουν ζώσει ολόγυρα οι εχθροί. Αλλά πήγαινε μέσα και δώσε τους αυτό το μήνυμα».

ὡς δὲ ἐξῆλθέ οἱ Θεμιστοκλῆς, ἔλεγε Ἀριστείδης τὰδε· Ἡμέας στασιάζειν χρεὸν ἔστι ἐν τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ ὀκότερος ἡμέων πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται.

{Ο Θεμιστοκλής εξηγεί στον Αριστείδη ότι πίσω από τις κινήσεις των Περσών βρισκόταν ο ίδιος και του ζητεί να επαναλάβει στο συμβούλιο όσα του είπε, γιατί αυτόν δεν θα τον πίστευαν. Ο Αριστείδης δέχεται, αλλά ούτε αυτόν πιστεύουν οι στρατηγοί και συνεχίζουν να διαφωνούν. Τελικά πείστηκαν, όταν άκουσαν το ίδιο πράγμα από Τηνίους που αυτομόλησαν από τους Πέρσες και προστέθηκαν με μια τριήρη στην ελληνική δύναμη. Για την υπηρεσία τους αυτή το όνομα των Τηνίων χαραχτηκε στον τρίποδα που αφιέρωσαν οι Έλληνες στους Δελφούς.}

¹⁶ **Λογόφερναν οι στρατηγοί:** ο ιστορικός επιστρέφει στο συμβούλιο των στρατηγών, αφού αφηγήθηκε τα σχετικά με το τέχνασμα του Θεμιστοκλή.

¹⁷ **ο Αριστείδης:** (540 – 468 π.Χ.) πέρασε στην ιστορία ως «δίκαιος»: όλοι οι αρχαίοι συγγραφείς συμφωνούν ότι ήταν απόλυτα τίμιος, ακέραιος και ανιδιοτελής πολιτικός. Ως αρχηγός της αριστοκρατικής παράταξης αντιτάχθηκε στα σχέδια του Θεμιστοκλή, για την ενίσχυση της ναυτικής δύναμης της Αθήνας και εξορίστηκε. Λίγο πριν από το καλοκαίρι του 480 π.Χ. (πριν από την εκστρατεία του Ξέρξη) είχε δοθεί αμνηστία σε όλους τους εξόριστους Αθηναίους πολίτες.

¹⁸ **τις διαφορές τους:** η ανωτερότητα και η ακεραιότητα του Αριστείδη προβάλλουν ανάγλυφα μέσα από την αφήγηση του Ηροδότου (βλ. και το κείμενο του Πλουτάρχου σ' αυτή και στην επόμενη σελίδα).

¹⁹ **έχουμε χρέος ... στην πατρίδα:** σχολιάστε τα λόγια του Αριστείδη.

Όστρακα εξοστρακισμού, 5ος αι. π.Χ. Σε ένα από αυτά διακρίνεται το όνομα του Αριστείδη. Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.

Ένας χωρικός συνάντησε τυχαία τον Αθηναίο στρατηγό, τον οποίο δεν γνώριζε, και του ζήτησε να τον βοηθήσει να χαραχτεί πάνω στο όστρακο του το όνομα του

Αριστείδη, μια και ο ίδιος δεν ήξερε να γράφει. Ο Αριστείδης τον ρώτησε γιατί επιθυμούσε τον εξοστρακισμό αυτού του ανθρώπου και ο χωρικός απάντησε ότι είχε βαρεθεί ν' ακούει από όλους ότι είναι «δίκαιος». Ο Αριστείδης τότε, χωρίς να αποκαλύψει την ταυτότητά του, έγραψε πάνω στο όστρακο το όνομά του. Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ήταν πράγματι αρνητικό γι' αυτόν και εξορίστηκε.
(Από τον Πλούταρχο, *Αριστείδης*, 7, 7 - 8).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ξέρξης φτάνει στην Αττική, κυριεύει την Ακρόπολη, δολοφονεί στο ναό τους ικέτες, φτωχούς υπερασπιστές της, καίει τους ναούς και στέλνει μήνυμα νίκης στα Σούσα. Ο ελληνικός στόλος καταπλέει στη Σαλαμίνα και ο περσικός στο Φάληρο. Διαφωνίες εκδηλώνονται στο συμβούλιο των Ελλήνων στρατηγών για το πού πρέπει να δοθεί η ναυμαχία. Ο Θεμιστοκλής, εξαντλώντας την επιχειρηματολογία του για να δοθεί η ναυμαχία στη Σαλαμίνα, καταφεύγει σε τέχνασμα, στέλνοντας παραπλανητικό μήνυμα στους Πέρσες. Ο πολιτικός του αντίπαλος Αριστείδης τάσσεται στο πλευρό του. Το τέχνασμα τελικά αποδίδει και η ναυμαχία θα γίνει στη Σαλαμίνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να χαρακτηρίσετε τους Αθηναίους που δεν εγκατέλειψαν την πόλη, εντοπίζοντας όλα τα χωρία της ενότητας που αναφέρονται σ' αυτούς.

2. Ο Ξέρξης, αμέσως μόλις κατέλαβε την Ακρόπολη της Αθήνας, έστειλε «έφιππο αγγελιοφόρο στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο την επιτυχία του» (κεφ. 54). Να σχολιάσετε την ενέργεια του Μεγάλου Βασιλιά.
3. Αφού γράψετε επιγραμματικά τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Θεμιστοκλής για να πείσει τον Ευρυβιάδη, να εκθέσετε στην τάξη την άποψή σας για το επιχείρημα στο οποίο φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα.

Παράλληλο κείμενο

«Το κυπαρίσσι του Μιστρά»

Κοντά στο Μιστρά, σε μια ψηλή θέση πο 'χει από κάτω όλο τον κάμπο της Σπάρτης, ήταν ένα μεγάλο κυπαρίσσι, το μεγαλύτερο κυπαρίσσι του κόσμου. Τώρα δεν υπάρχει πλέον: είναι λίγα χρόνια, κάποιος παλιάνθρωπος είχε ανάψει φωτιά εκεί κοντά, και δεν επρόσεξε, και άναψε το κυπαρίσσι και κάηκε.

Αυτό το κυπαρίσσι έχει την ιστορία του. Επί Τουρκίας, ένας πασιάς πήγε σ' αυτή τη θέση να διασκεδάσει. Έβαλε και του 'ψησαν ένα σφαχτό, και κάθισε κι έφαγε. Είχε μαζί του και ένα βοσκό, ένα νέο παλικάρι χριστιανόπουλο, και τον υπηρετούσε. Για μια στιγμή το παιδί, που έριξε τη ματιά του και παρατήρησε εκείνο το ωραίο θέαμα, τον κάμπο με τις πρασινάδες και τ' άφθονα νερά και τα βουνά γύρω, τον έπιασε το παράπονο κι αναστέναξε. Το είδε ο πασιάς και τον ρωτά: «Μπρε Ρωμιέ, τι έχεις κι αναστενάζεις;» «Τι να 'χω, πασιά μου;» του λέει. «Συλλογίζομαι πως όλα αυτά τα μέρη ήταν δικά μας μια φορά, και μας τα πήρατε.

Μα το λένε τα χαρτιά μας και έχω την ελπίδα μου στο Θεό πως, με καιρό, πάλι δικά μας θα γίνουν». Ο πασιάς εθύμωσε. «Μωρέ, τι τσαμπούνας αυτού;» του λέγει, και αρπάζει την ξύλινη σούβλα που είχαν ψήσει τ' αρνί και την καρφώνει στη γη. «Να, το βλέπεις αυτό;» λέγει. «Αν αυτό το ξερό παλούκι βγάλει κλαριά, τότες να 'χετε ελπίδα πως θα ξαναπάρετε πίσω αυτά τα μέρη!»

Την άλλη μέρα η σούβλα ερίζωσε στη γη και ξαναβλάστησε και φούντωσε και θέριεψε, κι έγινε το περήφανο κυπαρίσσι που γνωρίζαμε. Και επειδή ο πασιάς έχωσε τη σούβλα στη γη από τη μύτη, δηλαδή από την κορφή, έβγαλε το κυπαρίσσι τα κλαριά του γερμένα προς τα κάτω έγινε θηλυκό κυπαρίσσι.

Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις 327*

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τη νεοελληνική λαϊκή παράδοση για το κυπαρίσσι του Μιστρά, να σημειώσετε τις διαφορές και τις ομοιότητες που παρατηρείτε με την αφήγηση του Ηροδότου για την ελιά του Ερεχθείου (κεφ. 55).
Θυμηθείτε και όσα διαβάσατε στο σχόλιο 10 (σ. 77).

Θεματικά κέντρα

- Έναρξη της ναυμαχίας
- Ο ταχυδρόμος για τα Σούσα
- Σκηνές από τη σύγκρουση
- Ο θρήνος
- Η Αρτεμισία

Λόγος του Θεμιστοκλή στα πληρώματα

VIII84. Όταν τέλος οι Έλληνες έδωσαν πίστη στα λόγια των Τηνίων, άρχισαν να προετοιμάζονται για να δώσουν ναυμαχία. Γλυκοχάραζε η αυγή κι αυτοί έκαναν σύναξη των πληρωμάτων την ωραιότερη αγόρευση²⁰ ανάμεσα σ' όλους την έκανε ο Θεμιστοκλής· ο λόγος του ήταν μια αντιπαράθεση ανάμεσα στα χειρότερα και τα καλύτερα, σ' όσα έχουν να κάνουν με τη φύση των ανθρώπων και τις συνθήκες της ζωής τους· κι αφού τους παρότρυνε να διαλέξουν τα καλύτερ' απ' αυτά κι έκανε μια περίτεχνη κατακλείδα, τους πρόσταξε να επιβιβαστούν στα καράβια. Κι αυτοί επιβιβάζονταν κιόλας, όταν έφτασε από την Αίγινα η τριήρης που είχε αποπλεύσει για να φέρει τους Αιακίδες²¹. Τότε οι Έλληνες ανοίχτηκαν στο πέλαγος με όλα τα καράβια τους· και καθώς αυτοί ανοίγονταν, αμέσως τους επιτέθηκαν οι βάρβαροι.

Η ναυμαχία αρχίζει

VIII84. Λοιπόν, οι άλλοι Έλληνες πήραν να πισωδρομούν²² και να φέρνουν τα καράβια τους προς

τη στεριά, αλλά ο Αμεινίας από την Παλλήνη²³, Αθηναίος, βγήκε μπρος στ' ανοιχτά και κάρφωσε το έμβολο του σε καράβι του εχθρού. Κι έτσι που το καράβι του σφηνώθηκε στο εχθρικό και δεν μπορούσε να ξεκολλήσει το ένα απ' το άλλο, σπεύδοντας οι άλλοι να βοηθήσουν τον Αμεινία συγκρούστηκαν με τον εχθρό. Λοιπόν, οι Αθηναίοι λένε²⁴ πως έτσι άρχισε η ναυμαχία, οι Αιγινήτες όμως, πως το καράβι που έκανε την αρχή ήταν εκείνο που στάλθηκε στην Αίγινα για τους Αιακίδες. Λέγεται επίσης και τούτο, πως τους παρουσιάστηκε φάντασμα γυναικός²⁵· παρουσιάστηκε και τους ενθάρρυνε, κι η φωνή της ακουόταν απ' όλο το στρατόπεδο των Ελλήνων, αφού πρώτα τους ειρωνεύτηκε λέγοντας: «Αθεόφοβοι, ως πότε θα πισωδρομείτε ακόμα;»

Λέγεται δὲ καὶ τὰδε, ὡς φᾶσμα σφι γυναικὸς ἔφᾶνη, φανείσαν δὲ διακελεύεσθαι ὥστε καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ὄνειδίσασαν πρότερον τὰδε· ὦ δαιμόνιοι, μέχρι κόσου ἔτι πρῦμνην ἀνακρούεσθε;

Σύγχρονη ξύλινη αναπαράσταση αρχαίας αθηναϊκής τριήρους. Ναυτικό Μουσείο Κρήτης, Χανιά.

²⁰

την ωραιότερη αγόρευση: από όσα αναφέρει ο Ηρόδοτος στο κεφάλαιο αυτό και όσα είπε ο Θεμιστοκλής στον Ευρυβιάδη (σσ. 79 – 80) μπορείτε να συμπεράνετε τι περίπου είπε ο Θεμιστοκλής;

²¹

Αιακίδες: τα αγάλματα των Αιακιδών. Πριν από τη ναυμαχία κάλεσαν σε βοήθεια θεούς και ήρωες· ανάμεσα στους τελευταίους κάλεσαν τους Αιακίδες, δύο από τους οποίους (ο Αιακός και ο Φώκος) ήταν ήρωες της Αίγινας. Είχαν στείλει λοιπόν πλοίο, για να φέρει τα αγάλματα τους.

²²

να πισωδρομούν: δεν έκαναν στροφή, έτσι μπορούσαν να αποφύγουν τα χτυπήματα του εχθρού και να τον χτυπήσουν οι ίδιοι, αφού το έμβολο ήταν στραμμένο στους εχθρούς. Ίσως η κίνηση να προβλεπόταν από το σχέδιο του Θεμιστοκλή και να μην ήταν πραγματική υποχώρηση.

²³

Παλλήνη: δήμος της Αττικής στο δρόμο προς τον Μαραθώνα (όπου και σήμερα).

²⁴

οι Αθηναίοι λένε: ίσως η διάσταση απόψεων να οφειλόταν στις σχέσεις αντιπαλότητας μεταξύ Αθηναίων και Αιγινητών. Παίρνει, κατά τη γνώμη σας, το μέρος κάποιου ο ιστορικός;

²⁵

φάντασμα γυναικός: τα λόγια της θυμίζουν τον γνωστό παιάνα: «ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, // ἐλευθεροῦτε πατρίδ, ἐλευθεροῦτε δὲ // παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη, // θήκας τὲ προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών». Βλ. «Παράλληλο κείμενο».

Η ανδρεία των Περσών

VIII86. [...] Ο κύριος όγκος του στόλου τους στη Σαλαμίνα συντριβόταν, καθώς άλλα καράβια τα βύθιζαν οι Αθηναίοι κι άλλα οι Αιγινήτες. Γιατί με το να ναυμαχούν οι Έλληνες με πειθαρχία και τάξη, ενώ οι βάρβαροι ενεργούσαν γενικά ασύνταχτοι και χωρίς λογισμό, δεν μπορούσες να περιμένεις διαφορετικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, οι βάρβαροι και ήταν, και το έδειξαν, πολύ πιο γενναίοι²⁶ τη μέρα εκείνη, ξεπέρασαν τον εαυτό τους σε σύγκριση με τις ναυμαχίες στην Εύβοια²⁷, καθώς όλοι τους έδειχναν ζήλο κι έτρεμαν τον Ξέρξη, κι ο καθένας τους φανταζόταν πως δε θα τον χάσει απ' τα μάτια του ο βασιλιάς²⁸.

Η Αρτεμισία

VIII87. [...] Καθώς οι δυνάμεις του βασιλιά βρίσκονταν σε μεγάλη σύγχυση, εκείνη την ώρα το καράβι της Αρτεμισίας καταδιωκόταν από αθηναϊκό καράβι· κι εκείνη, αδυνατώντας να ξεφύγει (γιατί μπροστά της βρίσκονταν άλλα καράβια των συμμάχων της, ενώ το δικό της έτυχε να μείνει τελευταίο προς το μέρος του εχθρού), να πώς αποφάσισε να ενεργήσει, και της βγήκε σε καλό· δηλαδή, καθώς την καταδίωκε το αθηναϊκό καράβι, αυτή κινήθηκε ορμητικά και κάρφωσε το έμβολο της σε καράβι συμμαχικό, των Καλυνδίων²⁹, που ανάμεσα στους επιβάτες του ήταν κι ο βασιλιάς των Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Τώρα, να 'χε ξεσπάσει ανάμεσα τους κάποια φιλονικία, όταν βρίσκονταν ακόμη εκεί κατά τον Ελλήσποντο, δεν είμαι σε θέση να το πω· κι ούτε αν το έκανε αυτό εσκεμμένα ή ήταν συγκυρία της τύχης να βρεθεί στο δρόμο της το καράβι των Καλυνδίων. Πάντως, όταν το κάρφωσε με

το έμβολο της και το βύθισε, από την καλή της τύχη βρήκε διπλό όφελος: πρώτα πρώτα ο τριήραρχος³⁰ του αθηναϊκού караβιού, βλέποντας την να καρφώνει με το έμβολο της καράβι βαρβάρων, πίστεψε πως το καράβι της Αρτεμισίας είναι ελληνικό ή ότι αυτομόλησε από τους βαρβάρους κι αγωνίζεται στο πλευρό τους· άλλαξε λοιπόν πορεία και ρίχτηκε σε άλλα καράβια.

Ο Ξέρξης θαυμάζει την Αρτεμισία

VIII88. [...] Λένε πως ο βασιλιάς, παρακολουθώντας τη ναυμαχία, αντιλήφτηκε το καράβι της να καρφώνει το έμβολο του σ' άλλο, οπότε κάποιος από τη συνοδεία του είπε: «Άρχοντά μου, βλέπεις πόσο λαμπρά αγωνίζεται η Αρτεμισία και καταβύθισε εχθρικό καράβι;». Και, πως εκείνος ρώτησε αν στ' αλήθεια το κατόρθωμα είναι της Αρτεμισίας, κι οι άλλοι του είπαν «ναι», καθώς γνώριζαν καλά το σήμα της πλώρης³¹ του караβιού της· κι όσο για το βυθισμένο, πίστευαν πως ήταν εχθρικό. Μάλιστα, κοντά στ' άλλα που, όπως έχω πει, της βγήκαν σε καλό, η καλή της τύχη το έφερε να μη σωθεί κανένας απ' το καράβι των Καλυνδίων και να βγει να την κατηγορήσει. Και λεν πως ο Ξέρξης ακούοντας αυτά είπε: «Να που μου έγιναν οι άντρες γυναίκες και οι γυναίκες άντρες». Αυτή τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη³².

Ξερξην δὲ εἰπεῖν λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα·
Οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασιν μοι γυναῖκες, αἱ δὲ
γυναῖκες ἄνδρες.

²⁶ **οι βάρβαροι...γενναίοι:** ο Ηρόδοτος αναγνωρίζει αμερόληπτα τη γενναιότητα όλων.

²⁷ **ναυμαχίες στην Εύβοια:** εννοεί τις ναυμαχίες στο Αρτεμισίο.

²⁸ **έτρεμαν... ο βασιλιάς:** ο θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στη θέση Κέρατα στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω, από όπου μπορούσε να εποπτεύει τις συγκρούσεις. Θυμηθείτε όσα διαβάσατε στις ενότητες 12, 13 και εξηγήστε γιατί παρακολουθεί ο Ξέρξης και γιατί «έτρεμαν» οι Πέρσες.

²⁹ **Καλυνδίων:** η Κάλυνδος βρισκόταν στα Ν.Δ. παράλια της Μ. Ασίας απέναντι από τη Ρόδο.

³⁰ **ο τριήραρχος:** τριήραρχος ήταν ο Αμεινίας από την Παλλήνη. Ο λόγος που την άφησε να φύγει δεν φαίνεται να ευσταθεί, γιατί δεν μπορεί να νόμισε και τα δύο ταυτόχρονα: ότι ήταν ελληνικό πλοίο ή ότι ήταν βαρβαρικό που αυτομόλησε. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι είχε αθλοθετηθεί βραβείο χίλιες δραχμές για όποιον πιάσει ζωντανή την Αρτεμισία, γιατί θιγόταν το φιλότιμό τους να εκστρατεύσει γυναίκα εναντίον της Αθήνας.

³¹ **το σήμα της πλώρης:** πιθανόν το ακρόπλωρο, η φιγούρα που ήταν σκαλισμένη στην πλώρη.

³² **τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη:** Ο Ηρόδοτος το πιστεύει; Ποια είναι η γνώμη σας;

Οι θέσεις των δύο στόλων πριν από τη ναυμαχία

Οι θέσεις των δύο στόλων όταν άρχισε η ναυμαχία

Σαλαμίνα: οι θέσεις των αντιπάλων

Επίδειξη «ανδρείας» – Σχέδια φυγής

VIII89. [...] Κι όταν τα καράβια της πρώτης γραμμής τους τράπηκαν σε φυγή, τότε ήταν που βυθίζονταν τα περισσότερα. Γιατί όσων τα καράβια είχαν παραταχτεί στις πιο πίσω γραμμές, πασχίζοντας να βγουν μπροστά, για να έχουν να δείξουν κι αυτοί κάποιο ανδραγάθημα στο βασιλιά τους³³, συγκρούονταν με δικά τους καράβια που είχαν τραπεί σε φυγή.

{Ο βασιλιάς, αντιλαμβανόμενος το πλήγμα που δέχτηκε, ετοιμαζόταν να επιστρέψει στην Ασία. Καθώς όμως φοβόταν μήπως κάποιοι καταστρέψουν τις γέφυρες στον Ελλήσποντο και αποκλειστεί στην Ευρώπη, κρατούσε κρυφά τα σχέδιά του και, επιχωματώνοντας το στενό της Σαλαμίνας, παρίστανε πως ετοιμάζεται για ναυμαχία. Μόνο ο Μαρδόνιος κατάλαβε τις προθέσεις του βασιλιά.}

Σύστημα επικοινωνίας

VIII98. Ο Ξέρξης ταυτόχρονα μ' αυτές τις ενέργειες του έστειλε αγγελιοφόρο στους Πέρσες, για ν' αναγγείλει το κακό που τους βρήκε. Λοιπόν, στον κόσμο των θνητών δεν υπάρχει τίποτε που να φτάνει στον προορισμό του ταχύτερα απ' αυτούς τους αγγελιοφόρους· τόσο σπουδαία είναι αυτή η επινόηση³⁴ των Περσών. Γιατί λεν πως, όσες μέρες θέλει για να διανυθεί ο δρόμος από την αφετηρία ως το τέρμα, τόσες φορές και τόσοι καβαλάρηδες σταθμεύουν, σε απόσταση μεταξύ τους· το κάθε ζευγάρι, φοράδα και καβαλάρης, έχει προορισμό να διανύσει δρόμο μιας μέρας· αυτούς όχι χιονιάς, όχι βροχή, όχι καύσωνας, όχι νύχτα, τίποτε δεν τους

σταματά, ώστε να μη διανύσουν το γρηγορότερο την καθορισμένη απόσταση. Δηλαδή, αυτός που πρώτος ξεκίνησε καλπάζοντας, παραδίνει τις εντολές που πήρε στον δεύτερο, κι ο δεύτερος στον τρίτο· κι από κει και πέρα πια οι εντολές περνούν απ' το χέρι του ενός στον άλλο, ακριβώς όπως τελούν οι Έλληνες τη λαμπαδηφορία³⁵ στον Ήφαιστο· αυτό το σύστημα των έφιππων ταχυδρόμων οι Πέρσες στη γλώσσα τους το λεν αγγαρείο.

Μηνύματα στα Σούσα

VIII99. Λοιπόν, το πρώτο μήνυμα που έφτασε στα Σούσα, πως ο Ξέρξης κυρίεψε την Αθήνα, έδωσε τόση χαρά στους Πέρσες που είχαν μείνει πίσω, ώστε έστρωναν όλους τους δρόμους με σμύρτα κι έκαιαν αρώματα και πρόσφεραν τη μια θυσία μετά την άλλη κι έστηναν πανηγύρια· όταν όμως ήρθε κατόπι το δεύτερο μήνυμα, τους συγκλόνισε σε τέτοιο βαθμό, ώστε όλοι τους έκαναν κουρέλια τους χιτώνες τους και γέμισαν τον κόσμο με ασταμάτητες κραυγές και θρήνους· κι ενοχοποιούσαν τον Μαρδόνιο· και δεν ήταν τόσο απ' τον καημό τους για τα καράβια που τα έκαναν αυτά οι Πέρσες, όσο από το φόβο τους για τη ζωή του Ξέρξη³⁶.

³³ **στο βασιλιά τους:** ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στη διάρκεια της ναυμαχίας, όταν ο βασιλιάς έβλεπε κάποιον δικό του να κάνει ανδραγάθημα, ρωτούσε γι' αυτόν και οι ακόλουθοί του σημείωναν τον τριήραρχο, το πατρώνυμο και την πόλη του.

³⁴ **επινόηση:** πράγματι ήταν από τα τελειότερα συστήματα επικοινωνίας στην αρχαιότητα.

³⁵ **λαμπαδηφορία**: μοιάζει με τη σημερινή σκυταλοδρομία ή τη λαμπαδηφορία στους Ολυμπιακούς αγώνες.

³⁶ **για τη ζωή του Ξέρξη**: το σπουδαιότερο για τους Πέρσες, για τους ανατολικούς λαούς γενικά, ήταν η ζωή του βασιλιά, κάτι αδιανόητο για τους Έλληνες. Επίσης η υπερβολή στη χαρά και στο θρήνο έρχεται σε αντίθεση με το ελληνικό μέτρο.

Επιστροφή στα Σούσα: η «τίση» (VIII 115 – 118)

Ο Ξέρξης, αφήνοντας τον Μαρδόνιο στη Θεσσαλία, παίρνει το δρόμο της επιστροφής. Η άλλοτε περήφανη στρατιά του, αποδεκατισμένη από την πείνα και τις αρρώστιες, φτάνει στη Θράκη και από εκεί με πλοία στην Άβυδο, γιατί οι γέφυρες είχαν καταστραφεί από την κακοκαιρία. Από την Άβυδο προχωρούν με τον Ξέρξη στις Σάρδεις. Κατά μια άλλη εκδοχή, ο Ξέρξης έφτασε ως τις εκβολές του Στρυμόνα, όπου άφησε το στρατό να τον οδηγήσει ο Υδάρνης στον Ελλήσποντο, ενώ εκείνος πέρασε με πλοίο στην Ασία. Στο ταξίδι του όμως κινδύνεψε από θαλασσοταραχή και χρειάστηκε να πηδήξουν πολλοί Πέρσες στη θάλασσα, για να ελαφρώσει το πλοίο από το πολύ βάρος και να σωθεί ο βασιλιάς. Φτάνοντας στην Ασία, ο Ξέρξης, για να τιμήσει τον καπετάνιο που τον έσωσε, του χάρισε ένα χρυσό στεφάνι, αλλά, για να τον τιμωρήσει που χάθηκαν τόσοι άνδρες, του πήρε το κεφάλι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Με βάση τους πλαγιότιτλους να γράψετε τα βασικά σημεία της ενότητας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε τα σημεία που αποκαλύπτουν την παρέμβαση των θεών στη μάχη ή την πίστη των ανθρώπων σ' αυτήν και να εξηγήσετε την παρουσία των σχετικών αφηγήσεων στο ιστορικό κείμενο. Συναντήσατε παρόμοιο επεισόδια στη νεότερη ιστορία;
2. Ποια νομίζετε ότι ήταν η γυναικεία μορφή που ενθάρρυνε τους Έλληνες (κεφ. 84); Σας θυμίζει κάτι από τις αφηγήσεις σύγχρονων ανθρώπων, πολεμιστών στους αγώνες της πατρίδας μας;
3. Να συζητήσετε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο Ηρόδοτος το κατόρθωμα της Αρτεμισίας.
4. Να παρακολουθήσετε την αλλαγή των συναισθημάτων του Ξέρξη (από την προηγούμενη ενότητα), μελετώντας και τα μηνύματα στα Σούσα.

Παράλληλο κείμενο

«Μα η νύχτα προχωρεί, κι οι Έλληνες κρυφό δρόμο
ν' ανοίξουν από πουθενά δε δοκιμάζουν
όταν όμως με τ' άσπρα τ' άτια της η μέρα
φωτοπλημμύριστη άπλωσε σ' όλο τον κόσμο,
μια πρώτ' ακούστηκε απ' το μέρος των Ελλήνων
βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει
και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί κι οι βράχοι
του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τους βαρβάρους
έπιασεν όλους, που έβλεπαν πως γελαστήκαν.
Γιατί δεν ήταν για φευγιό που έψαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οι Έλληνες, μα σαν να ορμούσαν
μ' ολόψυχη καρδιά στη μάχη, ενώ όλη ως πέρα
τη γραμμή των της σάλπιγγας φλόγιζε ο ήχος·
κι αμέσως τα πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους
χτυπούνε με το πρόσταγμα τη βαθιάν άρμη

και δεν αργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας.
Το δεξί πρώτο, σε γραμμή, κέρας ερχόταν
μ' όλη την τάξη, κι έπειτα κι ο άλλος ο στόλος
από πίσω ακολουθά· και τότε ήταν ν' ακούσεις
φωνή μεγάλη από κοντά: «Εμπρός, των Ελλήνων
γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας
να ελευτερώστε τα ιερά και των προγόνων
τους τάφους· τώρα για όλα 'ναι που πολεμάτε».

Αισχύλου *Πέρσες*, στ. 384 – 405.
Μετάφραση: π. Γρυπάρης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να σημειώσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές μεταξύ των δύο κειμένων (Αισχύλου και Ηροδότου) ως προς την περιγραφή της ναυμαχίας.

Θεματικά κέντρα

- *Αφιερώματα στους θεούς*
- *Προτάσεις τον Μαρδόνιου*
- *Τιμές στο Θεμιστοκλή*
- *Η απάντηση των Αθηναίων*

Αφιερώματα στους Δελφούς

VIII121. Κι οι Έλληνες [...] πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς³⁷ τον αθέρα απ' τα λάφυρα, κι ανάμεσα στ' άλλα και τρεις φοινικικές τριήρεις, τη μια για να την αφιερώσουν στον Ισθμό (αυτή ήταν ακόμη στην εποχή μου), την άλλη στο Σούνιο και την άλλη εκεί, στη Σαλαμίνα, για τον Αίαντα. Και κατόπιν έκαναν διανομή της λείας και τον αθέρα³⁸ της τον έστειλαν στους Δελφούς, κι απ' αυτά τα λάφυρα κατασκευάστηκε ο ανδριάντας, δώδεκα πήχες· ψηλός, που κρατά στο χέρι έμβολο караβιού· κι είναι στημένος ακριβώς εκεί που έχει στηθεί ο χρυσός ανδριάντας του Αλεξάνδρου του Μακεδόνα³⁹.

Το αριστείο της μάχης

VIII123. Κι ύστερ' από τη διανομή της λείας οι Έλληνες πήγαν με τα καράβια τους στον Ισθμό⁴⁰, για να δώσουν το αριστείο⁴¹ στον Έλληνα που αναδείχτηκε ο πιο άξιος απ' όλους σ' αυτές τις πολεμικές επιχειρήσεις. Έφτασαν λοιπόν οι στρατηγοί κι απέθεταν πάνω στο βωμό του Ποσειδώνα δυο ψήφους

ο καθένας τους, τη μια για όποιον έκριναν πρώτο, την άλλη για τον δεύτερο ανάμεσα σ' όλους· τότε όλοι τους ψήφισαν τον εαυτό τους⁴², καθώς ο καθένας τους πίστευε πως αποδείχτηκε πρώτος και καλύτερος, ενώ για τον δεύτερο στην πλειοψηφία τους έριχναν την ψήφο για τον ίδιο άντρα, τον Θεμιστοκλή. Λοιπόν από τους άλλους ο καθένας έμενε μόνο με την ψήφο του, ενώ ο Θεμιστοκλής υπερτερούσε πολύ για τη δεύτερη θέση.

Τιμές των Λακεδαιμονίων στο Θεμιστοκλή

VIII124. Παρότι λοιπόν οι Έλληνες δεν ήθελαν, από φθόνο, να εκφέρουν την κρίση τους, αλλά ο καθένας τους πήρε το καράβι του⁴³ και γύριζε στην πόλη του, χωρίς να εκφέρει την κρίση του, ωστόσο το όνομα του Θεμιστοκλή έγινε ξακουστό⁴⁴ και κέρδισε σ' όλο τον ελληνικό κόσμο τη φήμη του άντρα του πολύ ανώτερου σε σοφία ανάμεσα στους Έλληνες. Κι επειδή αυτοί που πήραν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας δεν τον τίμησαν για τη νίκη του, αμέσως ύστερ' απ' αυτά επισκέφτηκε τη Σπάρτη επιδιώκοντας τιμές⁴⁵. Κι οι Λακεδαιμόνιοι του έκαναν λαμπρή υποδοχή και τον τίμησαν εξαιρετικά. Το αριστείο βέβαια το έδωσαν στον Ευρυβιάδη, στεφάνι από ελιά, όμως έδωσαν στεφάνι από ελιά και στον Θεμιστοκλή για τη σοφία και την αξιοσύνη του· επίσης του έκαναν δώρο το πιο όμορφο άρμα της Σπάρτης. Κι αφού του έπλεξαν λαμπρό εγκώμιο, στην επιστροφή του τον κατευόδωσαν, τιμητική συνοδεία, τριακόσιοι επίλεκτοι Σπαρτιάτες, οι γνωστοί με το όνομα ιππείς, ως τα σύνορα της Τεγέας. Λοιπόν, απ' όσους ανθρώπους γνωρίζουμε, μόνο αυτόν ξεπροβόδισαν τιμητικά οι Σπαρτιάτες.

37

πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς: φαίνεται η θρησκευτικότητα των Ελλήνων και του Ηροδότου, ο οποίος, όπως είδαμε, δίνει στην Ίστορίη σημαντική θέση στην επέμβαση του θείου. Τα αφιερώματα γίνονται σε θεούς και ήρωες που πιστεύουν ότι τους βοήθησαν κατά των Περσών. Βλ. παραπάνω, σ. 90, σχόλιο 21.

38

τον αθέρα: το πιο εκλεκτό μέρος (βλ. ενότητα 3, 1ος τόμος, σ. 60)

39

Αλεξάνδρου του Μακεδόνος: πρόκειται βέβαια για τον Αλέξανδρο Α΄, που τον συναντάμε πολλές φορές στον Ηρόδοτο.

40

στον Ισθμό: ήταν το κέντρο του «στρατηγείου» των Ελλήνων στους Περσικούς πολέμους.

41

αριστείο: η αρετή και η ανδρεία στο πεδίο της μάχης ανταμείβονταν, από τα ηρωικά χρόνια, με την απονομή «αριστείων», επάθλων με υλικό ή ηθικό χαρακτήρα.

42

όλοι τους ψήφισαν τον εαυτό τους: σχολιάστε τη στάση αυτή.

43

καθένας τους πήρε το καράβι του: ο αγώνας δεν έχει ακόμη τελειώσει και ο φθόνος που γεννά τη διχόνοια αρχίζει να κυριαρχεί στις σχέσεις των Ελλήνων.

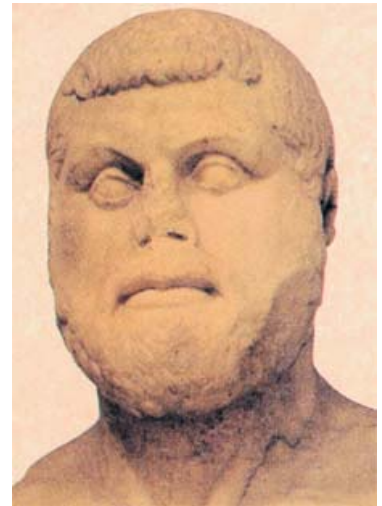
44

έγινε ξακουστό: δίκαιη αναγνώριση για τον κύριο συντελεστή της νίκης.

45

επιδιώκοντας τιμές: η φράση αυτή δείχνει πως ο Ηρόδοτος δέχεται ότι ο Θεμιστοκλής πήγε για το λόγο αυτό στη Σπάρτη· γνωρίζουμε ότι στην επίσκεψη του συζήτησε τη συνέχιση των επιχειρήσεων και οι Λακεδαιμόνιοι τον τίμησαν με ηθικά και υλικά έπαθλα. Το τέλος του Θεμιστοκλή ήταν τραγικό, όπως και των άλλων ηρώων των μηδικών. Κατέφυγε στα Σούσα, αλλά δεν πρόδωσε την πατρίδα του προτίμησε να αυτοκτονήσει.

Θεμιστοκλής, αντίγραφο προτομής.
5ος αι. Μουσείο Όστιας.

Φθόνος για τη δόξα του Θεμιστοκλή

VIII125. Είχε επιστρέψει απ' τη Σπάρτη στην Αθήνα, όταν ο Τιμόδημος από τις Αφίδνες, που ανήκε στην παράταξη των εχθρών του Θεμιστοκλή, αλλά σε τίποτε δεν είχε διακριθεί, λυσσώντας από φθόνο τα έβαζε με τον Θεμιστοκλή, καταγγέλλοντάς τον για την επίσκεψη στη Σπάρτη, πως τις τιμές που πήρε απ' τους Λακεδαιμονίους τις χρωστούσε στην Αθήνα κι όχι στην αξία του. Κι αυτός, καθώς οι κακολογίες του Τιμοδήμου δεν είχαν σταμάτημα, είπε: «Είναι όπως τα λες· ούτε εγώ θα έπαιρνα αυτές τιμές απ' τους Σπαρτιάτες αν ήμουν Βελβινίτης⁴⁶, ούτε εσύ, άνθρωπε, κι εσύ είσαι Αθηναίος».

Ο Μαρδόνιος που έμεινε στην Ελλάδα με μεγάλες δυνάμεις, για να επιχειρήσει την υποδούλωσή της, στέλνει στην Αθήνα το βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο, με την πρόταση προς αυτούς είτε να φύγουν από την πόλη τους και να ζήσουν όπου θέλουν αυτόνομοι είτε να συμμαχήσουν μαζί του και να τους ξαναχτίσει τους ναούς που πυρπόλησε. Ο Αλέξανδρος τους προτρέπει να δεχτούν την πρόταση, γιατί δεν θα μπορούσαν ποτέ να καταβάλουν την τεράστια δύναμη του βασιλιά. Οι Λακεδαιμόνιοι, που πληροφορούνται τα καθέκαστα, σπεύδουν στην Αθήνα και ζητούν από τους

Αθηναίους να μη γίνουν αιτία να υποδουλωθούν όλοι οι Έλληνες. Αναγνωρίζοντας τις θυσίες τους για την απόκρουση των Περσών, υπόσχονται να τους βοηθήσουν, επειδή για δυο χρονιές είχε καταστραφεί από τον πόλεμο η σοδειά της Αττικής.}

Νόμισμα του Αλέξανδρου Α' της Μακεδονίας. Θεωρείται ένα από τα ωραιότερα ελληνικά νομίσματα.

Απάντηση των Αθηναίων στον Αλέξανδρο

VIII143. Κι οι Αθηναίοι στον Αλέξανδρο έδωσαν την εξής απάντηση: [...] «πήγαινε ν' αναγγείλεις στον Μαρδόνιο ότι οι Αθηναίοι λένε: όσο ο ήλιος θ' ακολουθεί τον ίδιο δρόμο που και σήμερα πορεύεται, αποκλείεται να κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη⁴⁷, αλλά θα βγούμε αντίμαχοί του έχοντας τα θάρρη μας στους θεούς που πολεμούν στο πλευρό μας και στους ημιθέους, που εκείνος, αθεόφοβος πέρα για πέρα, πυρπόλησε τους ναούς και τ' αγάλματα τους. Κι εσύ από δω και μπρος μην εμφανιστείς μπροστά στους Αθηναίους μεταφέροντας παρόμοιες προτάσεις, κι ούτε, έχοντας την ιδέα πως προσφέρεις καλές υπηρεσίες, να μας παρακινείς να κάνουμε παλιανθρωπιές. Γιατί δε θέλουμε να σε βρει καμιά συμφορά⁴⁸ απ' τους Αθηναίους, ενώ είσαι πρόξενος και φίλος μας».

ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ τῇ πέρ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξη.

⁴⁶ **Βελβινίτης:** από τη Βέλβινα, το σημερινό βραχώδες νησάκι Άγιος Γεώργιος στα νότια του Σουνίου. Την ίδια ιστορία αναφέρουν σε διάφορες παραλλαγές και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς.

⁴⁷ **ὅσο ο ἥλιος... Ξέρξη:** η έκφραση συνιστά αυτό που ονομάζουμε «μοτίβο του αδυνάτου» και αποτελεί έναν τρόπο για να δηλώσει κανείς την απόλυτη, κατηγορηματική του αντίθεση. Προσέξτε την επιγραμματικότητα, την κατηγορηματικότητα και τη σαφήνεια της περήφανης απάντησης των Αθηναίων. Η ελευθερία δεν είναι ανταλλάξιμο αγαθό, δεν μπορεί ούτε καν να τεθεί σε συζήτηση. Γνωρίζετε παρόμοιες απαντήσεις στη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας;

⁴⁸ **να σε βρει καμιά συμφορά:** οι Αθηναίοι απειλούν τον Αλέξανδρο, θεωρώντας προσβλητική τη στάση του, παρόλο που είναι φίλος και πρόξενός τους (επίσημος αντιπρόσωπός τους στη Μακεδονία και υπερασπιστής των συμφερόντων τους). Λίγο πριν από τη μάχη των Πλαταιών (βλ. σ. 109, περίληψη), ο Αλέξανδρος θα συναντηθεί και πάλι με τους Αθηναίους στρατηγούς και θα τους αποκαλύψει ότι ο Μαρδόνιος αποφάσισε επίθεση. Ο ίδιος εξηγεί γιατί μπήκε στον κίνδυνο αυτό: «Γιατί κι εγώ στην καταγωγή ανέκαθεν είμαι Έλληνας και δε θα ήθελα να βλέπω την Ελλάδα να χάσει τη λευτεριά της και να γίνει σκλάβα» (ΙΧ 45).

Απάντηση στους Λακεδαιμονίους

VIII144. Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσαν στον Αλέξανδρο, ενώ στους απεσταλμένους της Σπάρτης την ακόλουθη: «Βέβαια, η ανησυχία των Λακεδαιμονίων μήπως κάνουμε συνθήκες με τους βαρβάρους ήταν απόλυτα ανθρώπινη· όμως σχεδόν πρέπει να ντρέπεστε γι' αυτό το φόβο σας, την ώρα που ξέρετε καλά το φρόνημα των Αθηναίων, ότι σε κανένα μέρος της γης δε βρίσκεται τόσο χρυσάφι, ούτε χώρα υπέροχη σε ομορφιά και γονιμότητα, που θα τα δεχόμασταν ως αντάλλαγμα του μηδισμού μας και της υποδούλωσης της Ελλάδας. Γιατί είναι πολλά και μεγάλα αυτά που μας εμποδίζουν να το κάνουμε αυτό, έστω κι αν το θέλαμε, πρώτα πρώτα και πάνω απ' όλα τα αγάλματα και οι ναοί των θεών που πυρπολήθηκαν κι έγιναν ερείπια, που μας υποχρεώνουν να πάρουμε τη μεγαλύτερη εκδίκηση που μπορούμε, και πολύ λιγότερο να συνομολογήσουμε συνθήκες μ' αυτόν που τα έπραξε· και κατόπιν ο ελληνισμός, ένας κόσμος που στις φλέβες του κυλά το ίδιο αίμα και που μιλά την ίδια γλώσσα κι έχει κοινά τα λατρευτικά κέντρα των θεών και θυσίες και συνήθειες ίδιες κι απαράλλαχτες⁴⁹· η προδοσία όλων αυτών θα ήταν αίσχος για τους Αθηναίους. Και να ξέρετε καλά τούτο, αν τυχαίνει να μην το ξέρετε ως τώρα, όσο θα μένει ζωντανός έστω και ένας Αθηναίος, δεν θα κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη ποτέ».

αὗτις δὲ τὸ Ἑλληνικόν, ἔον ὄμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεα τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι.

ο ελληνισμός ... απaráλλαχτες: για πρώτη φορά στο χωρίο αυτό δηλώνονται τα κοινά χαρακτηριστικά της ελληνικής εθνικής ταυτότητας (όμαιμο, ομόγλωσσο, ομόθρησκο και κοινός πολιτισμός).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, ώστε να δίνονται τα βασικά σημεία της ενότητας:

Οι Έλληνες μετά τη ναυμαχία αφιερώνουν.....

.....

Ως προς το αριστείο

.....

Οι Λακεδαιμόνιοι.....

.....

Οι Αθηναίοι απαντούν στον Μαρδόνιο.....

.....

Στην απάντησή τους προς τους Λακεδαιμονίους οι Αθηναίοι.....

.....

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε τη στάση των άλλων Ελλήνων απέναντι στο Θεμιστοκλή.
2. Να γράψετε ένα σύντομο κείμενο για τις σκέψεις που σας δημιουργεί η απάντηση των Αθηναίων, αναφέροντας τις αξίες που εντοπίσατε στα λόγια τους.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Να επιλέξετε ένα θέμα για συζήτηση ή εργασία από τα επόμενα, αφού οργανώσετε άξονες υποθεμάτων για μελέτη από μικρές ομάδες μαθητών. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο, που μπορεί να εμπλουτιστεί εικαστικά. Πληροφορίες θα βρείτε από την Ιστορία ή από άλλα μαθήματα σας, από τη Λαογραφία ή από το διαδίκτυο.

1. Οι επικοινωνίες στην αρχαιότητα και η σύγχρονη εξέλιξη τους.
2. Επεμβάσεις των θεών σε μάχες, όπως παρουσιάζονται στην παράδοση και σε λογοτεχνικά κείμενα.
3. Η επίδραση των περσικών πολέμων στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων.

Η μούσα Καλλιόπη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Μαρδόνιος υποβάλλει νέες προτάσεις στους Αθηναίους και μετά την απόρριψη τους εισβάλλει στην Αττική, κυριεύει – για δεύτερη φορά μέσα σε δέκα μήνες – την Αθήνα, έρημη από τους κατοίκους της, καίει την Αττική και υποχωρεί προς τη Βοιωτία. Εκεί θα στρατοπεδεύσει στις όχθες του Ασωπού, κοντά στις Πλαταιές. Οι Σπαρτιάτες στέλνουν στρατό με επικεφαλής το βασιλιά Πausανία. Η ελληνική δύναμη, που φθάνει τις 110.000 άνδρες, στρατοπεδεύει στις απέναντι όχθες του Ασωπού, στους πρόποδες του Κιθαιρώνα. Η σύγκρουση, που θα καθυστερήσει δέκα ημέρες, γιατί οι οίωνοί δεν ήταν ευνοϊκοί, θα γίνει τον Αύγουστο του 479 π.Χ. Τους Έλληνες θα ειδοποιήσει για την επικείμενη επίθεση του Μαρδονίου ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας, φτάνοντας μέσα στη νύχτα, με κίνδυνο της ζωής του, στο ελληνικό στρατόπεδο. Τονίζοντας την κοινή ελληνική καταγωγή όλων, ζητάει από τους άλλους Έλληνες να βοηθήσουν και για την ελευθερία τη δική του και της χώρας του, όταν θα νικήσουν τους Πέρσες. Στη μάχη που δόθηκε το επόμενο πρωί, η περσική δύναμη συντρίβεται και μόνο τα απομεινάρια της θα επιστρέψουν στην Ασία, ενώ ο Μαρδόνιος θα ταφεί στη χώρα της οποίας ονειρεύτηκε να γίνει σατράπης και εναντίον της οποίας οδήγησε την πρώτη εκστρατεία των Περσών (492 π.Χ.) και έκλεισε την τελευταία (479 π.Χ.). Ο Πausανίας απορρίπτει με αποτροπιασμό την πρόταση κάποιου Αιγινήτη να

ατιμάσει το νεκρό του Μαρδόνιου, εκδικούμενος το θάνατο του Λεωνίδα. Οι Έλληνες, αφού μοιράστηκαν τα πλούσια λάφυρα, μεταφέρουν τον πόλεμο στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου. Νικούν στη Μυκάλη τους Πέρσες και απελευθερώνουν τις ιωνικές πόλεις. Οι Σπαρτιάτες διαφωνούν με τη συνέχιση του αγώνα και επιστρέφουν, ενώ η ηγεσία των ελληνικών δυνάμεων περνάει στα χέρια των Αθηναίων, που κυριεύουν στον Ελλήσποντο το περσικό φρούριο της Σηστού (479 π.Χ.).

ΕΝΟΤΗΤΑ 17η

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ – ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΙΧ 61 – 64, 80 – 81

Θεματικά κέντρα

- *Η μάχη*
- *Λάφυρα κι αφιερώματα*

Εισαγωγικά στην ενότητα

Το πρωί της 17ης Αυγούστου 479 π.Χ. το περσικό ιππικό αρχίζει την επίθεση. Η πίεση που δέχονται οι Λακεδαιμόνιοι είναι τέτοια, που ζητούν εσπευσμένα βοήθεια από τους Αθηναίους, οι οποίοι όμως πολεμούν με τους Θηβαίους και αδυνατούν να μετακινηθούν.

Δύσκολες στιγμές για τους Σπαρτιάτες

ΙΧ61. Έτσι λοιπόν απέμειναν μόνοι τους οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες¹ που η δύναμή τους, μαζί με τους ελαφρά οπλισμένους, ήταν πενήντα χιλιάδες οι πρώτοι, και τρεις χιλιάδες οι Τεγεάτες (γιατί αυτοί σε καμιά περίπτωση δεν αποχωρίζονταν απ' τους Λακεδαιμονίους)· κι έκαναν θυσίες, μια κι είχαν σκοπό

να έρθουν στα χέρια με τον Μαρδόνιο και το στρατό που είχε μαζί του. Και να που οι θυσίες δεν έδιναν ενθαρρυντικά προμηνύματα και στο μεταξύ πολλοί απ' αυτούς σκοτώνονταν και πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν· γιατί οι Πέρσες έκαναν φράχτη με τα γέρρα² τους κι έριχναν με τα τόξα τους βροχή τα βέλη, αφειδώλευτα· κι έτσι οι Σπαρτιάτες περνούσαν δύσκολες στιγμές, ενώ οι θυσίες δεν έφερναν αποτέλεσμα – τότε ήταν που ο Πausanίας σήκωσε τα μάτια του προς το ναό της Ήρας³ των Πλαταιέων κι έκανε επίκληση στη θεά, παρακαλώντας την με κανένα τρόπο να μη διαψεύσει τις ελπίδες τους.

ἀποβλέψαντα τὸν Πausανίην πρὸς τὸ Ἡραιὸν τὸ Πλαταιέων ἐπικαλέσασθαι τὴν θεὸν, χρηρίζοντα μηδαμῶς σφέας ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος.

¹ **οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες:** συναποτελούσαν τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη· ο αριθμός των Λακεδαιμονίων προκύπτει, αν υπολογίσουμε για καθένα από τους 5.000 Σπαρτιάτες επτά είλωτες ελαφρά οπλισμένους και για καθένα από τους 5.000 περίοικους έναν.

² **γέρρα:** μακρόστενες, ελαφρές ασπίδες από βέργες λυγαριάς καλυμμένες με δέρμα βοδιού. Οι Πέρσες σχημάτιζαν με τα γέρρα τους τείχος, για να προστατεύονται καθώς τόξευαν.

³ **της Ήρας:** ο ναός της Ήρας της Κιθαιρωνίας, πιο γνωστός ως ναός της Ήρας της Τελείας.

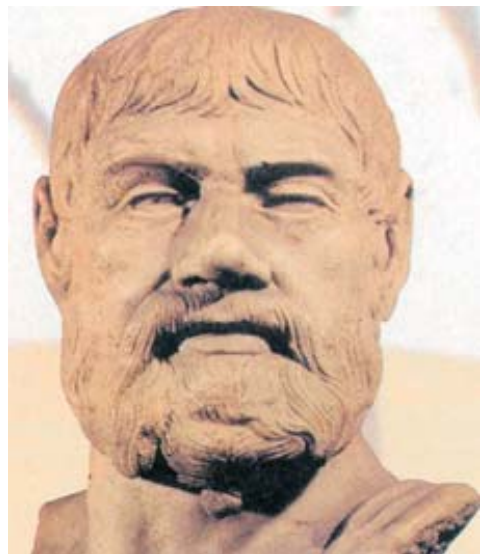

Πλαταιές: οι διαδοχικές (I,II,III) θέσεις των αντιπάλων πριν από την τελική μάχη

Ανατροπή της κατάστασης

ΙΧ62. Κι ενόσω αυτός έκανε ακόμη την επίκληση του, οι Τεγεάτες ξεπετάχτηκαν πρώτοι απ' τις γραμμές τους και βάδιζαν εναντίον των βαρβάρων κι αμέσως μετά την προσευχή του Πausανία οι Σπαρτιάτες κάνοντας θυσίες πήραν ενθαρρυντικά προμηνύματα· κι όταν επιτέλους τα πήραν, βάδιζαν κι αυτοί εναντίον των Περσών, κι οι Πέρσες τους αντιμετώπιζαν ρίχνοντας βέλη. Η πρώτη μάχη λοιπόν δόθηκε γύρω απ' τον φράχτη με τα γέρρα· κι όταν αυτός έπεσε, τότε πια γινόταν αγώνας αδυσώπητος και για πολλή ώρα ακριβώς δίπλα στο ναό της Δήμητρας⁴, ώσπου έφτασαν σε μάχη σώμα με σώμα· γιατί οι βάρβαροι έπιαναν με τα χέρια τους τα δόρατα και τα κατατσάκιζαν. Λοιπόν οι Πέρσες δεν υστερούσαν σε παλικάριά και σε σωματική δύναμη, αλλά δεν είχαν βαρύ οπλισμό⁵ κι επιπρόσθετα, τους έλειπε η γνώση και δεν κάτεχαν την τέχνη του πολέμου⁶ όσο οι αντίπαλοί τους. Λοιπόν, έτσι που ξεπετιούνταν μπροστά απ' τις γραμμές τους, ένας ένας και δέκα δέκα, άλλοτε περισσότεροι κι άλλοτε λιγότεροι, σχηματίζοντας πυκνές ανθρώπινες μάζες εισχωρούσαν στις γραμμές των Σπαρτιατών κι έβρισκαν το θάνατο.

Πausανίας,
ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής.
Μουσείο Καπιτωλίου, Ρώμη.

Θάνατος του Μαρδόνιου

ΙΧ63. Κι εκεί που τύχαινε να βρίσκεται ο ίδιος ο Μαρδόνιος, που πολεμούσε καβάλα σ' άσπρο άλογο και περιστοιχιζόταν από τα πρώτα παλικάρια, τους χίλιους επίλεκτους Πέρσες, εκεί οι Σπαρτιάτες δέχτηκαν τη μεγαλύτερη πίεση. Λοιπόν, για όση ώρα ο Μαρδόνιος ήταν ζωντανός, οι δικοί του κρατούσαν τις θέσεις τους και κρατώντας μέτωπο στον εχθρό σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· απ' τη στιγμή όμως που σκοτώθηκε ο Μαρδόνιος και το τάγμα που τον περιστοίχιζε, κι ήταν το πιο δυνατό, γονάτισε, τότε λοιπόν το 'βαλαν στα πόδια και οι άλλοι και υποχώρησαν μπροστά στους Λακεδαιμονίους· γιατί το μεγαλύτερο μειονέκτημά τους ήταν η σκευή, καθώς ήταν χωρίς θωράκιση· δηλαδή αγωνίζονταν, απροστάτευτοι αυτοί, με εχθρούς βαριά οπλισμένους.

Εκδίκηση για το Λεωνίδα

ΙΧ64. Τότε ήρθε η ώρα να δώσει ο Μαρδόνιος δίκαιη πληρωμή για το φόνο του Λεωνίδα, σύμφωνα με το χρησμό⁷ που δόθηκε στους Λακεδαιμονίους· κι απ' όλες τις νίκες που είδαμε στον καιρό μας την πιο λαμπρή⁸ την κερδίζει ο Πausανίας, ο γιος του Κλεομβρότου, γιου του Αναξανδρίδα (τα ονόματα των προγόνων του απ' τον Αναξανδρίδα και πάνω έχουν αναφερθεί στη γενεαλογία του Λεωνίδα· γιατί συμβαίνει να είναι οι ίδιοι⁹). Λοιπόν, βρίσκει το θάνατο ο Μαρδόνιος απ' το χέρι του Αριμνήστου, φημισμένου παλικαριού της Σπάρτης.

{Η φυγή των Περσών συνεχίστηκε, υπό την κάλυψη του ιππικού, ως το ξύλινο τείχος, όπου γίνεται πραγματική

σφαγή. Τα υπολείμματα της βαρβαρικής στρατιάς αποχωρούν από την Ελλάδα.}

⁴ **της Δήμητρας:** ο ναός ήταν αφιερωμένος στην Ελευσίνα Δήμητρα και βρισκόταν στην κοιλάδα του ποταμού Μολόεντα, στην τοποθεσία Αργιόπιο.

⁵ **δεν είχαν βαρύ οπλισμό:** στο πρωτότυπο «άνοπλοι», γιατί δεν κρατούσαν μεγάλες ασπίδες παρά μόνο τα γέρρα και δεν φορούσαν θώρακα ή βαρύ θώρακα. Να συγκρίνετε τον οπλισμό Ελλήνων – Περσών, παρατηρώντας τις εικόνες.

⁶ **την τέχνη του πολέμου:** οι Σπαρτιάτες ήταν γνωστοί για τα «τεχνάσματα» που χρησιμοποιούσαν στη μάχη, όπως η εικονική οπισθοχώρηση που εφάρμοσαν και στις Θερμοπύλες (βλ. ενότητα 13, σ. 56 – 57).

⁷ **χρησμό:** ο χρησμός που ανέφερε ο Ηρόδοτος (στο VIII 114) παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφού η Πυθία μετά τη μάχη των Θερμοπυλών παράγγειλε στους Σπαρτιάτες να ζητήσουν από το βασιλιά των Περσών εκδίκηση για τον Λεωνίδα και να πάρουν ό,τι τους δώσει. Πράγματι πρόλαβαν τον Ξέρξη στη Θεσσαλία, όταν αποχωρούσε από την Ελλάδα, και αυτός γέλασε και τους είπε σαρκαστικά ότι θα πάρουν την εκδίκηση από τον Μαρδόνιο. Πρόκειται λοιπόν και για τιμωρία της ύβρης του Ξέρξη.

⁸ **την πιο λαμπρή:** η μάχη των Πλαταιών απεικονίστηκε στη δυτική ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης (βλ. εικόνα σ. 123)· πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση αναπαράστασης ιστορικού γεγονότος σε ναό, ενώ στον Παρθενώνα ο Φειδίας με την αναπαράσταση της μυθικής Αμαζονομαχίας απέδωσε την απόκρουση των Περσών.

⁹ **είναι οι ίδιοι:** η γενιά τους έφτανε στον Ηρακλή.

Πέρσης ιππέας.

Τα λάφυρα

ΙΧ80. [...] Ο Πausανίας έβαλε να κηρύξουν κανέννας να μην αγγίσει τη λεία και διέταξε τους είλωτες να μαζέψουν σ' ένα μέρος τα λάφυρα – κι αυτοί σκορπίστηκαν σ' όλο το στρατόπεδο κι έβρισκαν σκηνές που τα πανιά τους ήταν χρυσοπλούμιστα κι ασημοπλούμιστα, και κρεβάτια επιχρυσωμένα κι επαργυρωμένα¹⁰ κι ολόχρυσους κρατήρες¹¹ και κούπες¹² και ποτήρια κάθε λογής· και πάνω στις άμαξες έβρισκαν σάκους που, όπως μπορούσες να διακρίνεις, είχαν μέσα λεβέτια¹³ χρυσά κι ασημένια· και σκύλευαν τα πτώματα που κείτονταν καταγής παίρνοντας βραχιόλια και περιδέραια κι ακινάκες¹⁴ (που κι αυτοί ήταν από χρυσάφι)· κι όσο για τις πολύχρωμες φορεσιές, κανείς δεν τους έδινε σημασία. Τότε οι είλωτες έκλεβαν πολλά και τα πουλούσαν στους Αιγινήτες, πολλά όμως, όσα απ' αυτά δεν μπορούσαν να κρύψουν, τα παρέδωσαν ώστε εδώ βρίσκεται η αρχή των μεγάλων περιουσιών των Αιγινήτων, που αγόραζαν το χρυσάφι από τους είλωτες για χαλκό.

Τα αναθήματα

ΙΧ81. Λοιπόν σώρυσαν όλα τα λάφυρα σ' ένα μέρος και πήραν το ένα δέκατο και το έβαλαν κατά μέρος για το θεό των Δελφών μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, τον χρυσό τρίποδα που στηρίζεται στο τρικέφαλο χάλκινο φίδι¹⁵, ακριβώς δίπλα απ' το βωμό διάλεξαν κι έβαλαν στην άκρη και για το θεό της Ολυμπίας, και μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, το άγαλμα του Δία¹⁶, δέκα πήχες ψηλό· και για το θεό του Ισθμού, και μ' αυτά έγινε το χάλκινο άγαλμα του Ποσειδώνα, επτά πήχες¹⁷ ψηλό. Κι αφού έβαλαν αυτά κατά μέρος, τα υπόλοιπα τα μοίρασαν ανάμεσα τους, και πήρε η κάθε πόλη¹⁸ κατά την αξία της και παλλακίδες των Περσών και χρυσάφι κι ασήμι κι άλλα πολύτιμα πράματα και υποζύγια. Τώρα, από κανένα δεν έχω ακούσει πόσα διαλεχτά λάφυρα δόθηκαν τιμητικά σ' όσους αρίστευσαν στις Πλαταιές, πιστεύω όμως πως δόθηκαν και σ' αυτούς· τέλος, για τον Παυσανία διάλεξαν και του έδωσαν άφθονα απ' όλα, γυναίκες, άλογα, τάλαντα, καμήλες, κι επίσης κι από τ' άλλα λάφυρα.

¹⁰ **...επαργυρωμένα:** ο Ηρόδοτος έχει αναφερθεί στον πλούτο των Περσών στις μάχες των Θερμοπυλών και της Σαλαμίνας.

¹¹ **κρατήρες:** μεγάλα αγγεία με φαρδύ στόμιο, στα οποία έκαναν την ανάμειξη του οίνου με νερό.

¹² **κούπες:** στο πρωτότυπο φιάλη, φαρδύ αβαθές αγγείο με ανοικτό στόμιο, μέσα στο οποίο έβραζαν υγρά.

¹³ **λεβέτια:** λέβητες, καζάνια. Συχνά κατασκευάζονταν από πολύτιμο μέταλλο και δίνονταν βραβείο σε αγώνες.

¹⁴ **ακινάκης**: ήταν μικρό και πλατύ ξίφος, που το χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες και οι Σκύθες.

¹⁵ **χάλκινο φίδι**: ο χρυσός τρίποδας στηριζόταν στα κεφάλια τριών φιδιών, το σώμα των οποίων σχημάτιζε σπειρωτή στήλη, χάλκινη, που αποτελούσε τη βάση του τρίποδα. Εκεί έγραψαν τα ονόματα των πόλεων που απέκρουσαν την περσική επίθεση. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο Πausanίας είχε αρχικά χαράξει επιγραφή με το όνομα του, η οποία αποτέλεσε αφορμή να κατηγορηθεί ο Σπαρτιάτης βασιλιάς για αλαζονική συμπεριφορά. Βλ. «Παράλληλο κείμενο».

¹⁶ **το άγαλμα του Δία**: τα πλούσια αφιερώματα δείχνουν τον πλούτο των λαφύρων.

¹⁷ **εφτά πήχες ψηλό**: ένας πήχυς ήταν 0,53 μ.

¹⁸ **η κάθε πόλη**: τα λάφυρα είχαν μεγάλη σημασία για την οικονομική ζωή των ελληνικών πόλεων.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- α) Να γράψετε ένα σύντομο χαρακτηρισμό του Πausanία με βάση τα λόγια και τις πράξεις του, που περιλαμβάνονται στο κείμενο της ενότητας,
β) Να συγκρίνετε το χαρακτηρισμό που προκύπτει από το κείμενο του Ηροδότου με όσα αναφέρει ο Θουκυδίδης («Παράλληλο κείμενο»).
- Ποιοι παράγοντες νομίζετε ότι οδήγησαν τους Πέρσες στην ήττα;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι Λακεδαιμόνιοι δέχονται μεγάλη πίεση από το περσικό ιππικό και ζητούν βοήθεια από τους Αθηναίους, που αδυνατούν να ανταποκριθούν, καθώς αυτοί αγωνίζονται κατά των Θηβαίων. Ο Πausanίας με τους ελιγμούς τον παρασύρει τον περσικό στρατό σε ορεινή περιοχή, όπου το ιππικό αχρηστεύεται. Ο Μαρδόνιος σκοτώνεται, οι Πέρσες τρέπονται σε φυγή και φτάνουν ως το τείχος, όπου γίνεται πραγματική σφαγή. Οι Έλληνες μετά από τα αφιερώματα στους θεούς που τους συντρέξανε, μοιράζονται πλούσια λάφυρα.

Παράλληλο κείμενο

Ο Πausanίας μετά τη νίκη στις Πλαταιές

(Ο Πausanίας) το πήρε απάνω του πολύ περισσότερο και δεν μπορούσε πια να ζει με τον πατροπαράδοτο τρόπο, αλλά ντυνόταν με περσικές στολές, βγήκε από το Βυζάντιο κι έκανε περιοδείες στη Θράκη, συνοδευόμενος από Μήδους υπασπιστές και Αιγυπτίους, κι έκανε τραπέζια κατά τον περσικό τρόπο [...] Κι έγινε δύσκολο να τον πλησιάσει κανείς, κι όταν θύμωνε, φερνόταν τόσο άγρια σε όλους εξίσου, ώστε κανένας δεν μπορούσε να παρουσιαστεί μπροστά του· κι αυτός ήταν από τους κυριότερους λόγους που οι σύμμαχοι άλλαξαν μέρος και πήγαν με τους Αθηναίους.

Θουκυδίδης, *Ίστορία*, Α130.
Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

Η συμπεριφορά του Πausανία προκαλεί υποψίες στους εφόρους

«Τους γεννούσε πολλές υποψίες επειδή είχε φύγει παράνομα, και μιμούνταν τους τρόπους των βαρβάρων, και δεν καταδεχόταν να είναι ίσος με τους άλλους· κι αναθυμούνταν και τ' άλλα του τα φερσίματα, πως ο τρόπος της ζωής του ήταν διαφορετικός από τις καθιερωμένες συνήθειες, και πως στον τρίποδα που είχαν αναθέσει οι Έλληνες στους Δελφούς, από τα πιο ωραία και πολύτιμα λάφυρα των Μήδων, το είχε πάρει απάνω του να επιγράψει από δική του πρωτοβουλία το ακόλουθο επίγραμμα:

Ο αρχηγός των Ελλήνων Πausανίας, που κατέστρεψε των Μήδων το στρατό, στο Φοίβο αφιερώνει τούτο δω.

Το επίγραμμα το έσβησαν αμέσως τότε οι Λακεδαιμόνιοι από τον τρίποδα κι έγραψαν μια μια με τ' όνομά τους τις πολιτείες που είχανε μαζί καταλύσει την εξουσία των βαρβάρων..»

Θουκυδίδης, Ίστορίαι, Α130, 132.
Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

Ο τρίποδας των Πλαταιών

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Με την άλωση του φρουρίου της Σηστού (βλ. περίληψη, σ. 109) τελειώνει η ιστορική αφήγηση του Ηροδότου με τη φράση «Κι αυτό το χρόνο δεν είχαμε, πέρ' απ' αυτά, κανένα άλλο γεγονός». Ο Ξέρξης στο μεταξύ έχει πληροφορηθεί την καταστροφή από τον Αρτάβαζο, που έφτασε στην Ασία μέσω Βυζαντίου. Έτσι οι Ασιάτες τιμωρούνται για την ύβρη τους, να επιχειρήσουν την κατάκτηση της Ευρώπης, μιας περιοχής που δεν τους ανήκε, αλλά αποτελούσε «ξεχωριστό κόσμο» (για να θυμηθούμε το προοίμιο του Ηροδότου). Η αφήγηση που είχε αρχίσει από την Ασία κλείνει επιστρέφοντας στην Ασία (*κυκλική σύνθεση**). Το έργο του Αλικαρνασσέα ιστορικού τελειώνει με ένα *ανέκδοτο** με πρωταγωνιστή τον βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους. Ο Κύρος λοιπόν, όταν είχε ήδη κατακτήσει πολλές χώρες, δέχτηκε την πρόταση να εγκατασταθούν οι Πέρσες σε μια από τις κατακτημένες χώρες, πιο πλούσια από τη δική τους. Εκείνος απάντησε ότι δέχεται, αλλά θα πρέπει να γνωρίζουν και να αποδεχτούν ότι από γενναίοι πολεμιστές θα γίνουν μαλθακοί, γιατί «δεν γίνεται απ' την ίδια γη να βλασταίνουν και το ένα και το άλλο, και καρποί θαυμαστοί και άνδρες με πολεμική αρετή». (ΙΧ 122) Η ορεινή και άγονη χώρα βγάζει άντρες γενναίους και τολμηρούς, η εύφορη πεδινή μαλθακούς.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1. Ζωγράφοι όπως ο Louis David και ο H.M.Herget, έχουν εμπνευστεί από τη μάχη των Θερμοπυλών και τη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Μπορείτε να δείτε τους πίνακες στο διαδίκτυο, στη σελίδα του National Geographic Society. Αφού ερευνήσετε με μία μηχανή αναζήτησης στο διαδίκτυο και για άλλα παρόμοια έργα (δίνοντας ως λέξεις – κλειδιά μάχες ή ήρωες των μηδικών), να γράψετε μια εργασία με θέμα : οι Περσικοί πόλεμοι στη ζωγραφική. Στο κείμενο σας να προσέξετε κατά πόσο ακολουθούν οι καλλιτέχνες την περιγραφή του Ηροδότου. Καλό θα είναι να εκτυπώσετε τους πίνακες και να τους εκθέσετε στην τάξη σας.
2. Μπορείτε να κάνετε το ίδιο με τη λογοτεχνία αναζητώντας στοιχεία από το διαδίκτυο.
3. Μία άλλη ομάδα μαθητών μιλάει για τα αποτελέσματα των πολέμων γενικά σε μαχητές και άμαχο πληθυσμό.
4. Άλλη ομάδα εργάζεται στον άξονα πόλεμος, τεχνολογία και επιστήμες από τα Μηδικά στους συγχρόνους πολέμους.

Για τις εργασίες θα επιστρατεύσετε καταρχάς τις γνώσεις που έχετε αποκτήσει από όλα τα σχολικά μαθήματα και το εξωσχολικό σας διάβασμα, έπειτα θα αναζητήσετε πληροφορίες στο διαδίκτυο, σε ιστοσελίδες που θα σας υποδείξει ο / η καθηγητής / τριά σας, και σε βιβλία που είναι προσιτά σε σας, με υπόδειξη και πάλι του / της καθηγητή / τριάς σας.

Η μάχη των Πλαταιών. Δυτική ζωφόρος του ναού της Αθηνάς Νίκης. Βρετανικό Μουσείο.

Έλληνας σκοτώνει Πέρση.
Αγγειογραφία 5ου π.Χ. αι.
Βασιλικό Μουσείο Εδιμβούργου.

Ονόματα προσώπων

Αδείμαντος β' τόμος 78

Άδραστος α' τόμος, 53 κ.ε.

Αλέξανδρος Α' β' τόμος, 8, 103, 104, 105 (48)

Αλυάττης α' τόμος, 34, 39

Άμασης α' τόμος, 40, 43(41), 110 κ.ε.

Αρισταγόρας β' τόμος, 9

Αριστείδης β' τόμος, 82, 83, 84, 85

Αρμόδιος και

Αριστογείτων β' τόμος, 22

Αρτάβανος β' τόμος, 37, 76

Αρτεμισία α' τόμος, 10 – β' τόμος, 92

Αστυάγης α' τόμος, 68

Άτης α' τόμος, 54 κ.ε.

Γύγης α' τόμος, 39, 69(81)

Δαρείος α' τόμος, 110, 123 κ.ε.

Δάτης και Αρταφέρνης β' τόμος, 11

Δημάρατος β' τόμος, 38 κ.ε. 55 (33)

Διηνεκής β' τόμος, 65

Δρυώ α' τόμος, 8

Εκαταίος α' τόμος, 13, 37, – β' τόμος, 5

Επίζηλος β' τόμος, 29

Ευρυβιάδης β' τόμος, 78 κ.ε.

Εφιάλτης β' τόμος, 60(44)

Θεμιστοκλής β' τόμος, 51, 74 κ.ε., 88 κ.ε.

Θρασύβουλος α' τόμος, 121

Ιππίας β' τόμος, 14, 15(13), 22

Ίσις – Όσιρης α' τόμος, 89

Ιστιαίος β' τόμος, 9

Ιπποκράτης α' τόμος, 12, 87 (19)

Καλλίμαχος β' τόμος, 22, 27

Καμβύσης α' τόμος, 76, 110 κ.ε., 123

Κανδαύλης α' τόμος, 69 (81, 82)

Κλέοβης και Βίτων α' τόμος, 43, 45

Κλεομένης β΄ τόμος, 40(2)

**Κροίσος α΄ τόμος, 25, 33,
38 κ.ε.**

Κυβήβη β΄ τόμος, 9

Κυνέγειρος β΄ τόμος, 27

**Κύρος α΄ τόμος, 25, 60 κ.ε.,
130(32) – β΄ τόμος, 121**

**Λεωνίδα β΄ τόμος, 51,
61 κ.ε., 110, 115(7)**

Λύγδαμης α΄ τόμος, 7, 9

Λύξος α΄ τόμος, 7

**Μαρδόνιος β΄ τόμος, 11,
95 κ.ε.**

Μεγάβαζος β΄ τόμος, 8

**Μεγάβυξος α΄ τόμος,
126 κ.ε.**

**Μεγιστίας β΄ τόμος, 62(47),
67**

**Μελάμποδας β΄ τόμος,
62(47)**

**Μιλτιάδης β΄ τόμος, 12,
13 (3), 22 κ.ε., 33, 34**

Νεκώ β΄ τόμος, 6

**Ξέρξης β΄ τόμος, 37 κ.ε.,
91 κ.ε.**

Οτάνης α΄ τόμος, 122 κ.ε.

Παν β΄ τόμος, 12

Πανύασης α΄ τόμος, 7, 9

**Παυσανίας β΄ τόμος,
109 κ.ε.**

Περίανδρος α΄ τόμος, 120

**Πολυκράτης α΄ τόμος, 10,
110 κ.ε.**

Ραμψίνιτος α΄ τόμος, 96

Σίκιννος β΄ τόμος, 81

**Σμέρδης α΄ τόμος, 122,
124 (14)**

Σόλων α΄ τόμος, 38 κ.ε., 61

**Σπερθίας και Βουλήs
β΄ τόμος, 48, 49**

**Συλοσώντας α΄ τόμος, 110,
118**

**Τέλλος ο Αθηναίος
α΄ τόμος, 41**

Τιμόδημος β΄ τόμος, 103

**Τιμών β΄ τόμος, 33, 34,
35(36)**

**Υδάρνης β΄ τόμος, 48, 49,
56, 59**

**Φιλιππίδης (ή
Φειδιππίδης) β΄ τόμος, 12,
13(4), 14**

Χέοπας α΄ τόμος, 96

Έννοιες - Οροι

«αθάνατοι» β' τόμος, 57 (38)

αθέρας α' τόμος, 62(70) – β' τόμος, 100

ακινάκης β' τόμος, 116, 118(14)

αλάστωρ β' τόμος, 35(36)

«άλλος» α' τόμος, 16

αναδρομική αφήγηση α' τόμος, 38, 50

ανέκδοτα α' τόμος, 10, 51, – β' τόμος, 121

αντιπολεμικό μήνυμα α' τόμος, 65 (77)

απόφθεγμα α' τόμος, 40 (39)

αρετή β' τόμος, 40(8)

αριστείο β' τόμος, 102(41)

αστάθεια α' τόμος, 16, 65(73)

άτη α' τόμος, 16 – β' τόμος, 35(35)

βάρβαρος α' τόμος, 28(3)

γέρρα β' τόμος, 111 (2)

γεωγραφικές αντιλήψεις β' τόμος, 5, 6, 7

δεσποτισμός β' τόμος, 43(14)

δημοκρατία α' τόμος, 122 κ.ε.

δορυφόρος α' τόμος, 68(82) – β' τόμος, 43 (15)

εθνική ταυτότητα β' τόμος, 107 (49)

ελευθερία α' τόμος, 16, 129, 130 (34) – β' τόμος, 37 κ.ε.

εμπειρισμός α' τόμος, 9, 11(2)

εξοστρακισμός β' τόμος, 84

επίγραμμα β' τόμος, 35(37), 67

επτά σοφοί α' τόμος, 40(39)

ηθικές δοξασίες α' τόμος, 16

θέμα / μοτίβο «αδυνάτου» β' τόμος, 78 (10), 105(47)

θρησκευτικές ιδέες

Ηροδότου α' τόμος, 16, 76

ισονομία α' τόμος, 125(23)

Ίστοριη α' τόμος, 5, 12, 13

ιστορική αφήγηση α' τόμος, 50 – β' τόμος, 121

ιωνικό πνεύμα α' τόμος, 9, 12

**κατηγορίες ηροδότειου
έργου α' τόμος, 50**

κόρος α' τόμος, 16, 125(21)

**κυκλική αντίληψη
ιστορίας α' τόμος, 16, 34
(27), 71**

**κυκλική σύνθεση ή
κύκλος α' τόμος, 39(34) –
β' τόμος, 121**

λογογράφοι α' τόμος, 12

**λόγος α' τόμος, 12, 38, 50 –
β' τόμος, 5**

**μάγοι α' τόμος, 122, 124
(16)**

**μέθοδος α' τόμος, 17, 75,
93**

**μέτρα μήκους (στάδια,
πλέθρα, οργιές, πήχεις,
πόδια) α' τόμος, 45(52),
78(10) – β' τόμος, 28(23),
118(17)**

**μέτρο α' τόμος, 16, 43(47)
– β' τόμος, 97 36)**

**μοίρα (βλ. τύχη,
πεπρωμένο)**

μοτίβο α' τόμος, 46(54)

μοναρχία α' τόμος, 122 κ.ε.

**νέμεση α' τόμος, 16,
43(44), 46(57)**

νόμος β' τόμος, 46(18)

νουβέλα α' τόμος, 14, 52

**ολιγαρχία α' τόμος, 126
κ.ε.**

οργιά (βλ. μέτρα μήκους)

**ορθολογισμός α' τόμος,
11(1), 17, 35**

πάπυρος α' τόμος, 89(28)

**παρεκβάσεις ή
παρενθήκες α' τόμος, 14,
50, 75**

πενία β' τόμος, 39

**πλούτος α' τόμος, 38 κ.ε.,
60 κ.ε.**

**πολέμαρχος β' τόμος,
24(15)**

**πολιτικές ιδέες Ηροδότου
α' τόμος, 16, 124 (19)**

**προληπτική αφήγηση ή
πρόληψη β' τόμος, 13(8)**

**προσωποκεντρική
(οργάνωση / αντίληψη
ιστορίας) α' τόμος, 73**

**σαγήνευση α' τόμος,
118(13)**

**στάδιοι - στάδια (βλ.
μέτρα μήκους)**

**τεχνική in medias res α΄
τόμος, 38, 40(35)**

τίση α΄ τόμος, 16, 65(73)

τυχαίο α΄ τόμος, 119

**τύχη, πεπρωμένο α΄
τόμος, 46(59), 65(73),
68(80), 116(10)**

**ύβρη (ύβρις) α΄ τόμος, 16,
43(44), 48(64)**

**φθόνος, φθονερὸν θεῖον
α΄ τόμος, 16, 46(57), 113
(6), β΄ τόμος, 37**

**χρησμοί / μαντείες
α΄ τόμος, 60, 66 – β΄ τόμος,
81, 114**

**χρονολογικό σύστημα α΄
τόμος, 17 – β΄ τόμος,
52(26), 76(2)**

***Οι αριθμοί παραπέμπουν σε σελίδες· όταν ακολουθεί αριθμός σε παρένθεση παραπέμπει σε σχόλιο της σελίδας.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ενότητα 9α: Ο Ηρόδοτος ως γεωγράφος5

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ενότητα 9β: Η καταγωγή των Μακεδόνων –
Η Ιωνική επανάσταση (περίληψη)8

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

Ενότητα 10: Πριν από τη μάχη του Μαραθώνα12
Ενότητα 11: Η μάχη του Μαραθώνα.....22

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ενότητα 12: Διάλογος Ξέρξη – Δημάρατου38
Ενότητα 13: Η μάχη των Θερμοπυλών50

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΟΟ

Ενότητα 14: Πριν από τη ναυμαχία75
Ενότητα 15: Η ναυμαχία της Σαλαμίνας.....88
Ενότητα 16: Μετά την ναυμαχία –
Το φρόνημα των Αθηναίων100

ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ

Ενότητα 17: Η μάχη των Πλαταιών –
Το τέλος της Ίστορίας.....110

Ευρετήριο.....

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.